

Kiruna kyrka

SVERIGES KYRKOR
LAPPLAND

FREDRIC BEDOIRE

Kiruna kyrka

Kiruna kyrka

LAPPLAND BAND I: 1

AV FREDRIC BEDOIRE

VOLYM 153 AV SVERIGES KYRKOR, KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

GRUNDAT AV SIGURD CURMAN OCH JOHNNY ROOSVAL

PÅ UPPDRAG AV KUNGL. VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIKVITETS AKADEMIEN

UTGIVET AV STEN KARLING, ARMIN TUULSE OCH PER-OLOF WESTLUND

Almqvist & Wiksell Stockholm 1973

UTGIVET MED ANSLAG FRÅN
STATENS HUMANISTISKA FORSKNINGSRÅD

FOTO BÖRJE RÖNNBERG, LKAB
GRAFISK FORMGIVNING VIDAR FORSBERG

Beskrivningen av Kiruna kyrka, avslutad hösten 1972, har utarbetats av fil kand Fredric Bedoire som också utfört excerperingen i kyrkoarkivet och LKAB:s arkiv. Översättningen till engelska av bildtexter har utförts av Albert Read. Bildmaterial och excerpter förvaras i ATA.

Omslagsbilden visar Kiruna kyrka från sydväst. Foto B Rönnberg 1971.

ALMQVIST & WIKSELL INFORMATIONSIKASTRI AB UPPSALA 1973

Innehåll

KIRUNA KYRKA

<i>Kyrkans miljö</i>	9
<i>Klockstapeln</i>	14
<i>Beskrivning av kyrkobyggnaden</i>	16
<i>Form och funktion</i>	32
<i>Byggnadshistoria</i>	35
<i>Arkitekturhistorisk analys</i>	47
<i>Detaljer i exteriören</i>	56
<i>Inredning och inventarier</i>	70
<i>Kyrkoherdebostaden</i>	86
<i>Gravkapellet</i>	89
<i>Krematoriet</i>	95
NOTER	98
KÄLLOR OCH LITTERATUR	103
FÖRKORTNINGAR	104
SUMMARY	104

Förord

Hösten 1968 vände sig dåvarande landsantikvarien i Luleå numera styresmannen för Nordiska Museet Harald Hvarfner till utgivarna av Sveriges Kyrkor med ett förslag att kyrkorna i Norrbottens län måtte bli föremål för en konsthistorisk inventering inom ramen för den publiceringsverksamhet, som Sveriges Kyrkor bedriver. Dr Hvarfner förklarade sig beredd söka medverka till att ekonomiska resurser mobiliserades för ändamålet så att företaget skulle kunna genomföras på relativt kort tid. Även om projektet sådant det skisserades av dr Hvarfner icke kunnat realiseras gav hans initiativ anledning till att utgivarna av Sveriges Kyrkor beslöt att införliva Sveriges nordligare socknar i sitt aktuella arbetsprogram. Härtill bidrog den omständigheten att den unge konsthistorikern fil kand Fredric Bedoire genom en undersökning av några av Gustaf Wickmans byggnader aktualiserat denne arkitekts intressanta insatser i svensk byggnadskonst. Bland hans byggnadsverk intar kyrkan i Kiruna en framträdande plats. Till utgivarnas glädje åtog sig Fredric Bedoire uppdraget att beskriva Kiruna kyrka och de vill nu, efter slutfört värv, betyga honom sin tacksamhet för ett omsorgsfullt och idérikt arbete. Det torde snart nog framgå att föreliggande häfte i flera avseenden skiljer sig från beskrivningarna av kyrkorna i de äldre kulturlandskapen. Det har befunnits önskvärt att underkasta byggnadsverket och dess miljö en ingående konstvetenskaplig analys och att sätta in kyrkan i dess konsthistoriska sammanhang. Häftet för in läsaren i de strävanden, som från och med vårt sekels början söker förnya kyrkobyggnadskonsten och som avsatt resultat i alla delar av vårt land. I dessa sammanhang ingår ej endast lösningen av de arkitektoniska problemen utan också essentiella inslag av bildkonst, konsthantverk och formgivning även av kyrkans närmaste omgivning. Förutom arkitekten Gustaf Wickman framstår målaren prins Eugen och skulptören Christian Eriksson samt ej minst Kiruna gruvsamhälles grundare Hjalmar Lundbohm som framställningens huvudpersoner.

Norrbottens museum har lämnat bidrag till författarens studier på platsen. Luossavaara-Kiirunavaara aktiebolag (LKAB) har understött företaget genom att ställa sin fotograf Börje Rönnberg till förfogande vid lösandet av de fotografiska uppgifterna. Liksom författaren känner utgivarna stor tacksamhet till fotograf Rönnberg för hans personliga engagemang i uppgiften och för den skicklighet varmed han arbetat. Arkitekten fil kand Henrik O Andersson har bidragit till arbetet med värdefulla synpunkter särskilt ifråga om de tekniska beskrivningarna av byggnadsverket liksom vid utarbetandet av den engelska sammanfattningen. Församlingens kyrkoråd har anvisat medel till den färgbild som ingår i häftet. Till alla här nämnda institutioner, företag och personer som underlättat arbetet och skänkt det sitt stöd framför utgivarna härmed sitt uppriktiga tack.

Stockholm i juni 1973

Sten Karling

Per-Olof Westlund

Armin Tuulse

KIRUNA KYRKA

Lappland, Norrbottens län, Jukkasjärvi lappmarks tingslag, Luleå stift, Jukkasjärvi kontrakt, Jukkasjärvi församling.

Det lappländska gruvsamhället *Kiruna* grundades 1899 vid sjön Luossajärvi mellan bergen Kiirunavaara och Luossavaara. Det anlades av Luossavaara-Kiirunavaara aktiebolag (LKAB) i samband med Luleå–Ofotenbanans färdigställande, blev

1909 municipalsamhälle och 1948 stad. Kommunen omfattar i dag församlingarna Jukkasjärvi, Vit-tangi och Karesuando. I Jukkasjärvi församling finns tre kyrkor: Jukkasjärvi (1600-talets början), Kiruna (1912) och Tuolluvaara (1957).

Kyrkans miljö

Kyrkan och klockstapeln ligger på en höjd inom det största parkområdet i centrala Kiruna. Marken utgjorde ursprungligen den del av gruvbolagets domäner som närmast gränsade till kommunens byggnadsplanlagda område, den så kallade Stadsplanen. Platsen är belägen 45 meter över Luossajärvi och 545 meter över havet. I sydväst bildar de betydelsefulla bergen en mäktig fond.

Kvarteret, som bär namnet Kyrkan, kantas av Kyrkogatan, Gruvvägen, Villastigen och Lasarettsgatan (fig 3). Kyrkparken ger ett intryck av naturpark med vackra bestånd av fjällbjörk och rönn, med mjukt inpassade gångvägar och mindre omfattande planteringar och terrasser. Inga gravplatser är anlagda vid kyrkan. Parken är omgärdad av en mur av gråsten, lagd utan bruk. Uppfartsvägen och platån kring kyrkobyggnaden och klockstapeln är belagd med asfalt.

I Kyrkparkens södra del finner man parkens enda minnessten (fig 4), rest av LKAB sommaren 1929 över samhällets grundare, disponenten Hjalmar Lundbohm.¹ Det är en hög bautasten av tuktad, gråflammig Vätögranit (höjd 3,7 m), som omges av en ring med 22 mindre stående stenar av gråröd granit (höjd ca 1,6 m) och fyra liggande stenar. Minnesstenen har utförts av skulptören Christian Eriksson.² Den visar en relief av Lundbohm i hel-figur, sittande med hatten i handen och vänd mot Kiirunavaara. Inskriptionen är författad av Lundbohms vän Albert Engström,³ vilken liksom Christian Eriksson hade tagit aktiv del vid kyrkans tillkomst: »ÅT / HJALMAR LUNDBOHM / MANNEN / AV MEDBORGARDYGD / MÄNNISKOVÄNNEN / SKÖNHETS-ÄLSKAREN / F. 1855. D. 1926. / TILL FOSTERLANDETS BÅTNAD / BLOTTADE HAN / BÄRGETS SKATTER / OCH SKAPADE / STADEN.» Efter tillstånd av kungl maj:t

Fig 1. Kyrkorummet mot altaret. Få ändringar har skett sedan kyrkan invigdes 1912. Foto 1973.

Interior of Kiruna Church looking towards the altar. Few alterations have been made since the church was consecrated in 1912.

Fig 2. Kyrkan och klockstapeln från nordost med bergen i bakgrunden. Foto 1971.

The church and bell-tower from NE with the mountains in the background.

1929 flyttades Hjalmar Lundbohms stoft till denna plats.⁴

Den östra delen av Kyrkparken kallas även Krematorielunden. Där ligger en anläggning för krematorium och kolumbarium. Alldeles nordväst om kyrkan på andra sidan Gruvvägen finner man kyrkoherdebostaden.

I kyrkans omgivning ingår den enhetliga träbebyggelse söder och sydost om kyrkan, som LKAB under 1900-talets första decennier har låtit uppföra

på sitt område, med disponent-, ingenjör- och läkarvillor, bolagshotell och brandstation samt ett stort antal arbetarbostäder. Bebyggelsen består av originella och färgrika trähus i fint samspel med vegetation av björk och rönn, med varierande takformer och snickeridetalljer. Detta stadsparti bildar en märklig helhet, formad av kyrkans arkitekt, Gustaf Wickman,⁵ och präglad av hans personliga jugendstil.

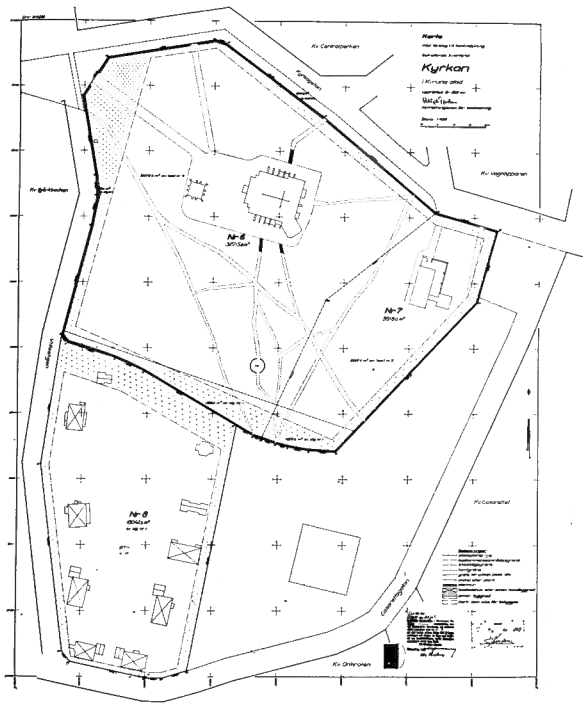

Fig 3. Situationsplan över kvarteret Kyrkan 1960. (Tillbyggnaden till krematoriet i Kyrkparkens östra del är inte markerad.) Kiruna byggnadsnämnd.

General plan of the church and surroundings. (The addition to the crematorium in the E part of the Church Park is not marked.)

Fig 4. Minnesstenen över Hjalmar Lundbohm, Kirunas grundare, i Kyrkparken, utförd 1929 av Christian Eriksson.

Monument in memory of Hjalmar Lundbohm, the founder of Kiruna, in the Church Park, by Christian Eriksson, 1929.

Fig 5. LKAB:s arbetarbostäder sydväst om kyrkan. Den röda kyrkobyggnaden reser sig över bostadshus i gröna, röda, gula och blå färger, huvudsakligen uppförda vid 1900-talets början efter Gustaf Wickmans ritningar. Foto F Bedoire 1971.

Iron miners' dwelling SW of the church. The red church towers above dwellings painted green, yellow, red and blue, built for the most part during the early years of the present century. The architect was Gustaf Wickman.

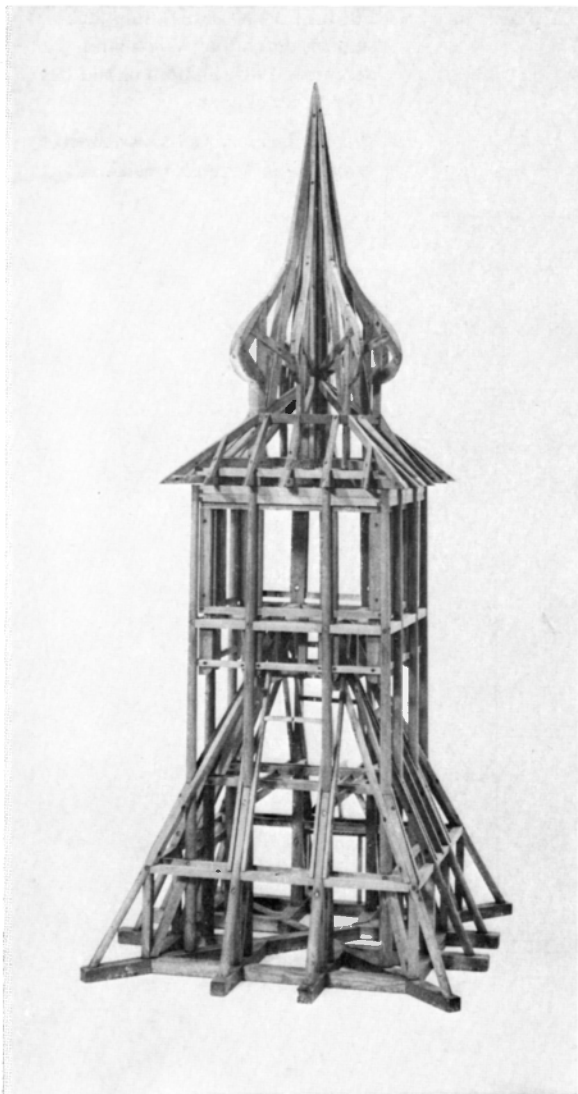

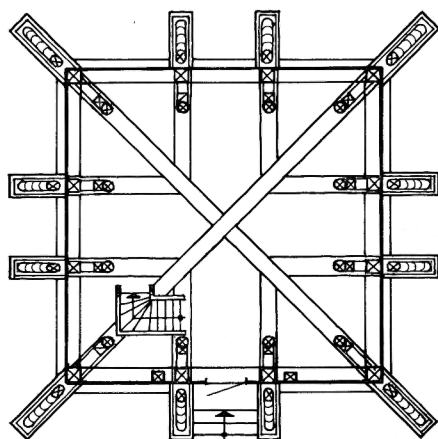
Fig 8. Modell till klockstapeln, uppställd i Kiruna stadshus.
Model of bell-tower, in Kiruna Town Hall.

Fig 7. Plan av klockstapeln, 1:200. Uppmätning H O Andersson, F Bedoire 1971, ritad av J Söderberg.
Plan of bell-tower, scale 1:200.

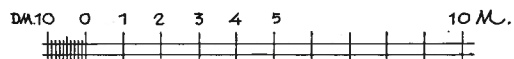
Fig 6. Klockstapeln från öster. Foto 1971.
Bell-tower from E.

Fig 9. Ingången till stapeln. Foto F Bedoire 1969.
Entrance to bell-tower.

PLAN

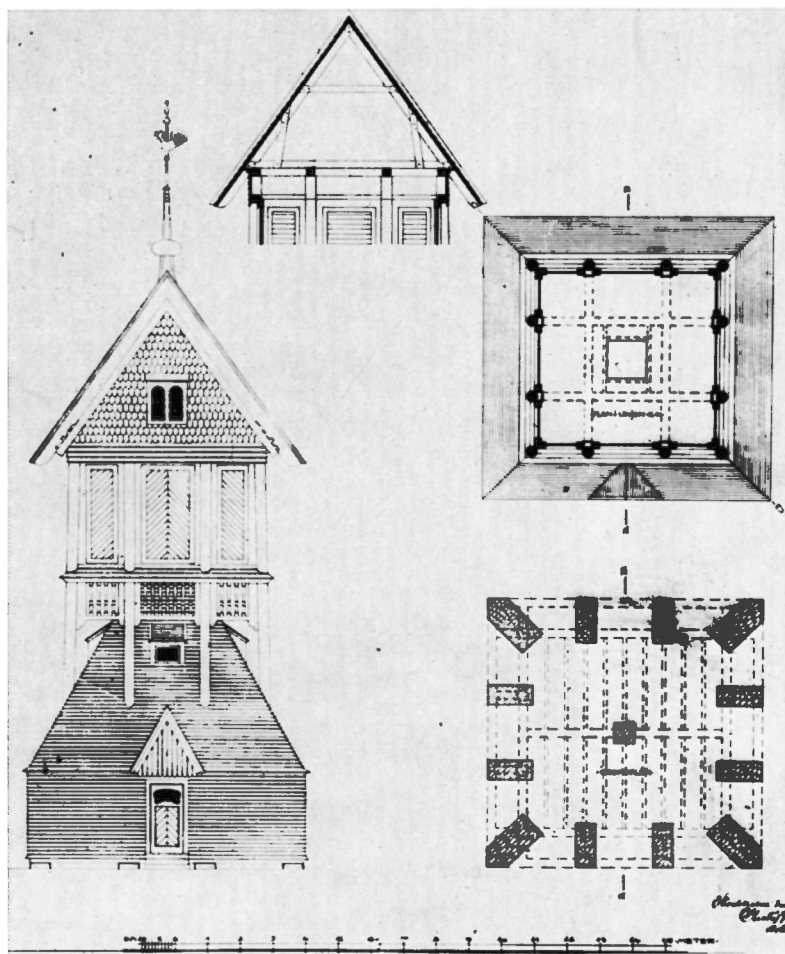

Fig 10. Förslagsritning till klockstapeln, daterad av Wickman i december 1905. Skioptikonbild hos LKAB, Stockholm.

Proposed plan of bell-tower, dated by Wickman in December 1905.

Klockstapeln

Byggnadsbeskrivning

Omkring 20 meter väster om kyrkan står klockstapeln (fig 6), vilken i fråga om material, formspråk och färg helt korresponderar med kyrkobyggnaden.

Tornet är utfört i en stolpkonstruktion, där klockkammaren bärs av tolv nästan 20 meter höga, något konvergerande master, som är ställda i en kvadrat med drygt åtta meters sida. Master och bottenstyllar vilar på sockel av granitblock, som är grundlagda på berget. Varje mast utgörs av ett enda oskarvat virke och har uttagits ur mycket rakvuxna furustammar. Masterna stöds av snedsträ-

vor av rundvirke, vilka fortsätter i sparrar av grov plank, två vid varje mast, och bildar en pyramidformad underbyggnad till klockkammarens bjälklag. Den övre delen av pyramiden är inpanelad till ett tak för trappan, medan underdelen är avskild med vertikala brädväggar, genom vilka strävorna fritt fortsätter till de utskjutande syllarna. I stapelns bottenvåning bildas således ett firsidigt rum, som förutom att det rymmer trappans nedre lopp också utnyttjas som förråd. Rummet får sitt ljus från fyra fönsterkupor, högt placerade på de branta takfallen.

Fig 11. Klockstapeln under byggnad. Foto B Mesch, Kiruna stadshus.

Bell-tower during building.

Klockkammarens bjälklag markerar sig utvändigt med ett brädtäckt språng, och under detta är masterna förenade av ett dekorativt gallerverk med smala, svarvade balustrar. Kammaren saknar fasta väggar och slutes av vertikalt skjutbara luckor, som löper i gejder av trä och balanseras av motvikter i form av gjutjärnslod. Luckornas utvändiga panel är lagd i fiskbensmönster.

Tornets övre avtäckning är formad som en nedtill lökformigt ansvalld åttkantig spira, som reser sig med en kort rak ansats från ett rätt flackt pyramidformat tak. Taksprånget är inklätt och utbildat som en gesims med konsollist. Spiran är utdragen i en spets av järn som bär kulor och en flöjel av förgylld plåt.

Fig 12. Klockstapeln i samband med invigningen våren 1907. Foto B Mesch, Kiruna stadshus.

Bell-tower in connection with the consecration in the spring of 1907.

Klockstapeln är klädd med furuspån, som nedtill är avrundade och har en friända på ca 20 cm. De utskjutande syllarna är täckta med plåt. Exteriören är helt och hållet rödtjärad.

Ingången är placerad på norra fasaden mellan två snedsträvor och försedd med ett gavelformat överstycke med profilerade vindbräder. Dörren är liksom luckorna till klockkammaren panelad i fiskbensmönster och har ett njurformat fönster med krökta spröjsar (fig 9).

Stapeln rymmer en större och en mindre klocka (se s 84f), som är upphängda i var sin klockstol med U-formad axel. Elektriskt ringverk installerades redan samma år stapeln invigdes.

Byggnadshistoria

Gustaf Wickman utarbetade sannolikt i oktober 1905 ett första förslag till klockstapeln i Kiruna.⁶ Ritningarna finns ej bevarade, men förslaget torde liksom det utförda projektet ha inneburit ett trätornt med lökformad spira. Ett andra förslag (fig 10) från december 1905 avviker i flera avseenden från den uppförda byggnaden.⁷ Klocktorntet saknar där strävor och spånbeklädnad i det nedre partiet, och överdelen täcks av ett sadeltak, som bär en spira med vulst och tupp. I övrigt överensstämmer ritningarna i sina huvuddrag med den uppförda stapeln.

Sannolikt tillkom ändringarna för att inte huven alltför mycket skulle likna den lökformade takryttare, som man då avsåg placera på kyrkan. I samband med översändandet av de reviderade ritningarna skrev Wickman till Lundbohm: »När jag började arbeta i större skala fann jag det nämligen svårt att få riktig kläm i konturen med den form jag först tänkt, vadan jag gjorde en omkastning, som jag tror blir bättre.»⁸

I april 1906 var arkitekten beredd att åter ändra huven på klockstapeln efter diskussion med arkitekterna Carl Möller⁹ och Isak Gustaf Clason¹⁰

vid Överintendentsämbetet. De ansåg nämligen »att jag begått ett misstag då jag frångått den böjda huven och i stället tillgripit det raka sågtaket. De önskade att jag ännu en gång skulle försöka med en huv, även om den möjligen skulle göras något mindre än den jag tidigare föreslagit.»¹¹ Någon månad senare hade Wickman tagit fram sin första klockstapel »och tittat på den och jag vet sannerligen inte varför vi inte skulle kunna använda den nu, då den kommer att stå så långt ifrån kyrkan. Både du, Överintendentsämbetet och jag har tidigare tyckt den var vacker ...»¹². De definitiva ritningarna avgick från Wickmans ritkontor i juli 1906.¹³ Dessa har ej påträffats, däremot finns bevarad en trämodell i skala 1:50 (jfr s 44, fig 8).

Bygget påbörjades 1906. De höga masterna importerades från Archangelsk via Narvik.¹⁴ Lundbohm vände sig direkt till Falun för att få rätt tjärfärg.¹⁵ Wickman ombesörjde beställningen av spiran, vilken samordnades med åskledare.¹⁶ Vid invigningen långfredagen den 29 mars 1907 var stapeln ännu inte rödmålad och masternas övre delar ännu inte spånklädda (fig 12).¹⁷

Om förebilder till klockstapeln bland jämtländska klocktornt se s 52–53.

Beskrivning av kyrkobyggnaden

Inledning

Kiruna kyrka får sin karaktär särskilt av tre drag: den geometriska uppbyggnaden, exteriörens dominerande taktytor och kyrkorummets rymdverkan och ljus.

I såväl plan som sektion är kyrkan byggd på geometriska figurer. Planformen är en kvadrat och sektionen en likbent triangel. Volymen kan enkelt beskrivas som två varandra skärande prismor.

Plankvadraten framgår tydligast i kyrkans mitt- rum, medan man kanske inte lika tydligt uppfattar att hela byggnaden också innefattas i en kvadrat. Planen är annars samtidigt symmetrisk och på ett okonventionellt sätt fri, med utrymmen för sakristia, samlingsal, vapenhus och förråd fogade till kyrkorummets sammanhållna fyrkant.

Geometrismen dominerar också i exteriörens spetsvinkliga gavlar. Takfall och snedsträvor fullföljer de geometriska kropparna. Som skarp-tecknade rutnät framträder fönstrens vitmålade spröjsverk.

Takytorna präglar exteriören, och skillnaden mellan vägg och tak är upphävd. Ovanför granitsockeln är alla ytor spånklädda och målade i samma röda färg. Takfallen går på flera ställen ända ned mot sockeln. Snedsträvorna kan också uppfattas som taksparrar, som förts ned till marken. Spånen bidrar till att hålla de olika volymerna samman till en enhet.

I kyrkorummet (fig 1) ger de stora triangulära fönstren ett rikligt dagsljus från alla väderstreck. Sommartid kan solen strömma in dygnet runt.

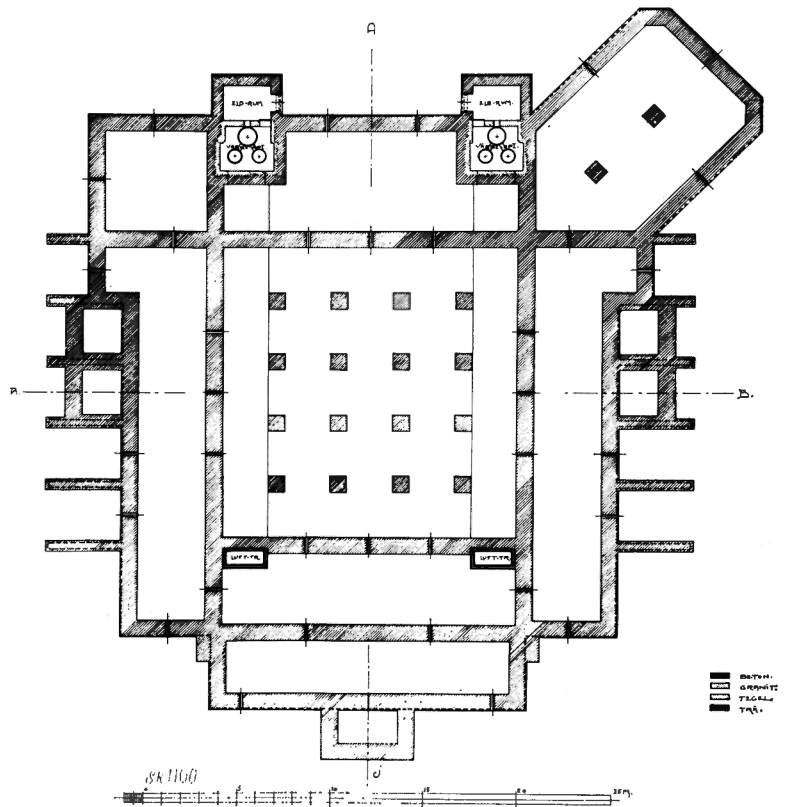

Fig 13–15. Plan av grund, kyrkorum och takstol, oktober 1908, Riksarkivet. Kyrkorummets plan överensstämmer ej med det befintliga skicket på följande punkter. Väggan bakom altaret är murad och en snedsträva skjuter ut mitt för altaret. Trappan till koret har gjorts bredare och altarrundelns form har ändrats, Predikstolens trappa följer sakristians västra vägg, som har två öppningar mot kyrkorummet. De två översta bänkraderna har utgått, och trappan till läktaren förlagts till förrådet med ett rektangulärt lopp. Den södra delen av förrummet och förrådet har tagits i anspråk för brudkammaren.

Plans of foundations, the ground floor and the roof trusses, October 1908. The plan of the interior of the church (fig 14) differs from the existing church in the following items: The wall behind the altar is of brick and a diagonal strut projects opposite the altar. The stairs of the pulpit follow the W wall of the vestry, which has two openings into the church. The two upper rows of pews were omitted, and the stairs to the gallery was led to the storeroom in a rectangular staircase. The S part of the vestibule and storeroom have been utilized for the bridal chamber.

Ljuset fångas upp av mörka furuytor och ger rummet en immateriell verkan. Dess övre gräns blir inte distinkt utan löses upp i ljusflödet kring svåruppfattbara träkonstruktioner. Längre ned ger färgade fönster en svagare dager, och rummet sluts av sidopartiernas dunkel.

Även under den mörka årstiden verkar kyrkans rymd på motsvarande sätt, upplyst av takkronornas

strålknippen. Som en samlande fond verkar altartavlan, ett solflödande oändligt landskap, i värdigt samspel med rumsarkitekturen.

Uppbyggnad

Kyrkan är en centralkyrka, symmetriskt uppbyggd på en kvadratisk plan. Den innefattas i en yta om 35 × 35 meter. Byggnadens inre höjd är 21 meter.

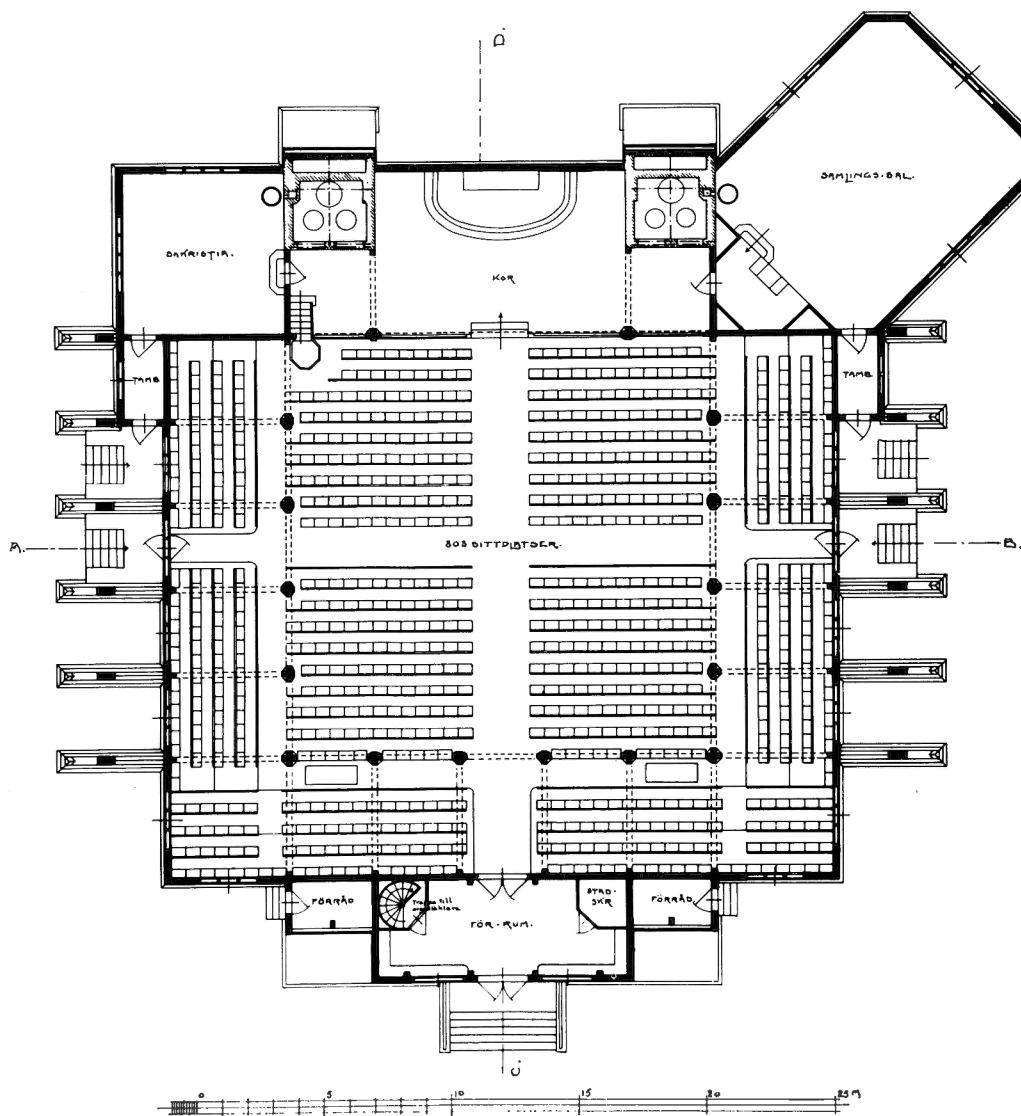

Fig. 14.

Den yttre höjden är 24 meter upp till taknocken och till takryttarens spets omkring 34 meter. Kyrkan har omkring 800 sittplatser.

Kyrkorummets plan (fig 14) bildas av ett kvadratisk mittrum med 16,5 meters sida, vilket av pelarrader avskiljs från sidoskepp i norr, söder och väster. På motsvarande sätt ansluter koret i öster med en främre del i mittrumets hela bredd och ett smalare fondparti för själva altaranordningen. Detta flankeras av två rum avsedda för kyrkans uppvärmning.

Norr om koret ansluter sakristian, ett kvadratisk

rum i plankvadratens nordöstra hörn. På korets motsatta sida ligger en samlingsal, som skjuter ut diagonalt ur den kvadratiske planen. Samlingssalens planmått är ungefär 9×11 meter, och rummet har avfasade hörn och ett podium i vinkeln mot kyrkan. En läktare för kör och orgel är anordnad i kyrkorummets västparti över huvudingången.

Kyrkans huvudingång i väster skjuter ut med ett förrum, till vilket ansluter sidoordnade biutrymmen med särskilda ingångar. Symmetriskt placerade sidoingångar till kyrkan finns i södra och norra fasaden. Intill dessa har samlingsalen respektive

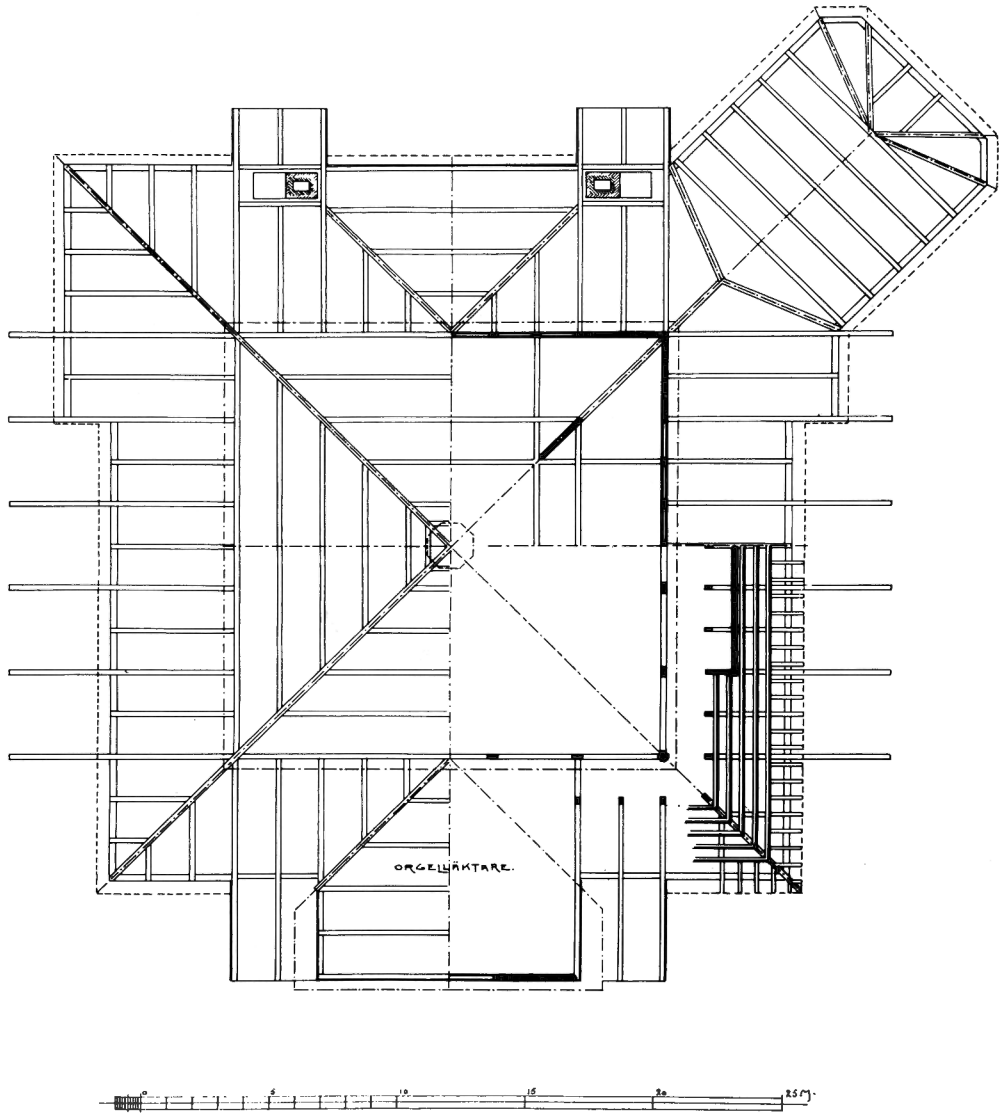

Fig. 15.

sakristian sina ingångar med mindre förrum. Mittgång och tvärgång följer kyrkans symmetriaxlar, sidogångar följer pelarradernas utsida.

En geometrisk uppbyggnad präglar även kyrkans volym. Den kan beskrivas som två varandra rätvinkligt skärande prismor, vars tvärsnitt är en likbent triangel med 75 graders vinkel i spetsen. I skärningspunkten mellan prismorna är en takrytare placerad. I öster och väster bildar utbyggnader över kor och huvudingång lägre volymer med takåsar i kyrkans längdaxel och med takvinklar likformiga med huvudvolymens.

Material och konstruktion

Kyrkan har grundmurar av betong¹⁸ och socklar av tuktade och fogstrukna granitblock. Byggnaden är i övrigt uppförd av furuträ i en ganska komplicerad takstols- och stolpkonstruktion (fig 20) med väggar och tak av plank och brädpanel.

Arton pelare reser sig från syllar runt det kvadratiske mittrummet. Var och en är sammansatt av fyra grova virken till ett knippe med korsformat tvärsnitt, hopfästa genom tappningar och järnband. I den vida öppningen mot koret ersätts de två mittersta pelarna av en spännstol. Den överför gavel-

Fig 16-17. Ritning till korfasad och nordfasad, relationsritningar, daterade av Gustaf Wickman i november 1913. Kyrkoarkivet. Skala 1: 400.

Drawings for the chancel front and the N front; relationship drawings, dated by Gustaf Wickman in November 1913.

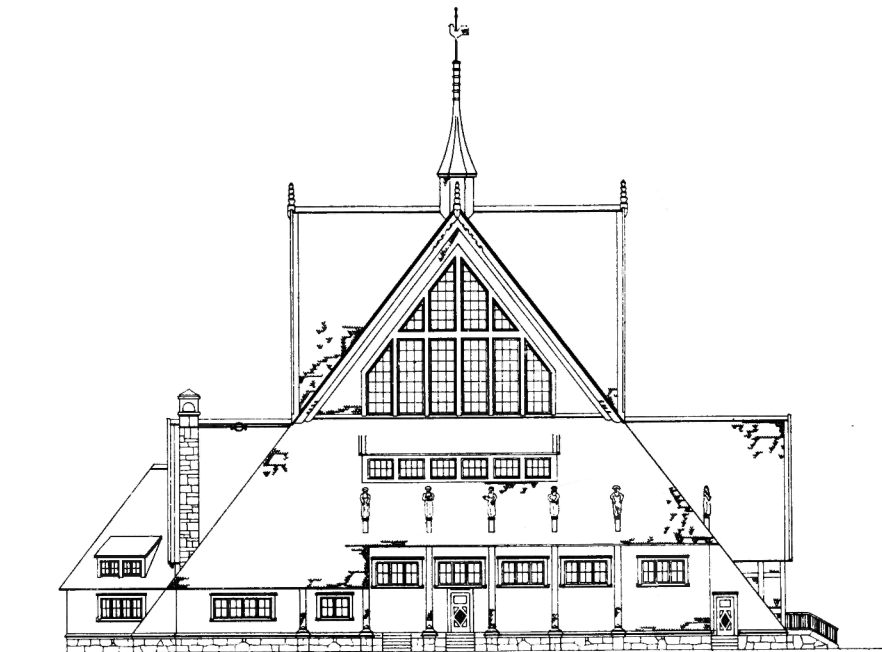
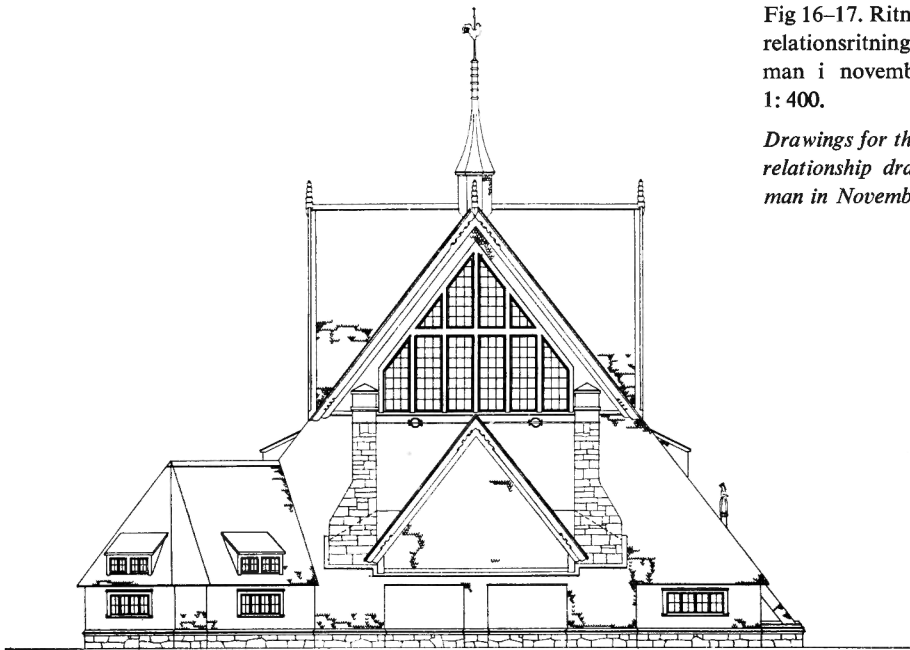
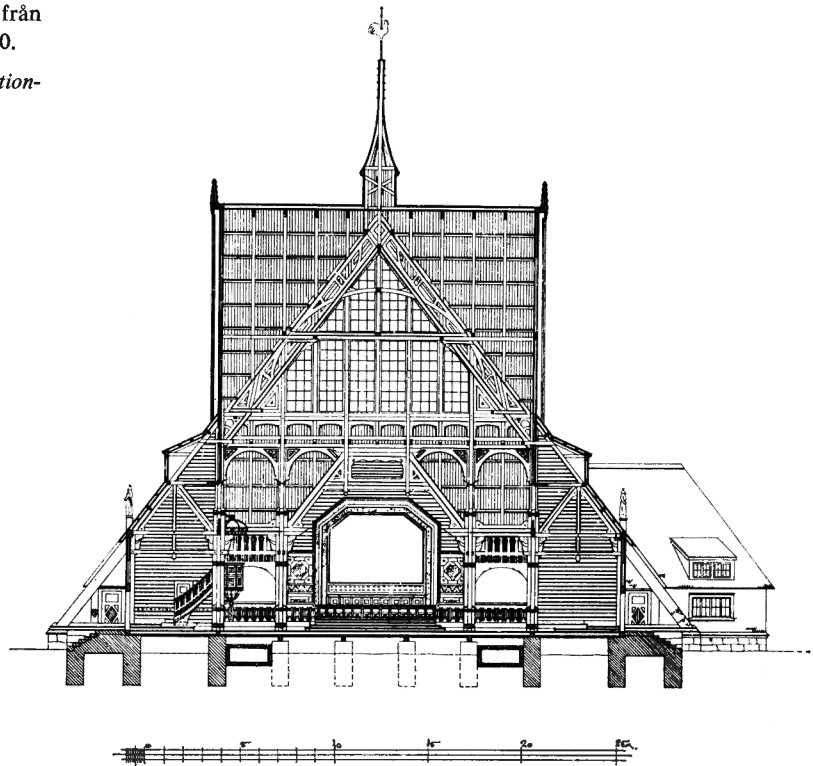

Fig 18. Sektion mot koret, relationsritning från november 1913. Kyrkoarkivet. Skala 1:400.

Section looking towards the chancel; relationship drawing from November 1913.

lasten till de närmaste sidopelarna via två snedsträvor, förenade av en kraftig bindbjälke. Denna konstruktion bär också språngstolen på vilken kortaket vilar.

Pelarna stöds från yttersidan av en takstolskonstruktion, som spänner över sidoskeppet till ytterväggens stolpar. Takstolarnas sparrar fortsätter utvändigt i snedsträvor, som stöder mot utskjutande fritt synliga syllar. Pelarna förenas i sidled av hammarband i två våningar. Det undre bildar ett kraftigt band av sammansatta balkar, som vid pelarna är stödda av konsoler. Det övre hammarbandet utgör underlag för takstolar och gavelstolpar och understöds av strävor från pelarna, dekorativt formade som valvbågar.

Konstruktionen som bär mittrummet överbyggnad utgörs förutom av gavlarna av fyra fackverksbalkar, som utgår från hörnpelarna och följer kanten i en pyramid. Balkarna är sammansatta av plank med delvis dekorativt utformade krysstag. Ett vågrätt kryss av sammansatta virken fungerar som hanbjälkar till de stora takstolar som fackverks-

balkarna bildar. De stagar således takstrukturen i diagonalled. I kyrkans axialleder löper från gavel till gavel långa bjälklinor, vilka på motsvarande höjd som diagonalkrysset är fästade vid fackverksbalkarna. Från dessa senare utgår slutligen taksparrarna som bär överbyggnadens väldiga taktytor.

På takens åsar är spikat inre panel av ohyvlade bräder, pappmellanlägg och yttre panel av hyvlade, spåntade bräder. På denna ligger asfaltpapp och därpå har spikats den yttersta avtäckningen av spån. Takens inre ytor bekläds med lockpanel, lagd längs med takfallen mellan åsarna.

Gavelskivorna har 15 meters bas och 9 meters höjd. Deras vertikala stolpar, som utgår från hammarbanden, binds samman av en tvärbalk. Facken i gavelstommen fylls sedan av fönster.

De vertikala ytterväggarna är låga, fem meter kring kyrkorummet och endast två och en halv meter vid de övriga utbyggnaderna, och utförda av 10 cm tjock stående plank, som är infäst i syllar och hammarband. Båda sidorna är klädda med panel, isoleringen är av papp. Den liggande, spåntade in-

Fig 19. Från sydväst. Foto 1971.
From SW.

nerpanelen är spikad på läkt. Golvet är av spåntad furuplank.

Väggar och takfall är utvändigt klädda med 30 cm långa furuspan med 15 cm synlig del. Syllarna är inklädda med panelbräder, och dessa är lagda på förvandring på de utskjutande bjälkar från vilka snedsträvorna utgår.

Väggen bakom altaret är murad av tegel. De flankerande värmekamrarna har byggts av tegel och betong med eldrum och kolkällare av armerad betong i källarplanet. Två skorstenar är murade i värmekamrarnas ytterväggar och utvändigt klädda med släthuggen, vit täljsten.

Exteriören

I kyrkans yttre tecknar sig tydligt dess geometriska uppbyggnad (fig 19). Huvudelementen är de fyra triangulära gavlarna och de branta taken, som på flera ställen är förda ända ned mot sockeln. De bryts av låga väggar, medan fria snedsträvor fortsätter på norra och södra sidan i takens lutning och tar stöd i utskjutande syllar.

I kyrkans längdaxel bygger sig kor och vapenhus ut ur de nedre takfallen med prismatiska volymer och triangulära gavlar. De kan uppfattas som mycket stora takkupor. Den snedställda samlingsalen markerar sin från kyrkan fristående funktion ge-

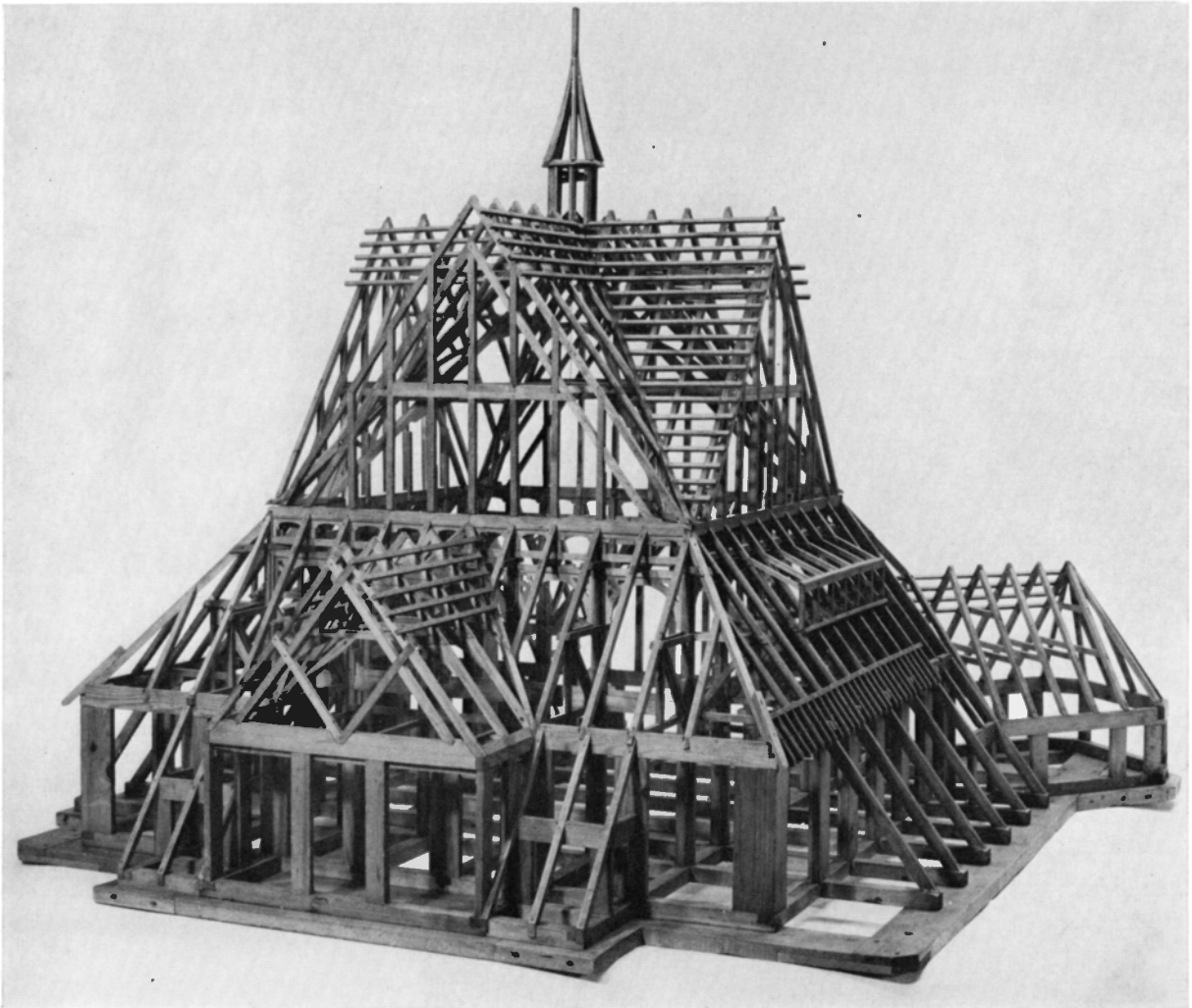

Fig 20. Modell till kyrkan, utförd i skala 1:50 omkring 1908 och använd vid byggnadsarbetet. Uppställd i Kiruna stadshus, men tillhörig kyrkan.

Model of the church, scale 1:50, c 1908, used during the building. In Kiruna Town Hall, but the property of the church.

nom en mjukare volymbildning med avvalmade tak och avskurna hörn.

Fönstren i de stora spånklädda tak- och väggytorna framträder i sammanhängande grupperingar med spröjsindelning. De har en utpräglat horisontal betoning i kyrkans nedre partier, där de bildar rader av likformiga grupper, inpassade i väggarna mellan stommens vertikaler. De korresponderar med långa, låga fönsterband i uppbyggnader på takfallen. I de stora, trekantiga gavelfälten domine-

rar ytorna av tätspröjsade fönster helt, innefattade av kraftigare ramverk. Här framträder fönstren med vertikal verkan.

Gavlarnas språng är måttliga, men konturerna framhävs av breda vindskivor av på varandra lagda bräder, de yttre med dekorativa kontursågningar. En kraftig profillist bildar vindskivans avslutning. Själva gavelspetsarna har framhävts med skulpterade och förgyllda ståndare, formade som små pyramider med pagodliknande indelning. De tillhör

Fig 21. Från sydost mars 1913.
Samtliga taksulpturer ännu ej
uppställda. Foto B Mesch, Kiruna
stadshus, refoto i ATA.

*From SE, March 1913. Not all the
roof sculptures were in place.*

Fig 22. Korfasaden. Foto 1971.
Chancel front.

Fig 23. Sakristian.
Foto 1971.
The vestry.

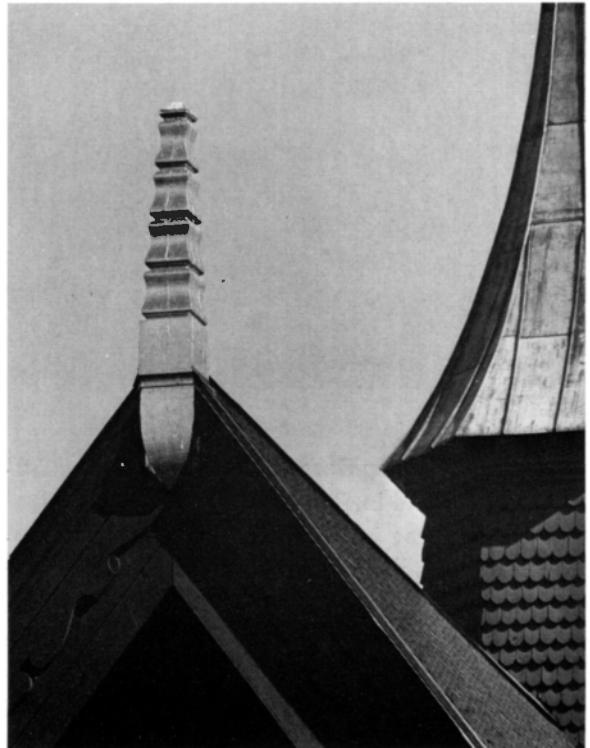
Fig 24. Detalj av
gavelkrön och takryttare.
Foto 1971.
*Detail of gable pinnacle
and flèche.*

den sekvens av vertikala accenter som börjar med takfallens förgyllda skulpturer och klingar ut i takryttarens höga, smala spets (fig 24).

Denna tornbyggnad över kyrkans mitt har en åttkantig spånklädd bas med profilerad gesims, som bär upp den konkavt svängda kopparspiran. Där återkommer ett pagodmässigt drag i en serie förgyllda ringar kring spirans spets, och däröver glänser den stiliserade, gyllene kyrktuppen på sin flöjelstång (fig 68).

De tolv skulpturerna i förgylld brons framhäver ytterväggarnas vertikala element. Två av dem flankerar västingången, de övriga är likformigt uppställda på nord- och sydfasadernas takfall i sammanhang med strävorna. På östfasaden ger paret av höga skorstenar som flankerar koret en motsvarande lodrät betoning. Smidda järnstag stöttar dem i sidled.

Fasadernas listverk underordnar sig de enhetliga ytorna. Fönstren har svagt utskjutande droppbrädor och foder av smala bräder. Mest framträdande är socklarnas avtäckning med snedställda

panelbräder. Taksprången är också ganska måttliga och undertill inklädda med panel.

Av ingångarna har den i väster givits en monumental karaktär genom järnbeslagna dubbelportar och en bred fritrappa av granit med smitt järnräcke. Övriga ingångar är enkla och föga framträdande med numera masonitbeklädda dörrar. Till dem leder granittrappor, och de markeras också av små lyktor av koppar.

En dominerande enhetlighet med få markanta kontraster präglar exteriörens färgsättning. Spånbeklädnaden har redan från början varit rödtjärad med Falu rödfärg med linolja och trätjära som bindemedel.¹⁹ Mot den röda färgen avtecknar sig förgyllda gavelkrön och skulpturer och takryttarens gröna kopparhuv, likaså de vita skorstenarnas skimrande täljsten. Fönsterspröjsarna är målade i vitt. De tätt indelade fönstren i väggarna och i tak-

Fig 26. Detalj av sidoskeppets takkonstruktion, som stöder mittrummetts pelare. Foto 1971.

Detail of construction of roof of aisle, with the pillars of the nave.

Fig 25. Interiör mot orgelfasaden. Foto 1971.

Interior looking towards the organ front.

kuporna har grönt antikglas, medan rutorna i de stora gavelfönstren är ofärgade och genomsiktliga och gör kyrkans överdel till en luftig lanternin, där himlen lyser igenom.

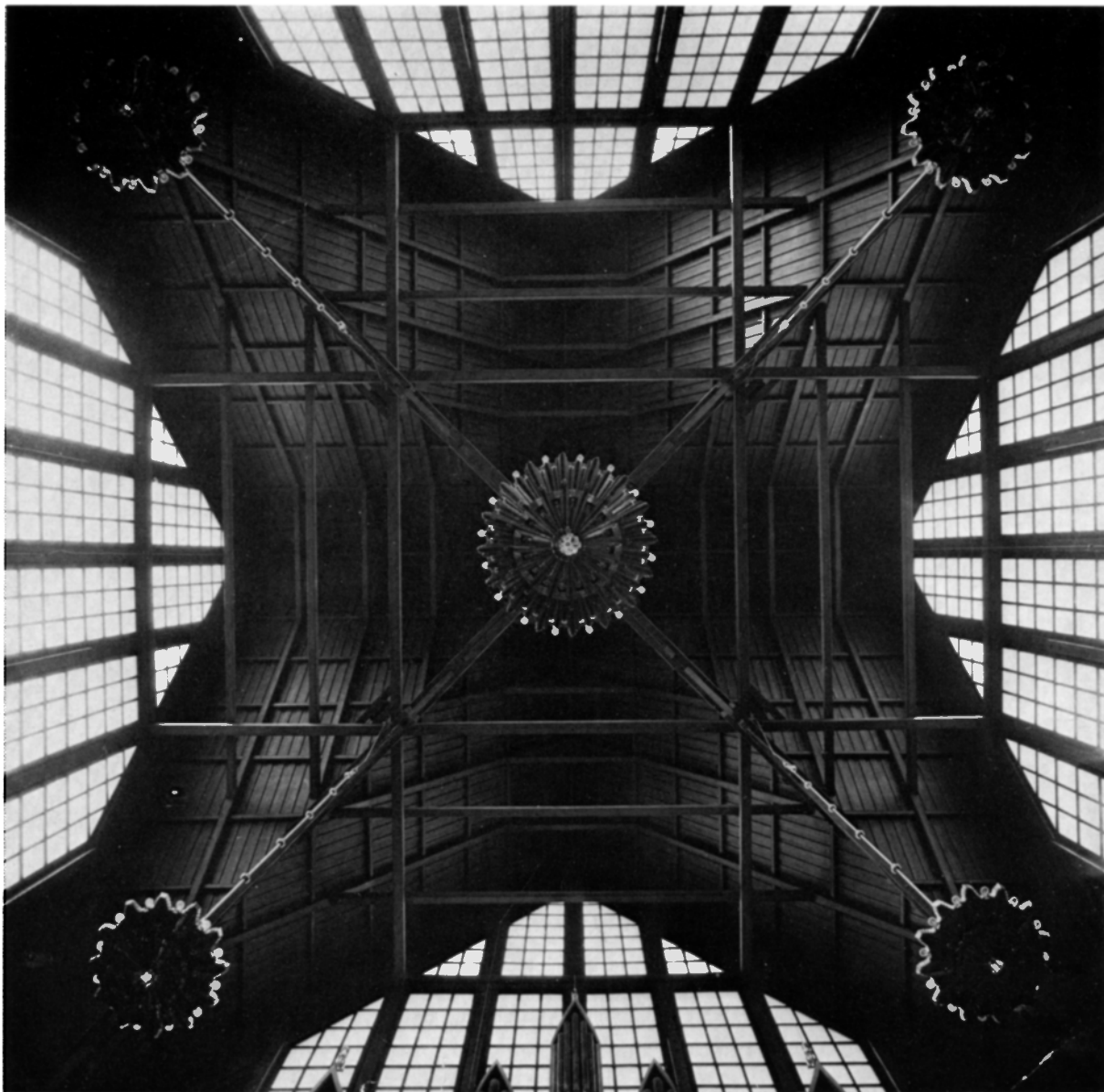
Interiören

Medan exteriören domineras av de stora takytorna får interiören sin karaktär av den sammansatta träkonstruktionen (fig 25). Den bildar ett nätverk av byggnadselement av olika dimensioner, som ytterligare artikuleras av dekorativt formade knutpunkter, beslag och ornament. Trots denna rikedom av delar bildas en stark rumsverkan genom enhetligheten i färgerna och genom det samlade ljuset från de stora, högt placerade fönstren.

Dessa fönster med sitt överljus dominerar mitt-

rummet, som omges av pelararkadernas jämna rytm och med den höga takkonstruktionen som en sammansatt och diffus övre begränsning. Mot det ljusa rummet står koret helt öppet med sin vida triumfbåge. Avgränsningen är endast markerad av ett par trappsteg och en låg barriär. Sidoskeppen framstår som mer avskilda från mittrummet genom pelarna och dunklet under de sluttande takfallen.

De höga pelarnas vertikalitet fortsätter i gavelfönstrens poster som stomme i ett nätverk tillsammans med de horisontaler som bildas av hammarbanden och fönstrens tvärposter. Däri infattas fönsterspröjsarnas finare nät. På motsvarande sätt är takytornas struktur bildad av ett nätverk av korsande sparrar och åsar med panelens parallella kantlinjer som finare indelning.

Medan sidopartierna framstår i ytmässig klarhet bildar takkonstruktionen ett rymdskapande och samtidigt mera oklart och invecklat flätverk av korsande bjälkar på olika nivåer tvärs över det höga rummet (fig 26–27).

Knutpunkterna mellan stommens vertikaler och horisontaler är framhävda som arkitektoniska element. Bärningen mellan pelarna och det lägsta hammarbandet uttrycks med konsoler av sammanfogade och kontursågade träskivor (fig 29). Än-

darna hos de parvis ställda tvärbjälkarna skjuter fram genom pelarna och redovisas på framsidan som dekorativa element.

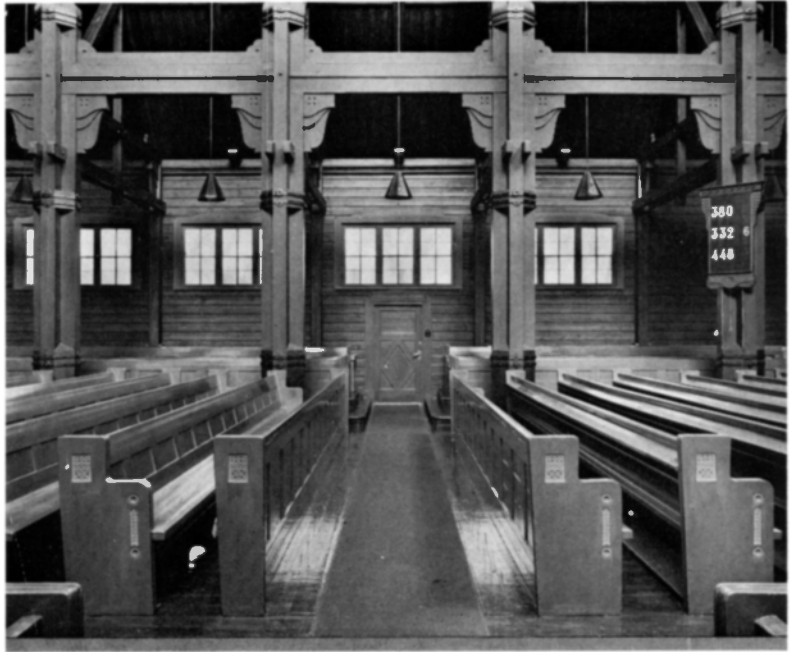
Det mellersta hammarbandet bildar arkitrav i en rundbågearkad, ett motiv från stavkyrkoarkitekturen. Svicklarna, dekorerade med utsågade ornament, kan sägas ingå som skenbart konstruktivt element i knutpunkterna mellan hammarbandet och pelarna. Även här bildar utskjutande tvärbalkar dekorativa motiv. Utrymmet mellan de övre

Fig 28. Norra pelarraden. Foto 1971.

The N colonnade.

Fig 27. Mittrummetts takkonstruktion.

Foto 1971.

Roof construction.

hammarbanden har formats som ett lågt galleri genom att bågformiga ramar inpassats i stommens fack.

I takkonstruktionen (fig 27) är knutpunkterna särskilt markerade endast i mitten av diagonalkryset och i de fyra punkter där detta fogas samman med fackverken och tvärbjälkarna. Härifrån utgår linorna till de fem takkronorna.

Delarna i träbyggnadens inre ges olika arkitektonisk valör genom varierad behandling av kanter, ändar och vissa ytor. Träet har bearbetats genom kontursågning, hyvling, fräsning och borrar, medan däremot skulptering och sniderimässig bearbetning har reserverats för begränsade inredningselement såsom korinredning och predikstol. En dekorativ verkan i avvikande material ger järnbeslagen i form av band och bultar, som håller samman pelarna (fig 29).

Korets rikare infattning av boasering och snidade gallerverk är formad med detaljer från samisk ornamentik. Altaranordningen och predikstolen ansluter till denna utformning (fig 69–71, 77).

I väster dominerar den nya orgeln (fig 25), vars glänsande pipor bryter sig ur orgelläktarens arkadöppningar men understryker den vertikala steg-

Fig 29. Detalj av pelarnas konsoler vid det nedre hammarbandet. Foto 1971.

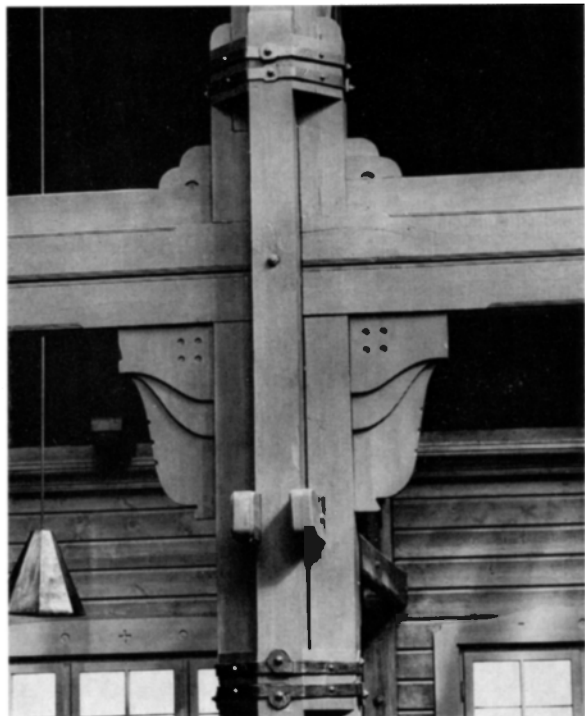
Detail of brackets of pillars at the lower wall plate.

Fig 30. Interiör av sakristian.
Målningen ej ursprunglig. Foto 1971.
Interior of vestry. The painting is not original.

Fig 32. T h. Kyrkorummet vintertid.
Foto strax efter kyrkans 60-års-
jubileum december 1972.

Right. Interior in winter. Photograph taken immediately after the 60th anniversary of the church in December 1972.

Fig 31. Samlingsalen. Foto 1971.
The assembly room.

ringen i det stora gavelpartiet. Bröstningen till läktaren har utfackningar med mjukt jugendmässiga reliefformer.

Sidoskeppen visar de lägre takens takstolar (fig 28). Mot väggarnas liggande spåntpanel avtecknar sig fönster och dörrar med blåmålade foder med jugendmässiga kurvaturer och kors, rundlar och trekantar. Dörrarna har övre fyllning i form av en liggande rektangel, medan den nedre fyllningen be-

står av en diagonalställd fyrkant. Dörrarnas beslag är av mässing i mjuka jugendformer.

Till kyrkorummets rymdverkan och sammanhang mellan träelementen bidrar den enhetliga färgsättningen med det synliga furuträet laserat i en gråbrun ton, som har dragning åt gråblått. Färgen har åstadkommit genom dubbel lasering med oljefärg, första gången med brun umbra brutet med zinkvitt och andra gången med koboltblått.

Mot den mörkt gråbruna tonen tecknar sig de svartmålade järnbanden och bänkar, dörrar och foder med tät och blank gråblå oljemålning.²⁰

Kyrkorummets verkan av gränslöshet betingas av obruten höjd och av de stora fönsteröppningarna, som fyller hela gavelpartierna. Det klara ljuset härifrån kontrasterar mot det dunklare grönfärgade dagsljusinsläppet från sidopartiernas små fönster. Under den mörka årstiden ger i stället dunklet en motsvarande verkan av icke klart begränsad rymd. De strålformade förgyllda takkronorna belyser då endast delvis det mörka taket och de mörka väggpartierna och förmår blott antyda byggnadens konstruktiva element. Rummet koncentreras då mot den starkt belysta altartavlans ändlösa sollandskap (fig 32).

Vapenhuset är målat i samma färger som kyrkorummet med blå dörrar och foder. Väggen mot trappan upp till orgelläktaren är genombruten med en fyrpassformad öppning. Den södra väggen har blivit flyttad närmare ingången för att ge plats åt en brudkammare.

Sakristian (fig 30) är ett kvadratisk rum i byggnadens nordöstra hörn. Dess branta tak avtecknar

sig som lutande ytor med synliga sparrar på konsoler. Det plana taket mellan de lutande partierna är indelat i kassetter med panel mellan bjälkarna. Väggarna är av liggande spåntad panel, målade i gråblått. Dörr- och fönsterfoder är målade i vitt, taket i gråblått och vitt. Rummets nuvarande färgsättning tillkom vid ommålning 1968 och överensstämmer inte med den ursprungliga. Denna torde ha varit gråblått i samma ton som bänkarna samt »höggult».²¹

Samlingssalen (fig 31) utgör ett ganska långsträckt rum med ett podium i fonden in mot kyrkan. Interiören visar den utskjutande byggnadens hela takkonstruktion med sparrar på konsoler, tvärbjälkar och en längsgående mittbjälke. Väggarna är klädda med liggande, spåntad panel. Podiet har en bågliknande inramning i jugendformer. Färgerna härrör från den senaste ommålningen 1970 med röda väggar och vita takstolar, infattningar och snickerier. Ett band utmed väggarna är målat i brunt med tärningslika utskärningar i gult och violett. Ursprungligen har samlingsalen troligen varit målad i gråblått och gult på samma sätt som sakristian.

Form och funktion

Kyrkobyggnadens förhållande till liturgins och församlingens krav

Som ram för liturgiska handlingar har Kiruna kyrka en okonventionell karaktär, även om det är oklart om något särskilt program ligger bakom detta. Huvuddragen i rummets anordning är de gängse med kor i öster och processionsgång i rummets mittaxel. Kör och orgel har också den gängse placeringen på en västläktare.

Vad som i första hand är okonventionellt och slående är den nästan totala frånvaron av rent sakrala motiv och symboler eller bilder med uttalat kristet innehåll. Rummet har otvivelaktigt stora stämningvärden och väcker andakt. Hållningen är emellertid allmän-religiös.

Rummet är närmast format som en samlingssal, där det något upphöjda koret har karaktär av

podium. Detta har en rikare inramning än rummet i övrigt och domineras av den lysande altartavlans. Men någon påtagligt sakral karaktär har koret inte givits.

Korets bredd och ringa djup understryker en direkt kontakt med församlingen. Arrangemangen med det »diskliknande» altaret och den nästan raka altarringen ger inget omedelbart uttryck för samling kring nattvardens sakrament. Altartavlans närmast ett panteistiskt innehåll, som dominerar över de direkt kristna symbolerna hos skulpturen med samerna vid korset och altarbrunets figurativa motiv. Anmärkningsvärt är också att kyrkan ursprungligen inte utrustades med anordningar för dop. Den nuvarande dopfunten tillkom först på 1920-talet. Den är inte förenad med några fasta arrangemang, utan dess placering i koret är

Fig 33. Perspektiv av kyrkan enligt Gustaf Wickmans förslag från 1903. Skioptikonbild hos LKAB i Stockholm.

Perspective drawing of the church, according to Gustaf Wickman's project of 1903.

tillfällig. Ett särskilt doprum har däremot från början varit inrättat i prästgården.

Läktaren bereder ett ganska begränsat utrymme för kör. Däremot kan koret ge plats för framträdande av rätt stora ensembler. Från akustisk synpunkt ligger rummet väl till för tal, som är lätt att uppfatta i hela rummet genom den korta efterklang och rika diffusering som träytorna ger. För musik, som ofta fordrar längre efterklang, är kyrkan kanske inte lika gynnsam. I linje med nutida ambitioner har kyrkan dock försetts med ett nytt stort orgelverk och läktarens akustik förbättrats med ett ljudtak.

Av historiken över kyrkans tillblivelse framgår att arkitekten från början inte projekterade några anordningar för orgel och kör. Sådana tillkom först efter särskilt påpekande av stiftets biskop (jfr s 41).

Praktiska synpunkter från präster eller lekmän

har annars spelat en begränsad roll vid kyrkans projektering. Man kan möjligen se ett inflytande från den allmänna liturgiska diskussion, som förts i Sverige och på kontinenten och som konkluderades vid konferenser i Wiesbaden 1891 och i Berlin 1894. Där förordades centralkyrkan framför långkyrkan och pläderades för ljusa, öppna kyrkorum. Dessa idéer togs upp på Nordiska Teknikermötet i Stockholm 1897, i vilket kyrkans arkitekt Gustaf Wickman deltog.²² I 90-talets program för församlingens förnyelse ingick också sammankomster, som förutsatte tillgång till församlingssal och andra mindre lokaler, exempelvis för konfirmandundervisning. Sådana kunde förläggas till en särskild byggnad, men även som i Kiruna i direkt anslutning till kyrkan. Ett tidigt exempel av det senare slaget med kyrksal ansluten till koret finner man i Wickmans första kyrkobyggnad, Nacka utanför

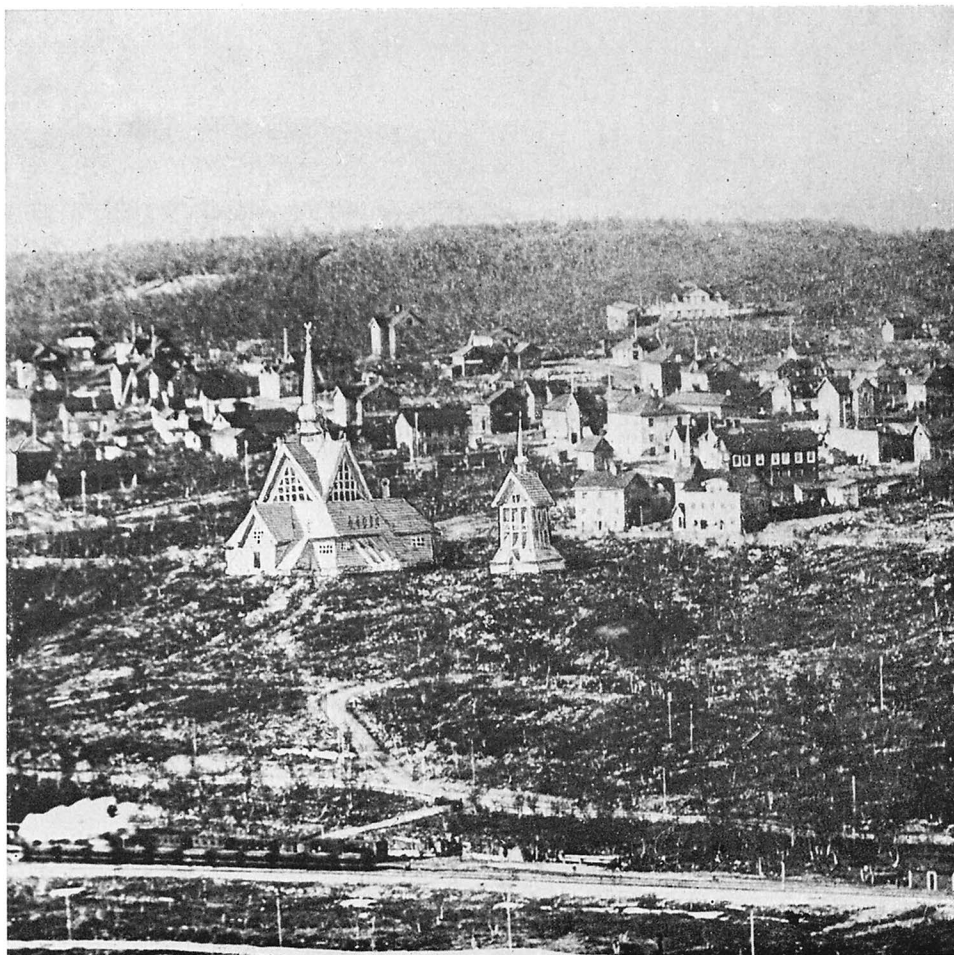

Fig 34. Foto över Järnvägsparken med kyrkan och klockstapeln inritade med var sin lökformad spira, möjligen från 1905. Den tornprydda byggnaden till höger är metodistkapellet, där statskyrkan då höll till. Skioptikonbild hos LKAB, Stockholm.

Photograph of the Railway Park, with the church and the bell-tower drawn in, each with a bulb-shaped spire, possibly dating from 1905. The building to the right, with a tower, is the Methodist chapel, where Church of Sweden services were then held.

Stockholm, från 1888–91.

Kyrkan har tillkommit under ett brytningsskede, då nationella folkkyrkliga tankegångar börjar ersätta de konventionellt högkyrkliga.²³ Kiruna kyrka har drag som överensstämmer med det folkkyrkliga programmet, särskilt betoningen av sambandet mellan altare och församling. Väl så påfallande är emellertid den avvikelse från såväl konventionell som folkkyrklig uppfattning, som ligger i den föga

sakrala ramen kring nattvarden och frånvaron av anordningar för dopets sakrament. Det är således främst folkkyrkans mer allmänna och nationella program som har vunnit insteg i kyrkan i Kiruna, inte de rent religiösa.

De kristna liturgiska kraven på utformningen har uppenbarligen helt underordnats estetiska ambitioner och ett allmänt idealistiskt program.

Byggnadshistoria

Till en allra första början sköttes själavården i det nygrundade gruvsamhället av järnvägens präst, som var bosatt i närheten av Kiirunavaara. Inom kort blev Kiruna kapellförsamling till Jukkasjärvi, vars kyrkoherde fram till 1911 var stationerad i Vittangi. Gudstjänsterna i Kiruna ägde under flera år rum i skolbyggnader och från 1905 i metodistkyrkan. Behov av andra gudstjänstlokaler, bårhus och gravkapell gjorde sig alltmer märkbara i det expanderande samhället. Första åtgärden blev uppförandet av klockstapeln 1906–07 efter Gustaf Wickmans ritningar. Därpå följde gravkapell 1908. Ritningar till kyrkan utfördes av Wickman 1902 och omarbetades 1903 och 1908. Kyrkobygget ägde rum 1909–12. Kyrkan har sedan dess genomgått mycket få förändringar.

Gudstjänstlokaler i nybyggarsamhället

Varken gudstjänstlokal eller begravningskapell nämndes i en förteckning över byggnader »som erfordras vid Kiruna sedan gruvdriften kommit igång», som redovisades av samhällets grundare Hjalmar Lundbohm i september år 1900. Förteckningen omfattade endast de nödvändigaste lokalerna för bolaget och dess arbetare och tjänstemän, hotell, skola, brandstation och sjukhus. Av största vikt var att bygga arbetarbostäder, så att samhället skulle kunna rymma fler bofasta arbetare.²⁴ År 1900 var det fasta invånarantalet endast 312, tre år senare hade det ökat till tre tusen och år 1909 till sju tusen. Som arkitekt för det nya samhället fungerade Lundbohms gamle vän Gustaf Wickman i Stockholm. Denne besökte Kiruna redan 1899 och samarbetade året därpå med arkitekten och stadsplaneraren Per Hallman vid utförandet av byggnadsplanen för samhället. Ledare för byggnadsverksamheten på platsen blev ingenjören vid LKAB Bengt Lundgren — liksom Lundbohm och Wickman utexaminerad från Chalmerska slöjdskolan i Göteborg samt tidigare verksam i Luleå.²⁵

Första gången frågan om gudstjänstlokal behandlades i LKAB:s styrelse var i februari 1901 i samband med beslut att uppföra en byggnad för folk-

och småskola.²⁶ Man ansåg då att skolrum eller annan provisorisk lokal skulle kunna användas för gudstjänster, åtminstone de två närmaste åren, och att järnvägens präst, som bodde nära Kiruna, skulle omhänderha själavården för bolagets personal. Från år 1900 hade gudstjänsterna ägt rum i en år 1899 uppförd matsal, där man höll skola om vardagarna. När den första skolbyggnaden hade uppförts efter Wickmans ritningar 1901 kunde gudstjänsterna förläggas dit. Vid styrelsesammanträdet i februari 1901 beslöt man dessutom att söka efter en lämplig begravningsplats. Bengt Lundgren föreslog samma år den plats vid vägen till Tuolluvaara, ungefär två och en halv kilometer från Kirunas centrum, dit begravningsplatsen kom att förläggas.²⁷ I den nya skolbyggnaden ägde statskyrkans gudstjänster rum fram till 1905.

Flera frikyrkoförsamlingar bildades i Kiruna och uppförde egna gudstjänstlokaler. Det blev också i en frikyrka som statskyrkan i Kiruna fick de första mer sakrala lokalerna. Från och med hösten 1905 hyrde församlingen in sig i metodistkyrkan, en tornkrönt träbyggnad i kvarteret Ortdrivaren alldeles norr om Järnvägsparken (riven i början av 1960-talet, fig 34). Genom överenskommelse mellan Hjalmar Lundbohm och metodistpastorn George Lindvall skulle metodistkapellet vara tillgängligt för statskyrkliga gudstjänster varje sön- och helgdag alternerande klockan elva på förmiddagen och klockan fem på eftermiddagen mot en ersättning av 1 200 kronor per år.²⁸ Omedelbart uppkom frågan i LKAB:s lokala styrelse hur man skulle tillse att metodistkapellet blev tillräckligt värdigt ordnat invändigt. Redan i oktober 1905 hade Lundbohm anmodat Wickman om förslag i denna kyrkobyggnadsfråga, men om man vidtog några åtgärder är inte bekant.²⁹

Metodistsamfundets kapell saknade kyrkklocka, och redan från början uppstod ett allmänt behov av en sådan inom statskyrkoförsamlingen. I oktober 1905 beslöt LKAB:s styrelse på Lundbohms initiativ att tillgodose detta önskemål genom att inköpa en kyrkklocka och uppföra en klockstapel.

Då kyrkogården befann sig i oordnat skick och saknade både staket och begravningskapell var man tvungen att vidtaga åtgärder även där.³⁰ Samma månad begärde man således förslag till ritningar till både bårhus och klockstapel.³¹

Redan i början av år 1902 skall Wickman ha utfört förslag till kyrka i Kiruna.³² Ursprungligen hade man tänkt sig placera kyrkan och klockstapeln i nuvarande Järnvägsparken mellan Hjalmar Lundbohmsvägen och det gamla stationshuset, uppfört i trä 1902 efter Folke Zettervalls ritningar. Dessa planer torde ha varit aktuella 1905, men övergavs kort därefter.

I och med att man 1906 började bygga klockstapeln ifrågasatte man också tanken att förlägga kyrkan till Järnvägsparken. Närheten till järnvägen hade visat sig mindre lämplig, och önskemål om en öppen, högt belägen och samtidigt dominerande plats hade bidragit till valet av en annan tomt omkring 400 meter sydost om Järnvägsparken i nuvarande kvarteret Kyrkan. Klockstapeln stod färdig här våren 1907, men så sent som i januari 1909 var kyrkans exakta läge i förhållande till stapeln ännu inte bestämt.³³

1903 års förslag

De första ritningarna till kyrkan lär Wickman som nämnts ha utfört redan i början av 1902, tio år innan kyrkan stod färdig. Det äldsta i ritning bevarade förslaget är daterat 1903. Det föreligger i två versioner, dels i skioptikonbilder hos LKAB i Stockholm, dels i originalritningar i kyrkoarkivet (fig 35–37). Skioptikonbilderna visar ett tidigare stadium av samma projekt. I arkivoriginalen är planerna desamma, men sektionerna har påförts takryttarens konstruktion och en centralt placerad ljuskrona. Västfasaden stämmer överens på båda avbildningarna men redovisas i olika ritmanér, varför det här rör sig om två skilda ritningar. Endast originalritningarna visar Wickmans signatur och datering. Till skioptikonbilderna hör även ett perspektiv av kyrkan (fig 33), troligen utfört efter Wickmans ritningar av den produktive perspektivritaren, arkitekten N E Heurlin.³⁴ Det är även publicerat i Stockholms Dagblad den 23 februari 1908.

1903 års förslag visar att kyrkan i stort redan då var koncipierad. Dess mått är något mindre än i

det slutliga projektet med planens totalmått ca 32 meter mot 35 i det senare. Den största avvikelserna är förslaget till takryttare i form av en tolv meter hög spira med utsvängd bas och lökformad vulst och tänkt att fungera som ventilationshuv. Kyrkan skulle vara helt klädd med spån och målad i rödfärg. De tolv skulpturerna på takfallen är ritade som de tolv apostlarna. Skorstenarna är klädda med tegel och natursten och krönta med var sin tupp. Västfasadens entrégavel är försedd med fönster och skulpterade reliefer med anknytning till stavkyrkornas slingdecor.

Planen visar således mycket små skillnader jämfört med den slutgiltiga ritningen. Förslaget till inredningen har däremot många gånger efter 1903 blivit överarbetat. Ursprungligen har stående panel föreslagits som beklädnad av kyrkorummets nedre delar. Predikstolen saknar ljudtak, och altaret är försett med en låg, skulpterad altaruppsats av 1600-talstyp. Ovanför denna är väggen genombruten av ett stort sexkantigt fönster. En stor takkrona i rummets mitt består av en ring med utgrenade armar liknande renhorn och synliga glödlampor — helt i Jugends organiska former.

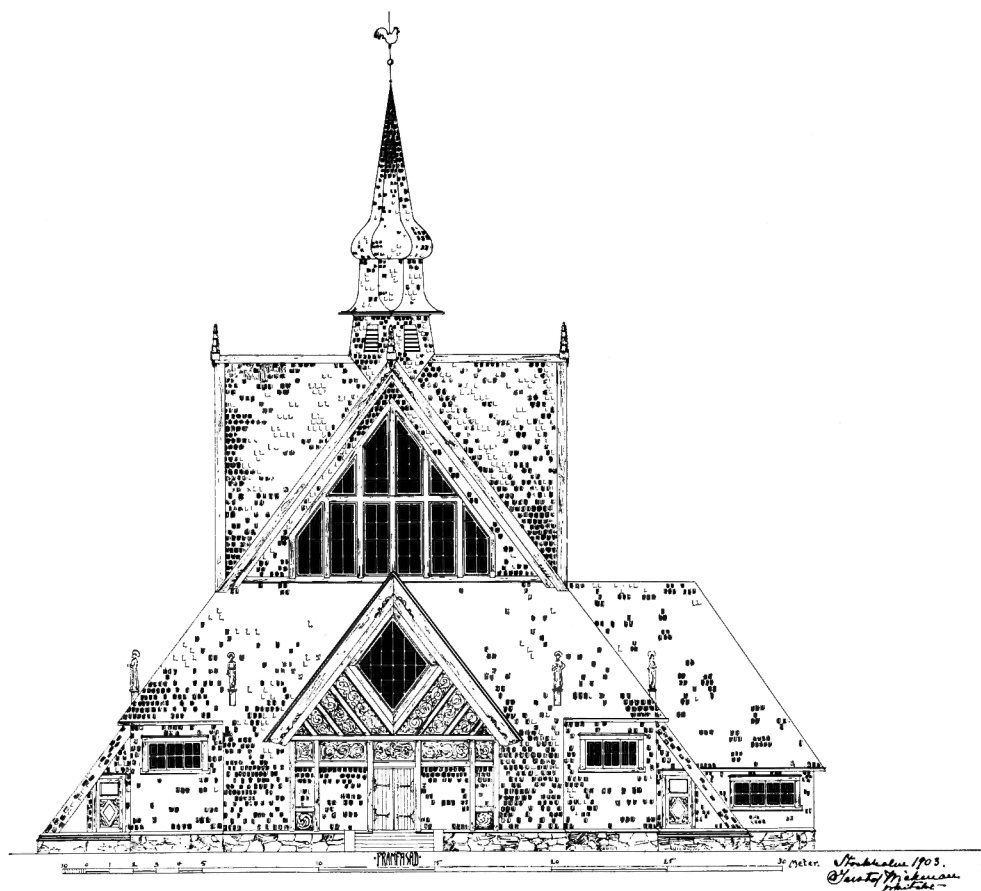
1903 års förslag var länge aktuellt. Detta torde framgå av att Wickman lät publicera perspektivet av det så sent som i februari 1908 i artikeln »Stockholmsarkitekter» i Stockholms Dagblad. Artikel-författaren framhöll i anslutning till bilden »huru arkitekten med riktig känsla av den norrländska naturens särmärken och traditioner förlänat sin byggnad ett tycke av gammal stavkyrka».

Av korrespondensen mellan Hjalmar Lundbohm och Gustaf Wickman framgår en rad detaljer av händelseförloppet kring ritningarnas tillkomst, korrigeringar och förslagets inbördes kronologi. Diskussionen fördes av uppdragsgivaren och arkitekten i samråd med arkitekterna i Överintendentsämbetet och rörde främst estetiska frågor. Kyrkoherden i Vittangi och andra präster i samhället tycks inte ha kommit med synpunkter på projekteringen. Endast biskopen i Luleå har yttrat sig rörande funktionella krav, med anledning av att Lundbohm sände ritningskopior till honom.

I december 1905 väntade Lundbohm på perspektivritningarna.³⁵ Wickman upprättade i början av följande år en arbetsbeskrivning, som skulle ligga

Fig 35. Västfasad,
originalritning från
1903. Kyrkoarkivet.

*W front. Original
drawing from 1903.*

till grund för en kostnadsberäkning.³⁶ I en skrivelse till den då tilltänkte entreprenören, byggnadsfirman Jakobsson & Eriksson i Umeå, framhöll Lundbohm: »Detta är ett framtidsprojekt, som ej kan komma till utförande förrän Kungl. Maj:t bestämt att en kyrka skall byggas här.»³⁷ Troligen var det i detta sammanhang som man utförde den här avbildade fotografiska bilden av Kiruna samhälle med kyrkan och klockstapeln inlagda i Järnvägsparken (fig 34) — båda byggnaderna framställda med vulstprydda spiror.

Wickman kontaktade Överintendentsämbetet rörande de kyrkliga förhållandena i Kiruna i april 1906. »Såväl Möller som Clason voro synnerligen belåtna med kyrkan och förklarade på min förfrågan att de inte kunde upptäcka något norskt hos den. Den enda önskan som uttalades var att få ett par sidoutgångar anordnade, vilket lätt låter sig

göra ... Clason var synnerligen livad för att kyrkan skulle målas med rödfärg ...»³⁸

Efter invigningen av klockstapeln aktualiserades kyrkobygget: »Kyrkobyggnadsfrågan kommer nog snart upp ... du kan revidera ditt förslag och särskilt tänka på huru det förut ritade tornet lämpligen skulle kunna ersättas med någon takryttare eller annan spets, som icke kommer att alltför mycket konkurrera med den nuvarande klockstapeln», skrev Lundbohm till Wickman i augusti 1907.³⁹

Ett icke antaget förslag från 1908

Wickman bearbetade sina ritningar under vintern 1908. Förslaget, daterat den 4 april 1908, är emellertid beträffande planer och fasader endast bevarat i blåkopior i kyrkoarkivet (fig 38–39). Sektionerna har påträffats i kopior (fig 40), som av misstag har använts som underlag för elektriska installationer

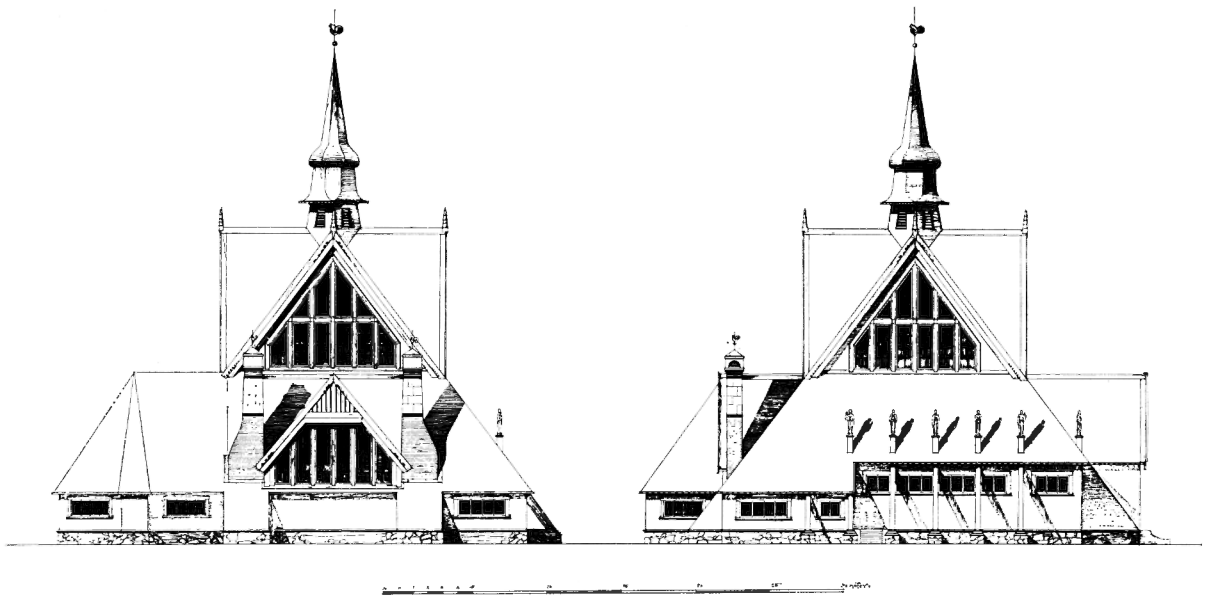

Fig 36. Ritning till korfasad och norra sidofasaden, 1903. Kyrkoarkivet.
Drawing for the chancel front and the N lateral front.

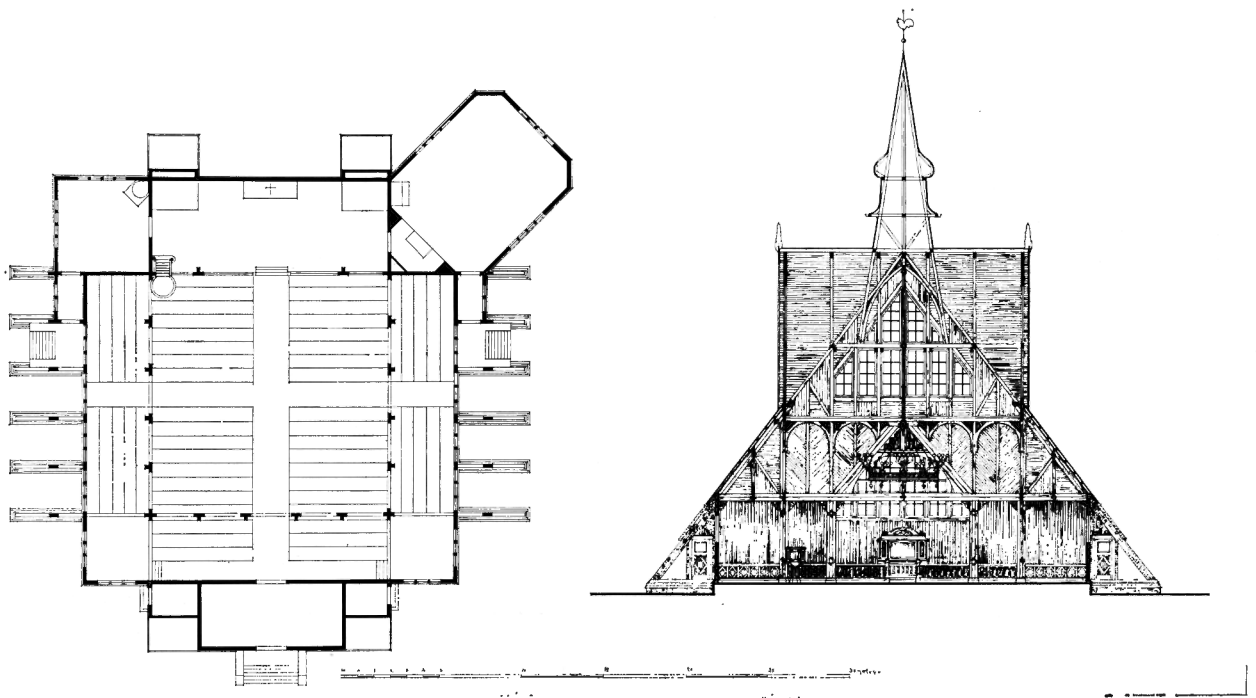

Fig 37. Plan och sektion mot koret, 1903. Kyrkoarkivet.
Plan, and section looking towards the chancel, 1903.

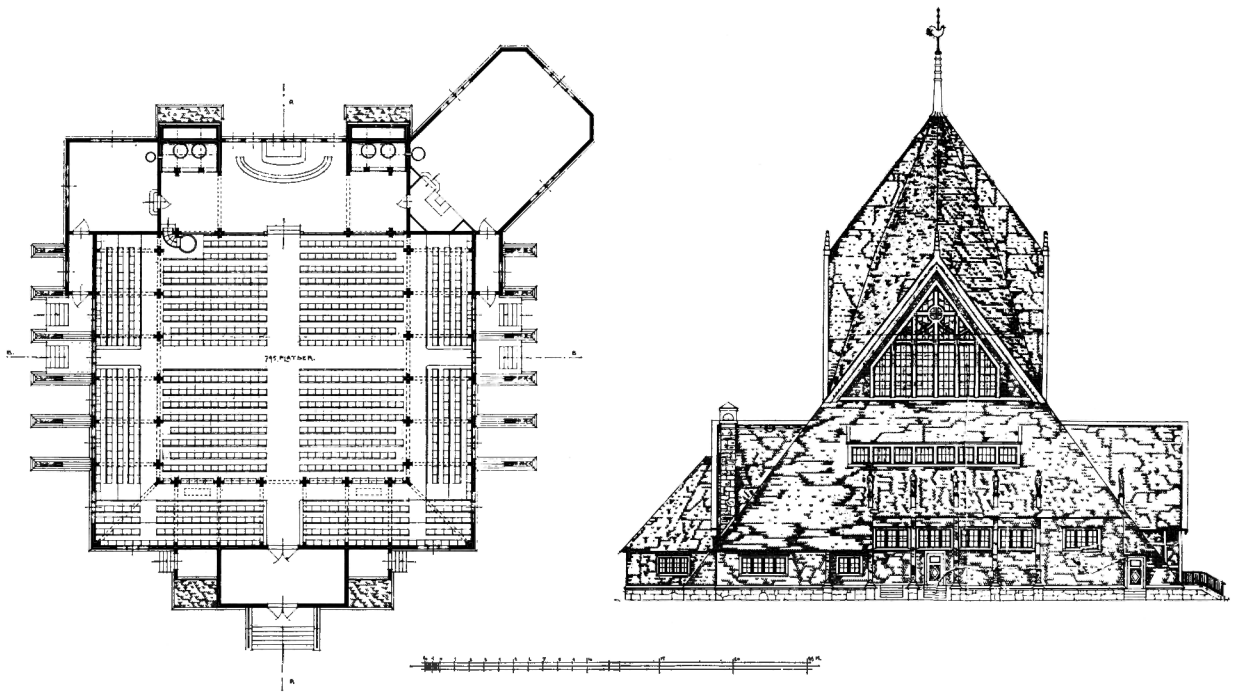

Fig 38. Ritning till plan och nordfasad enligt förslag av Gustaf Wickman i april 1908. Kyrkoarkivet.
Drawings for plan and N front according to a proposal by Gustaf Wickman in April 1908.

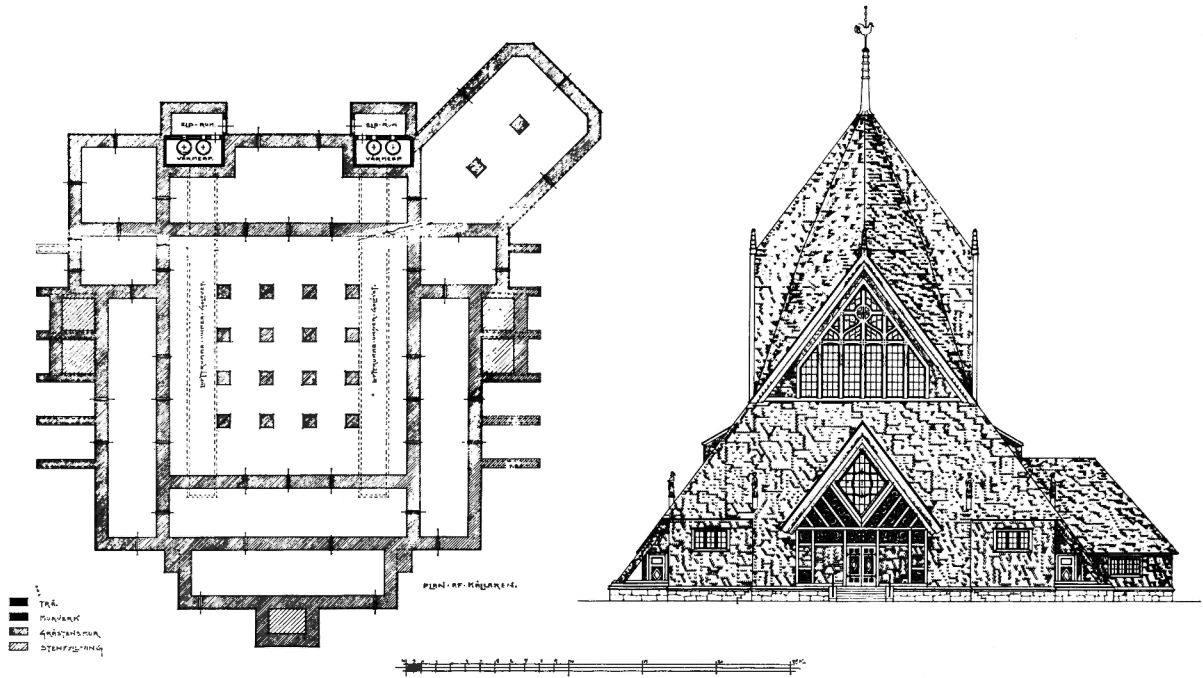

Fig 39. Ritning till västfasad och grund, april 1908. Kyrkoarkivet.
Drawings for W front and foundations, April 1908.

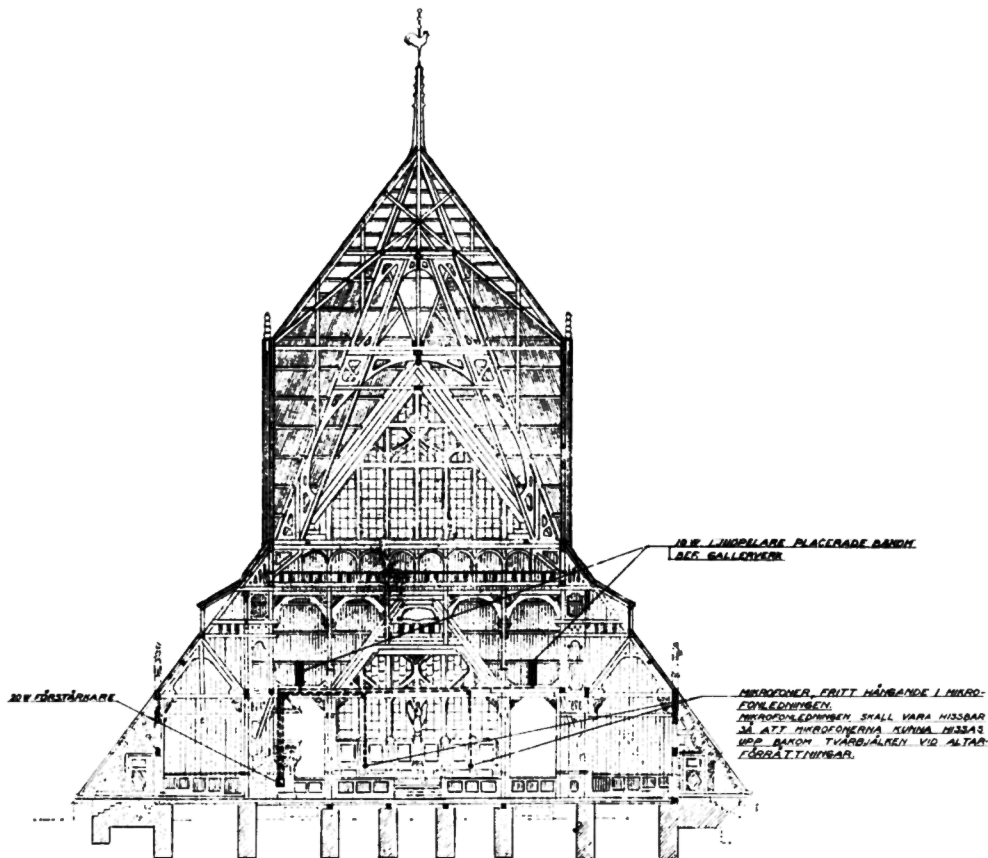

Fig 40. Sektion mot koret med den höga tornbyggnaden enligt det icke antagna förslaget från april 1908. Efter Wickmans ritning med påförda elinstallationer från AB Elektrokonsult i Luleå 1956.

Section looking towards the chancel, with the tall tower building according to a rejected project dating from April 1908. From Wickman's drawing with the wiring systems for electricity added, by AB Elektrokonsult, Luleå, 1956.

av firman Elektrokonsult i Luleå. De ritningar — original eller kopior — som denna 1956 hade tillgång till har emellertid inte kunnat återfinnas.⁴⁰

I detta förslag finner man många nyheter som har blivit bestående i det slutligen utförda projektet — planens yttermått, gavlarnas höjd m m. Men det väsentliga med förslaget är att byggnadens överdel blivit förhöjd till ett pyramidformat torn. Därmed har byggnaden givits en expressiv karaktär, som kraftigt avviker från både äldre och senare förslagsritningar. Takfallen mellan de höga gavlarna har dragits upp till en nära tio meter hög tornavslutning med 72 graders spets — spånklädd som kyrkan i övrigt. Kyrkans höjd med den krönande

tuppen skulle därmed blivit 40 meter. De stora fönstrens spröjsar har givits en jugendmässigt krökt form. Takkupor formade som fönsterband har lagts till på nord- och sydfasaderna.

I kyrkorummet är den stora trubbiga tornhuvens konstruktion till största delen synlig med spetsiga fackverkssparrar och spänstiga bågar som korsar varandra ovanför gavlarna. Linjerna hör hemma i jugendstilens organiska formvärld. Altarväggen är genombruten av ett stort fönster. Framför detta står en änglaskulptur på piedestal.

Förslaget mötte en del kritik under våren och sommaren 1908. Biskopen i Luleå Olof Bergqvist fick sig tillsänt kopior av förslaget och yttrade i ett

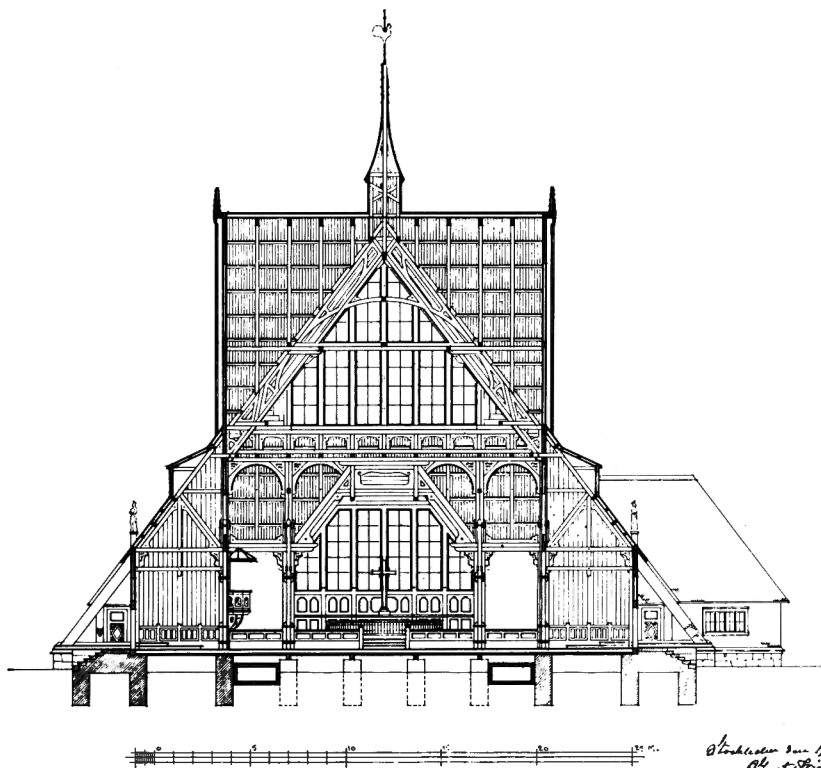

Fig 41. Sektion mot koret med stort altarfönster enligt alternativförslag från oktober 1908. Kyrkoarkivet. Skala 1:400.

Section looking towards the chancel with a large altar window according to a proposal made in October 1908.

brev till Lundbohm i maj samma år: »Vad beträffar Wickmans förslag till ritningar sådant det ter sig i de hitsända kopiorna behöver man nog tid på sig för att vänja sig särskilt vid exteriören. Vid första påseendet tycker jag det verkar tungt med den vida och trubbiga tornbyggnaden ... Nästan hela kyrkan blir ju *tak* ... Såsom du minns påpekade jag att en läktare borde finnas för orgeln över vapenhuset ... Nu ser jag emellertid icke att någon plats är beredd för orgeln.»⁴¹

I Överintendentsämbetet var Carl Möller »alldeles bestämt för det sista förslaget. Clason var som vanligt mera tveksam, men efter en del funderingar trodde även han att detta förslag hade

sina fördelar. Likvisst menade han att konturen möjligen var väl kärv och att man skulle försöka med en böjd linje på avslutningskupolen. Jag gör nu experiment härmed och skall tillstålla dig utredning härav med det första.» (Brev från Wickman till Lundbohm den 16 juli 1908.)

Wickman prövade också andra lösningar: »Sedan Heurlin ritat perspektiv såväl över den ändrade kupolen som över kyrkan utan någon kupol, hade jag kommit till ungefär samma uppfattning som du uttalar i ditt sista brev, när detsamma kom. Jag har därför satt igång med att i koncept upprita kyrkan efter detta förslag och beräknar att rymma 800 personer. Om du kommer till Stockholm inom

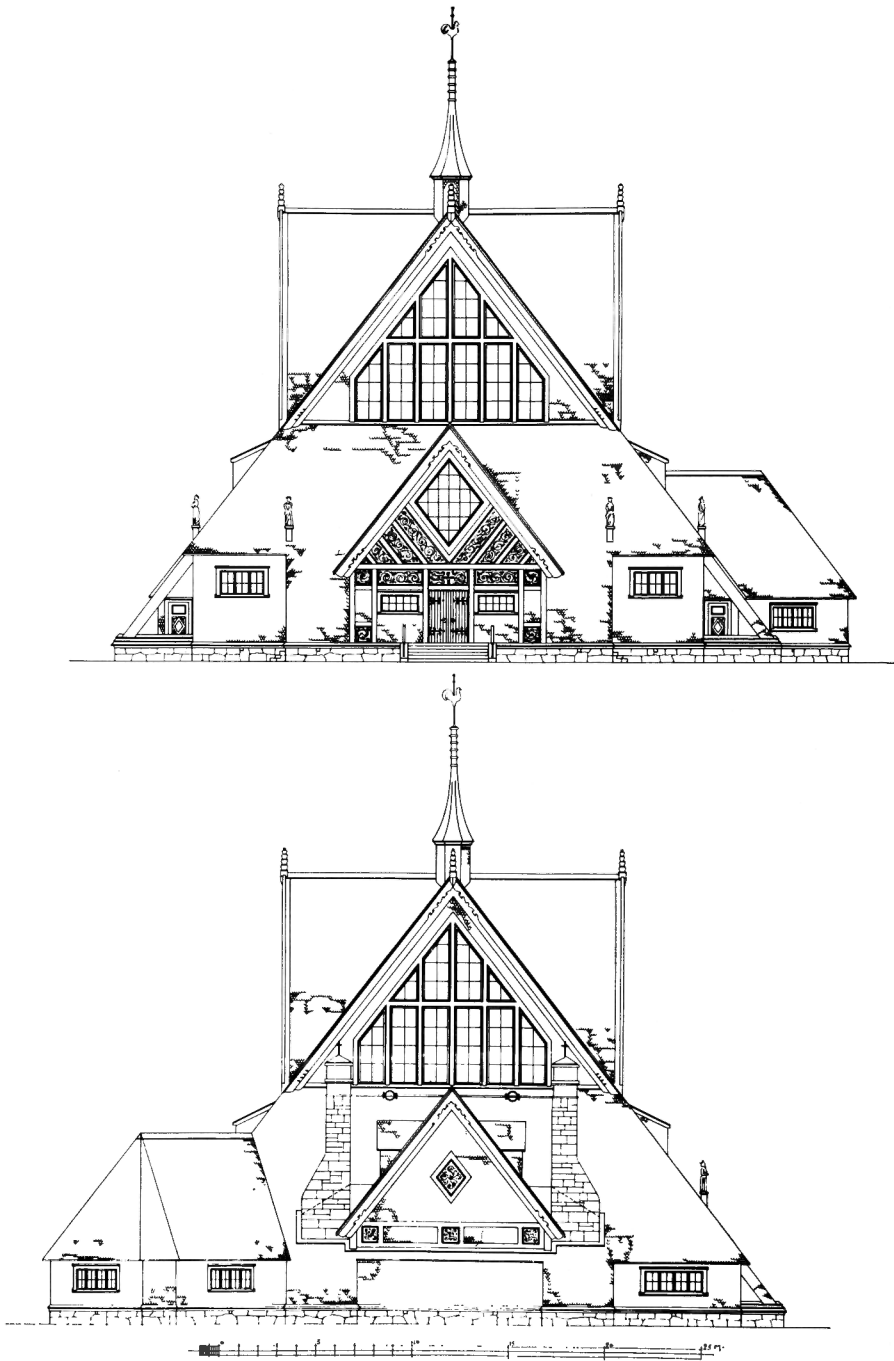

Fig 42. Öst- och västfasaderna i det slutgiltiga förslaget från oktober 1908. RA. Skala 1:400.
The E and W fronts of the final proposal from October 1908.

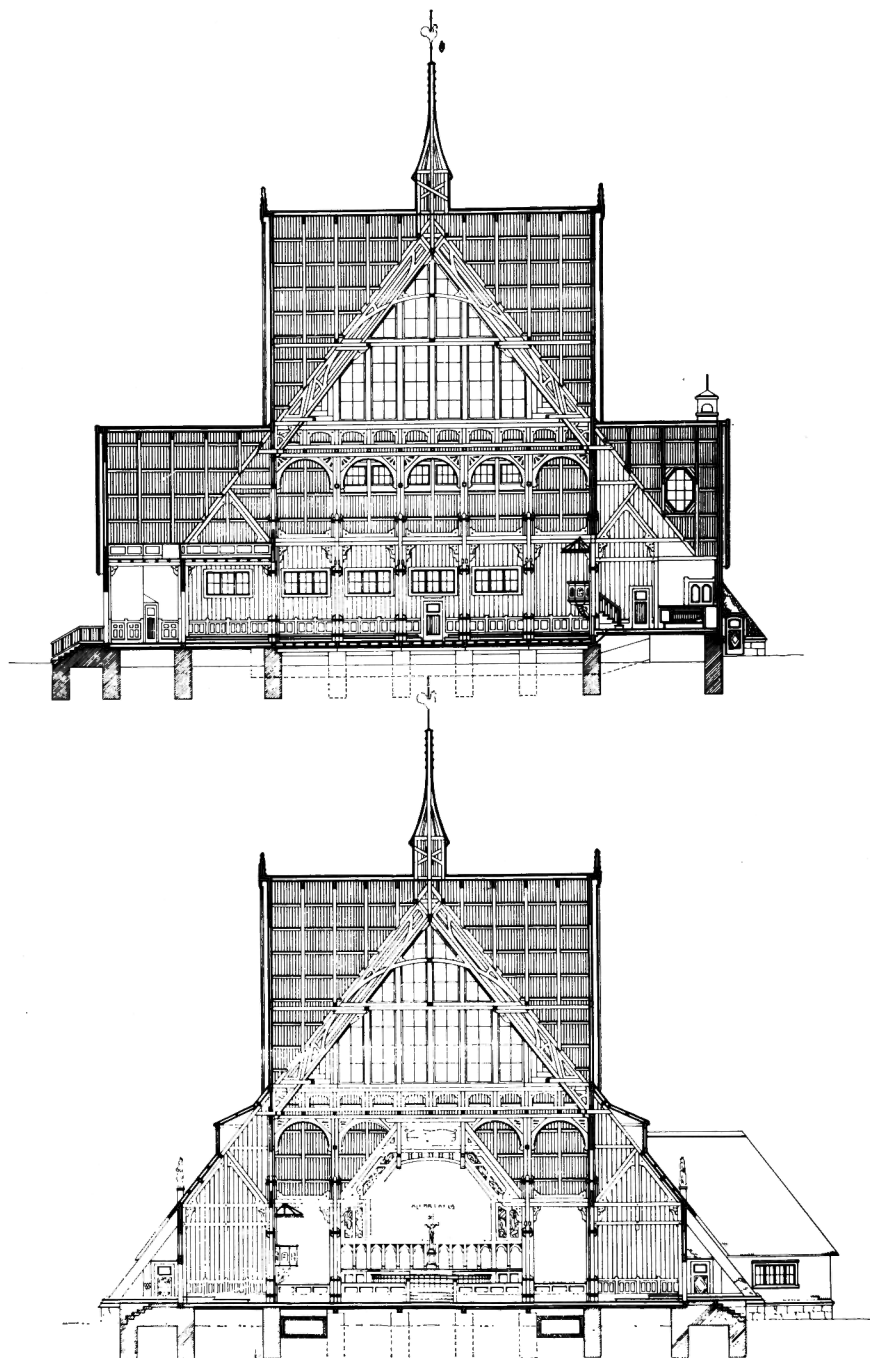

Fig 43. Sektioner i det slutgiltiga förslaget från oktober 1908. RA. Sektionen mot koret senare något ändrad, jfr fig 18. Skala 1:400

Sections in the final proposal of October 1908. The section looking towards the chancel was later altered slightly. Cf fig 18.

den närmaste tiden kunna vi ju här avgöra vilket förslag som skall fullföljas, eljest får jag väl sända ritningar till dig för yttermera granskning.»⁴² Här framträder sannolikt den slutgiltiga lösningen med en mer underordnad takryttare.

Vid LKAB:s styrelsesammanträde den 21 september förevisades en av Wickman gjord ritning till kyrka med tre olika förslag ifråga om byggnadens avslutning på höjden. Styrelsen förordade »det förslag som upptog den lägsta takresningen».⁴³

De godkända ritningarna 1908

De slutgiltiga ritningarna, daterade den 19 oktober 1908, finns i två exemplar, det ena med Wickmans namnteckning i kyrkoarkivet, det andra med textad underskrift i Överintendentensämbetets arkiv i Riksarkivet (fig 13–15, 42–43). Det senare är gillat av Kungl Maj:t den 7 maj 1909. Östfasaden på ritningen i kyrkoarkivet visar två alternativ till korvägg, dels med ett stort altarfönster, dels med panelad vägg. I kyrkoarkivet finns också en blåkopia föreställande en sektion med det stora altarfönstret i stället för altartavla och ett högt kors ovanför altaret (fig 41).

De godkända ritningarna utmärks av större enkelhet. Tornet har bytts ut mot en smäcker takryttare, konstruktionens och fönsterspröjsarnas böjda former har åter blivit raka. Den sexkantiga, upptill böjda altartavlan omges av skurna jugendornament, vars utformning senare kom att förenklas. På altaret står ett krucifix.

Modell

I stadshuset förvaras kyrkan tillhöriga modeller av kyrkan (fig 20) och klockstapeln (fig 8) i skala 1: 50. Dessa utfördes för att förtydliga de komplicerade träkonstruktionerna och för att tjäna som åskådningmaterial för byggnadsarbetarna. De är tillverkade av arbetarna Edvard Sjöberg och Oskar Bäckman.⁴⁴

Arbetsritningarna

Wickman utförde kompletterande ritningar till kyrkan redan i maj 1909.⁴⁵ Under arbetets gång tillkom detaljritningarna, under sommaren 1909 till konstruktionen, i januari 1911 till detaljer i exteriör och interiör. De sista detaljritningarna ut-

fördes i slutet av oktober 1912 och avsåg nummer-tavlorna.⁴⁶ Samtliga detaljritningar utgick från Wickmans ritkontor. Av medhjälparna på kontoret är arkitekterna Ragnar Larsson och Fredrik Schöldström kända.⁴⁷ Det stora materialet av detaljritningar har inte till någon del påträffats.

Relationsritningarna

I kyrkoarkivet finns en plansch med tre tryckta ritningar (fig 16–18) till korfasad, sidofasad och sektion utförda av Generalstabens litografiska anstalt. Planschen har sannolikt använts i utställningssammanhang, möjligen på Baltiska utställningen 1914. Ritningarna är signerade av Wickman och daterade den 15 november 1913, alltså nästan ett år efter kyrkans invigning.

Dessa ritningar visar i stort hur kyrkan ser ut idag. Vissa skillnader kan noteras vid jämförelse med det godkända förslaget. I exteriören har en försträvning kommit till i samband med uppmurandet av altarväggen, korväggen saknar dekorativa reliefer och sidoställda takkupor saknas vid den östra gaveln.⁴⁸ Takkupor har däremot lagts till vid samlingsalen.

Invändigt har skett en rad förändringar under byggnadsarbetet: den skulpterade korinredningen, altartavlans form, predikstolens förbindelse med sakristian och liggande panel utmed väggarnas nedre partier. Någon plan finns ej bland relationsritningarna. Denna skulle emellertid ha visat att trappan till orgeln inte förlades i en spiral utan i den södra delen av det norra förrådet vid vapenhuset.⁴⁹

Uppförandet av kyrkobyggnaden 1909–1912

Byggnadsarbetet leddes av LKAB:s byggnadschef i Kiruna ingenjören Bengt Lundgren. Även Hjalmar Lundbohm tog aktiv del i byggnadsföretaget. Wickman höll kontinuerlig brevkontakt med byggnadsplatsen och vistades flera gånger i Kiruna under dessa år, bland annat i oktober 1911 och i september–oktober 1912.⁵⁰ Som byggmästare fungerade Olof E Nygren enligt entreprenadkontrakt av den 6 september 1910.⁵¹ Målningsarbetena utfördes av målarmästaren E Östberg. Fönster tillverkades av firman Neumann & Vogel i Stockholm, bänkar, predikstol, barriär och korpanel av Wahlmans

snickerifabriksaktiebolag i Gävle, takkronor av Nordiska Kompaniet och orgeln av P L Åkerman & Lunds Orgelfabriksaktiebolag i Sundbyberg. Kyrkorummets färgsättning uppgjordes av Wickman; den sista strykningen skedde hösten 1912 i samråd med prins Eugen, som målade altartavlan.⁵² Skulpturer och reliefer utfördes av skulptören Christian Eriksson, delvis först under år 1913.

Grundläggningsarbetet påbörjades i maj 1909, men lades ned i augusti på grund av storstrejken och återupptogs inte förrän i april 1910. Kyrkan stod under tak i slutet av september 1911. Fönster sattes in månaden därpå. Året 1912 ägnades åt detaljarbeten, inredning och utsmyckning. Invigningen ägde rum den 8 december 1912.⁵³

Kostnaderna för kyrkobygget med utsmyckning uppgick till 270 000 kronor, fördelat på grund (55 000), jordfyllning (10 000), byggnadsarbetet enligt byggmästarens entreprenad (102 000), målning (10 000), värme och belysning (10 000). Inredning utöver vad som ingick i entreprenaden och konstnärlig utsmyckning uppgick till 60 000 kr. Arkitektens arvode för ritningarna var 6 390 kr.⁵⁴

Den 23 maj 1913 beslöt LKAB:s styrelse att bolaget skulle överlämna kyrkan som gåva till Jukkasjärvi församling. Lundbohm var angelägen att kyrkan även i framtiden skulle ligga fritt och lät bolaget köpa tre angränsande tomter på kommunens område. Dessa bildar nu Kyrkparkens norra del. I samband med överlämnandet av kyrkan ingick även dessa tomter i donationen med önskemål att de i gällande stadsplan skulle förklaras som öppen plats.⁵⁵

Fritz Söderberghs besiktning 1921

Den djärva träkonstruktionen gav inom några få år anledning till farhågor i och med att sprickor uppstått i stolpvirket. Detta föranledde att man år 1921 — fem år efter arkitektens död — tillkallade en framstående konstruktör, civilingenjören Fritz Söderbergh,⁵⁶ att besiktiga kyrkan.

Söderbergh fann att sprickorna uppkommit genom torkning och ej genom överansträngning av virket. Han rekommenderade emellertid förstärkning av takkonstruktionen, som han redan vid studiet av ritningarna fann vara ganska klen. Det gällde i synnerhet takstolskryset. »Fackverket

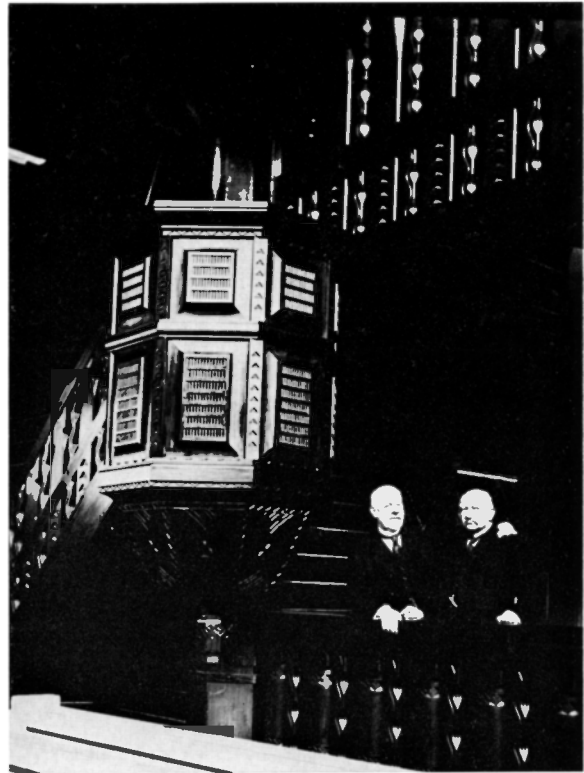

Fig 44. Kyrkans arkitekt Gustaf Wickman och byggnadschefen på platsen i anslutning till predikstolen i kyrkan i anslutning till kyrkoinvigningen i december 1912. Foto B Mesch, Kiruna stadshus.

Gustaf Wickman, the architect of the church, and the director of building construction, Bengt Lundgren, by the pulpit in the church, in conjunction with the consecration of the church in December 1912.

emellan ramarna utgöres emellertid av ornamentala anordningar, som icke kunna anses upptaga nämnvärda påkänningar, i all synnerhet som det vid besiktningen visat sig, att i dessa ornamentala delar flerstädes förekomma sprickor, löpande parallellt med ramverken och således alldeles upphävande deras möjlighet att fungera som samband mellan dessa.»

Söderbergh rekommenderade ytterligare järnband på stolparna, och att »de två yttersta takstolarna i alla gaveltakfallen fullständigas genom insättning av vertikala stöd från hanbjälken, där denna korsar de från krysstolarna till gavlarna gående stödbjälkarna.» Krysstolarna borde förstärkas genom inpanelning av det ornamentala fack-

Fig 45. Kyrkan från sydväst. Foto 1971. — Kiruna kyrka, tillkommen 1902–12 efter ritningar av stockholmsarkitekten Gustaf Wickman, är ett uttryck för sekelskiftets strävan att förnya kyrkobyggnadskonsten. Byggnaden präglas av en sällsynt konstnärlig helgjutenhet, en syntes av impulser från vitt skilda håll inom träets konstruktiva möjligheter. Geometrismen, spånklädseln och det organiska sambandet med terrängen har den gemensamt med amerikansk »Shingle Style»-arkitektur.

Kiruna Church, 1902–12 designed by Gustaf Wickman, is a manifestation of the efforts at the turn of the century to renew ecclesiastical architecture. The building is a work of rare artistic integrity, a self-dependant synthesis of widely differing influences developing the possibilities of wood construction. Geometrism, shingled surfaces and organic connections with the terrain are features corresponding to American "Shingle Style" architecture.

verket. Söderbergh anmärkte vidare att frånvaron av konstruktionselement för upptagande av sidotryck ovanför altaret var total. Vid varje sidoparti rekommenderade han: »Direkt under den översta horisontalen i sidopartiens stomme insättes en ram av 3 st bjälkar ... så att de tillsammans bilda en liggande balk ... den innersta bjälken liggande an mot pelarnas yttersidor, den yttersta bjälken liggande an mot och fasad efter takstolarna och språngstolarna.»⁵⁷

Söderberghs förslag innebar utseendemässiga nackdelar, varför byggnadsstyrelsen föreslog att »takstolarna inpanelades med i ramverkens riktning lagda brädor i stället för tvärställda brädor såsom Söderbergh föreslagit». År 1922 uppgjorde denne ritningar enligt dessa riktlinjer; arbetet tycks emellertid aldrig ha genomförts. Det är ovisst hurvida man vidtagit några av de föreslagna förstärkningsanordningarna utöver att de östra pelarna beslagits med extra järnband.⁵⁸

Redan 1924 var spånen på alla lutande taktytor skadade av röta, och tre år senare utfördes omtäckning, varvid spånen ersattes med nya efter de ursprungliga ritningarna och riksantikvarieämbetets riktlinjer.⁵⁹

Förändringar i kyrkan 1950–70

I och med att man 1938 infört elektrisk uppvärmning av kyrkan blev utrymmena i värmekammare och i kolkällare överflödiga. Samlingssalen använ-

des från 1945 under sexton års tid som skolsal, och i samband med detta inrättade man toaletter i källaren vid 50-talets början.

Det mot sockeln sluttande takfallet vid den norra värmekammaren byggdes till för att rymma toalett i anslutning till sakristian. År 1954 byggdes ett brandsäkert arkiv vid sakristian i den norra värmekammaren. I den södra inrättades pentry efter ritningar av arkitekten SAR Bertil Höök i Luleå.⁶⁰ Efter ritningar av ingenjören Rolf Hedin 1963 förändrades källaren till förvaringsrum med glasmontrar för silver och textilier med nedgång från sakristian. Skrudarna är upphängda i en flyttbar monter.

År 1957 installerades den nya orgeln (se s 77).

I den södra delen av vapenhuset och i förrådet i anslutning till detta inreddes rum för bröllopgäster och brudkammare enligt ritning av V Sjödén 1962.

Kyrkan målades om invändigt 1961, utvändigt 1968, i sakristian 1968 och i församlingssalen 1970.

Ett par projekt till förändring har inte blivit utförda. 1961 fick församlingen byggnadsstyrelsens medgivande att inrätta ett sidokor för enskild andakt och mindre förrättningar i det sydöstligaste bänkkvarteret. 1955 ville man sätta upp ett till kyrkan skänkt triumfkrucifix vid bågen ovanför öppningen till koret, vilket avstyrktes av byggnadsstyrelsen. 1966 önskade man riva skorstenarna, som var frostsadade. På byggnadsstyrelsens inrådan reparerades dessa.⁶¹

Arkitekturhistorisk analys

Kyrkan i Kiruna saknar motsvarighet i svensk arkitektur. Liksom den ungefär samtida Engelbrektskyrkan i Stockholm, ritad 1906, är den ett uttryck för strävan att förnya kyrkobyggnadskonsten i vårt land. Byggnaden är präglad av 1890-talets tankevärld, strävan efter individualistisk form, etnografiskt orienterad exotism och en idealistisk tro på den goda formens förmåga att bidra till att fostra goda människor. Exotismen har blivit tillgodosedd genom inspiration från samekulturen och fjällvärlden. Byggnaden vill inte återskapa gamla stäm-

ningsvärden; den är i stället antitraditionalistisk till sitt väsen. Formen återgår inte på någon speciell stil utan är betingad av influenser från vitt skilda håll och av träets konstruktiva möjligheter. Då den första bebyggelsen i Kiruna nästan uteslutande var av trä, torde det från början ha stått klart att även kyrkan skulle uppföras i detta material.

En rad gynnsamma omständigheter har bidragit till den sällsynta konstnärliga helgjutenhet, som präglar kyrkobyggnaden: det intellektuella och estetiska klimatet i LKAB-disponenten Hjalmar

Lundbohms omgivning, vänskapen och samarbetet mellan honom och arkitekten samt medverkan av många framträdande 90-talister. För arkitektens del torde den frihet han hade vid utformningen av hela det nya gruvsamhället i lapska ödemarken ha spelat en stor roll.

Kyrkans originalitet och komplexitet jämte den höga konstnärliga kvaliteten motiverar en utförlig behandling av de tendenser i arkitekturutvecklingen kring sekelskiftet med vilka detta verk hör samman. Med förutsättning i Wickmans arbetsmetod att fritt sammansmälta intryck från mycket olika håll, ibland med direkta formlån, har det också varit möjligt att uppställa en sannolik referensram, med hänvisning till ett av arkitektens tidigare arbeten, amerikansk träarkitektur, engelska hallbyggnader, stavkyrkan och kåtan. Därvid har inte berörts allmänna sammanhang med kontinental jugendstil — mera direkt visat i det icke antagna förslaget 1908. Inte heller berörs impulser från samtida svenska kolleger, av vilka Ernst Stenhammar och Carl Westman skulle kunna nämnas.

Gustaf Wickman ansluter i flertalet arbeten till en barockmässig volymsuppfattning och plastisk formbehandling, och han bryter inte här på något påtagligt sätt med sina övriga verk. Den enhetliga och sammanhållna volymen i Kiruna kyrka, understruket av spånklädseln, kan snarast sägas vara uttryck för dessa intentioner inom träets möjligheter. Rummets rymdverkan och ljusföring har också i viss mån anknytning till högbarockens oändlighetssträvan och geometrism. Mer än i något annat verk är dock enkelheten och renodlingen av geometrien framhävd.

Stavkyrkor och fornnordism

Kyrkan har hämtat uppenbara drag från norska stavkyrkor: det upprepade gavelmotivet på öst- och västsidorna, takfallens dominans i exteriören, spånbeklädnaden och i interiören framför allt stolpkonstruktionen och de rundbågiga arkaderna. Detsamma gäller i viss mån också uppbyggnaden med syllar och hammarband. På Wickmans ritningar till kyrkans entré har ornamentiken direkta likheter med fornnordiska slingmotiv. I alla dessa fall är motiven dock behandlade med stor frihet. Stavkyrkans trånga, mörka interiör har som helhet

knappast någon beröring med det väldiga, obegränsade kyrkorummet i Kiruna med dess stora ljusinsläpp.

Stavkyrkorna hade sedan 1870-talet varit vanliga förebilder för såväl profan som sakral träarkitektur, inte minst i norrländska kyrkor. Wickman hade haft tillfälle att se flera stavkyrkor under en resa till Norge under något av 1900-talets första år.⁶² Det är troligen de stavkyrkomotiv han utnyttjat Wickman tänker på när han 1906, kort efter unionskrisen, undrar om man i Överintendentsämbetet skall finna hans förslag alltför »norskt» (jfr s 37).

I någon mån är det berättigat att i Kiruna kyrka se en sen återklang från den »nationella» byggnadsstil och »fornnordism» som slog igenom i träbyggnadskonsten efter mitten av 1800-talet.⁶³ Spånbeklädnaden och de snidade gavelkrönen hör till de gängse motiven, likaså de romanska arkaderna och slingornamenten. Ett par karaktäristiska exempel från tiden kring sekelskiftet är Biologiska museet på Djurgården i Stockholm (arkitekt Agi Lindegren 1893) och stationshuset i Boden (arkitekt Folke Zettervall 1894).

I Kiruna kyrka är dock det nationella sublimerat på ett för nittioalet och sekelskiftet karaktäristiskt sätt. Former, material och färger är bärare av nationella associationer utan att nödvändigtvis direkt kopiera traditionell byggnadskonst. Mer direkt kommer det till uttryck i de rödtjärade spånen, medan interiören i sin mörka ton har en anknytning till tjärstrykning och till röksotade takåsar.

Chicagopaviljongen 1893

Bland Wickmans tidigare arbeten kan särskilt ett urskiljas, som har direkt relevans för koncipierandet av Kiruna kyrka. Det är den svenska paviljongen på världsutställningen i Chicago 1893, en hög tornbyggnad av trä, ritad 1892 (fig 46, 47). Den täcks av en stor kupol med lanternin och en serie svarta, spånklädda takfall. Bottenvåningen var murad i tegel och betong, i övrigt var väggarna av trä också delvis spånklädda. Tre mycket stora, högt belägna halvcirkelformade fönster gav ljus åt utställningens centrala hall. Ovanför fönstren utgick skulpterade drakhuvuden — formlån från stavkyrkor.⁶⁴

Byggnadens plan hade formen av en licsidig

Fig 46. Den svenska utställningsbyggnaden till Chicagoutställningen 1893, ritad året innan av Gustaf Wickman. Här finns flera drag — geometrism, spånbeklädnad mm — som återkommer i Kiruna kyrka. Foto hos Rigmor Nordberg, f. Vickman, Stockholm.

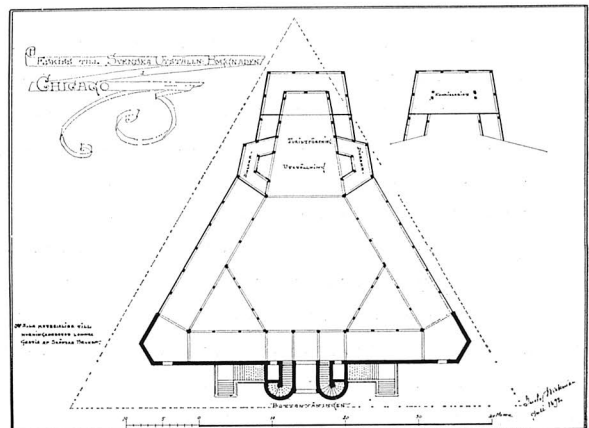
The Swedish pavilion at the World's fair in Chicago 1893, designed the previous year by Gustaf Wickman. It has several features—geometrical form, shingle cladding, etc—which are present in Kiruna Church.

Fig 47. Den triangulära centralplanen till Chicago-paviljongen. Ritning 1892 av Gustaf Wickman. RA.

The triangular centralized plan of the Chicago pavilion. Drawing by Gustaf Wickman, 1892.

triangel, vilket betingades av den trekantiga tomt. Triangelns spetsar var avskurna och ena vinkeln ersatt med en kantig utbyggnad med veranda; i de andra spetsarna var femkantiga paviljonger placerade. Den höga mitthallen var sexkantig, omgiven av rum med form av liksidiga trianglar. Hela byggnaden präglades således av en konsekvent genomförd geometrism. Andra viktiga drag som återkommer i kyrkan i Kiruna var som nämnts de dominerande spånklädda takfallen och de stora, tätspröjsade fönstren, som gav rummet överljus.

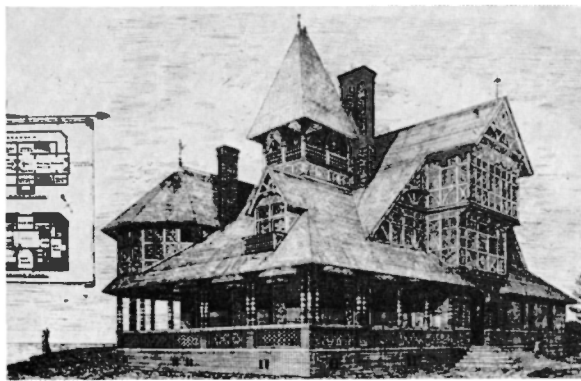

Fig 48. Amerikansk villa i Shingle Style. C F Dorr House, Mount Desert, Maine, ritad 1876 av Alexander F Oakey. Ur Scully 1955, fig 21. Byggnaden domineras helt av de branta spånklädda takfallen.

American villa in Shingle Style. C F Dorr House, Mount Desert, Maine, designed in 1876 by Alexander F Oakey. From Scully, 1955, fig 21. The building is dominated completely by the steep, shingle-covered roof.

Amerikansk träspånarkitektur — Shingle Style

Gustaf Wickman vistades i USA i samband med Chicagoutställningen och gjorde därvid en studieresa. Han hade tillfälle att på nära håll studera den då moderna villaarkitekturen, som kännetecknas av spånklädda väggar och tak och som går under namnet Shingle Style.⁶⁵ Wickmans egen utställningsbyggnad saknade inte referenser till denna byggnadskonst, som han säkerligen kände till tidigare genom tidskrifter.

Utmärkande för den amerikanska träspånsarkitekturen är stora sammanhängande taktytor och kraftigt framhävda socklar. Träspånsbeklädningen är spänd över tak och väggar till starkt varierade byggnadskroppar och understryker en kontinuerlig och enhetlig volymverkan (fig 48). Inre och yttre rum väver sig in i varandra i en komplicerad struktur, där glasade partier, verandor och andra utbyggnader fogas samman. I det centrala rummet, den höga hallen, eftersträvas en stark verkan av rymd. Byggnadernas former är i regel präglade av geometrism. Stilens inspirationskällor finns i äldre amerikansk träbyggnadskonst och i de engelska byggnadsformer, där exempelvis Norman Shaw tog sin utgångspunkt. Till sin art hör den samman med schweizervillorna, men man finner också element

från japansk träbyggnadsteknik. Sågverksindustrin har varit en förutsättning för såväl regelstommarna som spånbeklädningen. Shingle Style är på samma gång en parallell till det avancerade stålskelettbbyggandet, vilket också utövades av samma arkitekter.

Shingle Style slog igenom i 90-talets och det tidiga 1900-talets villabyggande i Sverige, mer eller mindre direkt tillämpat och ofta i förening med barockformer. Det finns flera exempel bland Wickmans arbeten i stockholmstrakten.⁶⁶ I Kiruna är ingenjörsvillor och bolagshotell vackra exempel på amerikainfluerade byggnader med spånbeklädningar och höga takformer.

Kiruna kyrka bör ses i sammanhang med denna amerikanska arkitektur. I ett typiskt amerikanskt exempel som Bostonarkitekten William Ralph Emersons (1833–1918) W B Howard House, Mount Desert, Maine (fig 49), från omkring 1883–84 framträder en strängt geometrisk uppbyggnad, triangelformade gavlar, stora takpartier och en organisk övergång mellan vägg och tak. Skorstenarna är som i Kiruna placerade på engelskt vis i ytterväggen och framstår som anmärkningsvärt höga. Planen är oregelbunden med en stor hall som centralt rum; med verandor bildar den en rektangel med en snedställd utbyggnad för matsal och kök. Sättet att från en mer eller mindre sammanhållen plan skjuta ut en utbyggnad snett, oftast diagonalt, förekommer i Shingle Style-arkitekturen. På motsvarande sätt bryter samlingsalen i Kiruna kyrka ut ur det kvadratiske mönstret i diagonalens vinkel.⁶⁷

Inom sekelskiftesarkitekturen i övriga Norden visar Finland de tydligaste influenserna från den amerikanska Richardson-skolan och Shingle Style. En kyrkobyggnad som trots att den är uppförd av sten förtjänar att särskilt nämnas i relation till Kiruna kyrka är domkyrkan i Tammerfors. Denna följer i sin uppläggning det praktiska programmet från Wiesbaden och Berlin (jfr s 34) genom ett stort öppet rum inom en nära kvadratisk plan och ett grunt och brett kor. Som i Kiruna spelar en väldig altarmålning en stor roll i rummet. Här är motivet, en uppståndelseskildring, mer uttryckligt kristet, men verkan av ljus och oavgränsad rymd överensstämmer med Kiruna. Tammerforskyrkan uppfördes 1903–07 enligt ritningar av Lars Sonck efter en tävling

Fig 49. W B Howard House, Mount Desert, Maine, ritad omkring 1883 av William Ralph Emerson. Ur Scully 1955, fig 83.

W B Howard House, Mount Desert, Maine, designed by William Ralph Emerson around 1883. From Scully, 1955, fig 83.

1899. Formspråket är särskilt i exteriörens tuktade granitmurar ett av de mest uttalade exemplen på inflytandet från Richardson. Denna samhörighet med Shingle Style framgår också av de fjällklädda spirorna. Dessa är rödfärgade, och är genom form och material ett av flera drag från medeltidskyrkor och spånklädda staplar som liksom Kiruna också medvetet associerar till den nationella traditionen. Här, liksom på flera andra håll i Europa, har således sekelskiftets strävanden efter nationell arkitektur, på ett avgörande sätt påverkats av impulserna från Amerika.

Tak och rum — den gotiska hallen

Det stora rummet med öppen takstol i komplicerad träkonstruktion är utmärkande för framför allt engelskt medeltida byggnadsskick. Rummet präglas där ofta av de stora takstolarna med konstfärdigt formade träkonstruktioner. Som en rimlig inspirationskälla till den öppna takstolen i Kiruna kyrka bör denna byggnadstyp nämnas, även om man inte kan dra fram exempel på direkta överensstämmelser i detaljformer.

Pregnanta takvolymner formade som varandra skärande prismor är inte ovanliga i medeltida byggnadstradition. Ett vackert exempel finns på ett litet *market house* i Witney (fig 50) i närheten av Oxford. På en kvadratisk plan bär stolpar av sten en takkonstruktion av trä. Gavlarna är av trä med stora magasinluckor, takfallen täckta med skiffer. I skärningspunkten mellan taknockarna har man

placerat ett ur. Gavlarnas krön är av samma slag som i Kiruna kyrka. Gavlarnas utformning är av en typ, som återfinns på gotiska borgarhus.⁶⁸

Kompositionen med symmetriska gavlar på en central plan finns på flera ställen i den gotiska arkitekturen. I exempelvis förhallen på nordsidan av domen i Magdeburg möter man höga, spetsiga gavlar med krönande fialer och stora rosfönster på den kvadratiske utbyggnadens alla fasader.⁶⁹

Således kan man i Kiruna kyrka spåra något av den sammansmältning av gotiska element med jugendformer som är ett karaktäristiskt drag i mycket av nittioalets anglosaxiska byggnadskonst. Detta drag var måhända mest påtagligt i det icke antagna förslaget med en tornliknande överbyggnad.

Samekulturen — kåtan

I nästan allt som har skrivits om Kiruna kyrka har man nämnt kåtan som förebild. Första gången var i Norrbottens-Kuriren i samband med kyrkans invigning. I Stockholms Dagblad 1913 och i Svenska Dagbladet 1916 framfördes att Wickman skulle ha frågat Lundbohm hur han ville ha kyrkan och att denne svarat: »Som en lappkåta.» Detta senare har publicerats i prostens Eklunds kyrkoberskrivningar.⁷⁰ Man har refererat till den vanliga, så kallade bågstångskåtan, som har en cirkelrund plan, och hänvisat till det ovanifrån fallande ljuset och de mörka väggarna. Interiörens klara ljus ligger emellertid långt ifrån kåtans sparsamma ljusinsläpp.

Fig 50. »Market House» i Witney, Oxfordshire, England.
Foto Y Andersson 1956.

Market House, Witney, Oxfordshire, England.

Ingen direkt från Wickman eller Lundbohm härstammande uppgift om kåtan som förebild är emellertid känd. Man vet dock att Wickman kände till en annan typ av kåtor, nämligen skogssamernas timmerkåtor. I Svenska turistföreningens årsbok 1901 fanns flera artiklar om Lappland. En av dem handlade om nybyggarsamhället i Kiruna, en annan om skogssamerna och kyrkkåtorna i Arvidsjaur (fig 51) — de mest kända exemplen på timmerkåtor.

Det ligger nära till hands att studium av dessa kan ha varit givande vid koncipierandet av kyrkan. Kåtorernas grundplan är närmast kvadratisk, väggarna är låga, och de mycket branta takfallen är klädda med torv eller spån. De höga taken bildar formen av en avskuren pyramid. Denna form kan Wickman utan några särskilda ändringar ha använt till underredet i klockstapeln — särskilt tydligt framgår det på förslaget utan snedsträvor, fig 10. Även kyrkan med dess låga väggar och höga takfall har likheter med timmerkåtan.⁷¹

Även i inredningarna använde man mönster från samekulturen. Samernas bomärken, trä- och benarbeten har inspirerat till bänkarnas reliefer och träsniderier i korinredningen. Där finner man typiskt lapska mönster med zick-zacklinjer, fyllda, ibland parvis ställda trekanter och snedställda rutor mm.

Förebilder till klockstapeln

I fråga om klockstapeln är Wickmans arbetsätt lättare att rekonstruera. I arkitektens efterlämnade

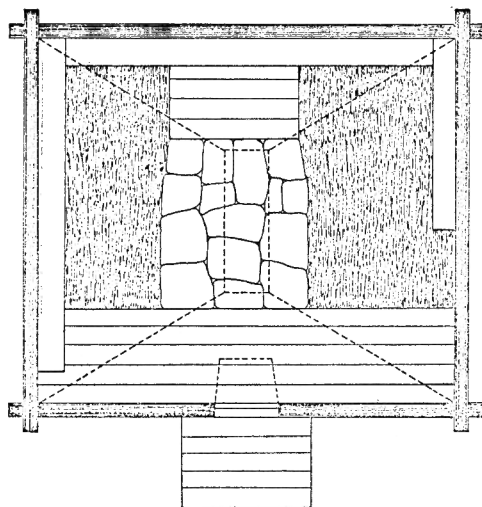
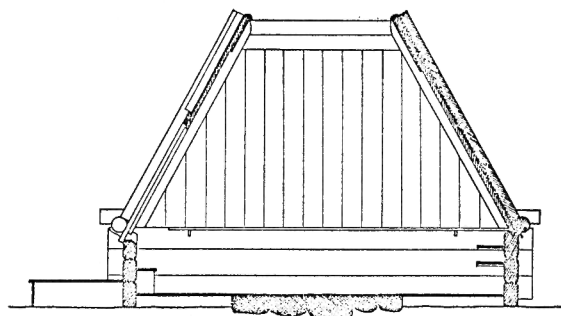
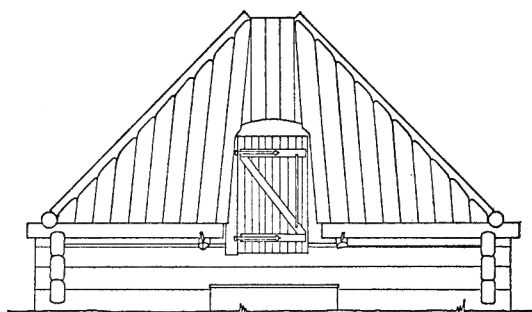

Fig 51. Fasad, sektion och plan till timmerkåta. Ur Manker 1968, fig 21–23.

Front, section and plan of a timber Lapp hut. From Manker, 1968, figs 21–23.

papper har nämligen flera fotografier av norrländska klockstaplar påträffats.⁷²

Sättet att arbeta med förebilder från gammal svensk träbyggnadskonst och sedan omstöpa dem fritt var aktuellt när det gällde Chicagopaviljongen 1893, där Lidköpings gamla karolinska rådhus varit en utgångspunkt. I Stockholms stads paviljong vid Stockholmsutställningen 1897 finns ett sammanhang beträffande den åttkantiga planformen och stora delar av uppbyggnaden med Vemdalens träkyrka i Härjedalen.⁷³ I analogi med detta och troligen på ett mer direkt sätt har jämtländska klocktorn från 1700-talet givit uppslag till klockstapeln i Kiruna.

Bland Wickmans fotografier finns en bild av klockstapeln vid Frösö kyrka (fig 52). Stapelns underrede är format som ett hus med sadeltak, från vilket konvergerande stolpar reser sig. På liknande sätt bryter de höga masterna genom underredet i Kiruna, vars pyramidform som nämnts liknar kyrkkåtorna i Arvidsjaur.

Balustraden under klockkammaren överensstämmer nära med gallerverket på klockstapeln vid den gamla kyrkan i Åre, restaurerad 1905–06 av arkitekten vid Överintendentsämbetet Gustaf Améen. Ett av flera fotografier (fig 53) av denna stapel, som har varit i Wickmans ägo, är taget av Améen innan arbetet började, i november 1904.⁷⁴ Tidpunkten kan medge att Wickman har haft bilden när han utförde de första ritningarna till stapeln, vilka han sedan refuserade, men åter använde sig av. Lökkupolen i Åre liksom takfallen mellan den kvadratiske basen och åttkantiga »lanterninen» ligger nämligen mycket nära den uppförda stapeln i Kiruna. En krönande kula gör likheten påfallande.

Resultatet har trots det noggranna studiet och efterbildandet kommit ganska långt från förebilderna. Den högresta, över 35 meter höga stapeln i Kiruna är av helt andra dimensioner och proportioner än de låga, satta staplarna i Frösö och Åre.

Kyrkans relation till samtida svenskt träkyrkobyggande

Mot 1800-talets slut utvecklades en ny linje i kyrkobyggandet i Sverige. Vid sidan av stenkyrkodominansen av Zettervalls eller Langlets slag byggde man en rad kyrkobyggnader av trä. Detta skedde

Fig 52. Klockstapeln vid Frösö kyrka. Foto från 1900-talets början, som varit i Wickmans ägo. Refoto i ATA.

The bell-tower at Frösö Church, from a photograph belonging to Wickman; beginning of the present century.

i stor omfattning i Norrland, där nykoloniserade områden, järnvägssamhällen och industriorter hade behov av kyrkor. Trä blev här det naturliga materialet.

Formspråket var emellertid inte lika självklart. Gällivare kyrka, ritad av Langlet 1879, blev i det närmaste en översättning i trä av dennes stenkyrkor i medeltidsformer och med central plan. Man kom dock oftare att betrakta fornnordism och stavkyrkor som lämpliga referenser för kyrkorna i de nya samhällena. Denna byggnadskonst kan betraktas som en nygotik i trä, men utgick förutom från norska stavkyrkor också från inhemskt träbyggnadskonst, främst sådant det tillämpats i klockstap-

Fig 53. Klockstapeln vid gamla kyrkan i Åre. Fotot är taget av arkitekten G Améen 1904 och har ägts av Wickman. ATA.

The bell-tower at the old church of Åre. The photograph was taken in 1904 by an architect, G Améen, and belonged to Wickman.

larna. Sågverk och snickerifabriker gav de tekniska betingelserna.

Älvros stora nya kyrka i Härjedalen och den nästan identiska Nykyrka i Västergötland, ritade 1879 av Ernst Abraham Jacobsson, har spånklädda väggar och stavkyrkeinspireerade rundbågefriser i förening med gotiska motiv. Den höga tornbyggnaden stöds av snedsträvor. Jacobssons något senare ritade kyrka i Jokkmokk (1883) har också snedsträvor vid tornet, men bär i övrigt mycket av schweizerstil, nästan av badortscasinots livlighet. Den är anmärkningsvärd genom sin kvadratiska plan och regelbundna uppbyggnad, som understryks av de hörnställda ingångarna, och som

knappast bryts av tornets asymmetriska placering. Ambitionen är uttalat antitraditionalistisk. Till samma snickeristil ansluter Gustaf Hermansson 1898 i kyrkan i Arvidsjaur. De kanske våldsammaste varianterna av denna kyrkobyggnadstyp var kyrkorna i Robertsfors och Överklinten, levererade på 90-talet av P J Ekmans snickerifabrik.⁷⁵

I kyrkan i Karesuando visade Gustaf Lindgren en enklare geometrisk form och en tillämpning av mer traditionellt timmerbyggande. Ritningarna från 1888 visar fornnordiska motiv såsom drakhuvuden. Fasaderna är i gavlarna klädda med spån, men visar i övrigt liggande stockar med synliga knutar.

Fornnordism och stavkyrkomotiv framträder kanske tydligast i det lilla kapellet i Kvikkjokk, ritat 1896 av Fritz Eckert. Det uppfördes först 1906 och består av ett helt spånklätt och tjärat långhus med sadeltak och lägre utbyggnader för kor och vapenhus. Takkrönen markeras av skurna träornament.

Kyrkan i Kiruna har otvivelaktigt sin plats i detta sammanhang. Den visar direkta formlån från stavkyrkorna, men långt mindre dominerande än i Kvikkjokk. Den framstår som lika antitraditionell och självständig i planformen som kyrkan i Jokkmokk. Kiruna kyrka är en höjdpunkt i ett experimenterande träbyggande med en helt originell planlösning och uppbyggnad.

Kyrkan i Kiruna har givit impulser till åtminstone ett par andra norrländska träkyrkor från 1910-talet, Norrfjärden utanför Piteå och Norsjö i Västerbotten. Arkitekten Torben Grut var under sommaren 1908 sysselsatt med ritningarna till Norrfjärden, samtidigt som Wickman arbetade med den slutgiltiga lösningen av kyrkan i Kiruna. Grut kan knappast ha varit ovetande om Wickmans arbete, som i ett första förslag varit publicerat i en daglig stockholmstidning i januari samma år.⁷⁶

Kyrkan i Norrfjärden (fig 54, 55) invigdes 1913 och totalförstördes av brand 1963. Det var en långkyrka, men visade i uppbyggnaden anmärkningsvärda överensstämmelser med Kirunakyrkan. Kyrkan var helt spånklädd, rödtjärad och med vita fönsterspröjsar. Från höga takfall fortsatte snedsträvor ned mot marken. Tvärsektionen hade sålunda formen av en likbent triangel. Fönsterrader

Fig 54–55. Norrfjärdens kyrka, ritad 1908 av Torben Grut. Nedbrunnen 1963 och ersatt av nybyggnad. Tätspröjsade fönstersnickerier var från början vitmålade. Foto G Lindahl 1962.

Norrfjärden Church, designed in 1908 by Torben Grut. Burnt down in 1963 and replaced by a new one. The window frames, with their many glazing-bars, were painted white originally.

var placerade mellan snedsträvorna, och takkupor avtecknade sig mot de branta takfallen.

I planen och formen hos den mycket höga, smäckra spiran syntes däremot påtagliga likheter med Arvika nya kyrka, till vilken arkitekterna Tengbom och Torulf hade lämnat in ritningar till Överintendentsämbetet i januari 1908. Som helhet var Norrfjärdens kyrka ett storslaget trätempel med säkert komponerad västfasad med höga snedsträvor upp mot tornbyggnaden.⁷⁷

Kyrkoarkitekten Fredrik Falkenberg anknöt i Norsjö kyrka, ritad 1913, till kyrkan i Kiruna. Man återfinner den i det närmaste kvadratiska planen och de dominerande taken. Snedsträvor fortsätter på takfallens brutna linjer på nord- och sydsidorna. Dock är kyrkan utformad med ett regelrätt tvärskepp, och den har också en mer uttalad traditionalism i kyrkorummet, som kläs in av träpanel i valvform. Den ansluter således såväl till Engelbrektskyrkan som till Kiruna — ett gemensamt drag är gavlarnas högt placerade fönster. Korsmit-

ten kröns av en takryttare med lökkupol. Exteriören är klädd med liggande panel, inte med spån.

Till andra svenska träkyrkor från 1900-talets början, som kan nämnas i samband med Kiruna kyrka, hör Hagens kapell i Västra Frölunda församling i Göteborg, ritad 1913 av Yngve Rasmussen och K M Bengtsson. Det är liksom Norrfjärden en långkyrka. Gemensamt med Kiruna kyrka är den dominerande verkan av tak. De låga gråstensmurarna har karaktär av hög sockel till träkonstruktionen, som är klädd med panel på förvandring. Det amerikanska uttrycket är också här framträdande. Till stor del spånklädd är också kyrkan i Hörken söder om Grängesberg, ritad 1913 av Rudolf Arborelius. Här är höga, branta takfall kombinerade med en 1600-talsinspirerad tornbyggnad i väster. Interiören har liksom Norsjö ett treklövervalv. Traditionalism och nationella historiska associationer kom under åren efter första världskriget att helt prägla det sparsamma träkyrkobygandet i Sverige.¹⁵⁸

Detaljer i exteriören

Fasadskulpturer

På de höga, röda takfallen står tolv förgyllda, två meter höga skulpturer på fyrkantiga plintar, som är klädda med rödmålad plåt. De är utförda av skulptören Christian Eriksson² och gjutna i brons efter gipsmodeller av Meyers konstgjuteri i Stockholm. Skulpturerna framställer stående människor i helfigur, symboliserande olika sinnesstämningar (fig 56–59). De är i detalj känsligt formade och kommer kanske inte helt till sin rätt, då de är placerade på taket och främst tjänar som arkitektoniska element. Ytorna är behandlade för att efterlikna skulpterat trä. På skulpturernas baser står namnen på de olika sinnesstämningarna. Västfasaden är prydd med *Ingivelse* och *Hänryckning* på var sida om entrén. Fem skulpturer står på nordfasaden, från öster räknat *Förtvivlan*, *Blyghet*, *Övermod*, *Fromhet* och *Förtröstan*. De övriga fem står på sydfasaden: *Andakt*, *Svärmod*, *Sorg*, *Kärlek* och *Ödmjukhet*.

Ingivelse — en ung kvinna i fotsid klädnad och sjal med händerna lyfta och huvudet vänt uppåt. Ansiktet strålar av klarhet.

Hänryckning — en ung kvinna med liknande ansiktsdrag som föregående med händerna mot ansiktet, slutna ögon och öppen mun.

Förtvivlan — en äldre man med uppkavlade ärmar. Han döljer nästan hela ansiktet med sina knutna händer, dragen är förvridna av förtvivlan. (En studie i obränd lera finns i Arkiv för dekorativ konst i Lund, fig 60).

Blyghet — en samekvinna med huvudet böjt. Hon håller den ena handen för ansiktet, den andra mot bröstet.

Övermod — en medelålders man i långrock med armarna myndigt i kors, typen av en gammaldags överhetsperson.

Fromhet — en gammal kvinna med fårat ansikte och händerna i kors vid midjan.

Förtröstan — en ung same som vänder huvudet uppåt.

Andakt — en ung same — lik Christian Erikssons skulptur »Lappdräng» — med böjt huvud och högra handen instucken innanför rocken. (Den skulptur Christian Eriksson tyckte bäst om, jfr nedan).

Svärmod — en ung man med hängande huvud och

Fig 56. Fasadskulpturerna på södra fasaden, utförda av Christian Eriksson. Foto B Mesch augusti 1913.

Sculptures on the S front, by Christian Eriksson.

hängande armar. (Studie i obränd lera finns i Arkiv för dekorativ konst i Lund.)

Sorg — en kvinna i dok med sina båda sjalhöljda händer för ansiktet.

Kärlek — en äldre skäggprydd man, som trycker intill sig en liten flicka, som omfamnar honom.

Ödmjukhet — en ung flicka med böjt huvud, slutna ögon och händerna samlade framför sig. (En gipsmodell till denna ägdes av arkitekten Wickman.⁷⁸ Ett exemplar i huggen kalksten utfördes 1935 för församlingssalen i Karlstad.)

De tolv skulpturerna återfinns redan i de första förslagen till kyrkan från 1903, men då tänkta som de tolv apostlarna med glorioer. Troligen var det från början klart att de skulle utföras av Christian Eriksson — Lundbohms och Wickmans gemensamme vän, som tidigare utfört fasadskulpturer till flera av Wickmans arbeten.

Tidpunkten när Eriksson började arbeta med taksulpturerna framgår inte av de bevarade handlingarna, men man vet att han var sysselsatt med dem under andra halvåret 1911.⁷⁹ Sommaren samma år nämner Wickman i ett brev att stolparnas utseende först kunde bestämmas när »Eriksson få gubbarna mera klarerade».⁸⁰ Året därpå — i juni 1912 — var skisserna utställda på Konstnärsförbundet, då ämnade att utföras i trä.⁸¹

Kyrkans invigningsdag, den 8 december 1912, publicerades i Svenska Dagbladet en intervju med Christian Eriksson i hans ateljé av signaturen »Bansai» (Ester Blenda Nordström). Samtliga skulpturer var då inte helt färdiga. Eriksson berättade då i en skämtsam ton: »Nu ska ni inte inbilla er, att jag först tänkt mig vad de här gubbarna skulle vara för något och sedan svängt ihop dem. Nej då! När jag har väl fått dem färdiga har både jag och kamrater till mig haft så fasligt sjå att döpa dem. Den här t ex som jag kallat förtvivlan ha de döpt till tandvärk — och det är kanske inte så dumt! ... — Nja, jag gör nog om den där, om jag hinner förstås. Jag vill ha allt färdigt till om två månader senast helst en — längre får det inte dra ut».

Enligt ett foto saknades i mars 1913 *Kärlek* och *Andakt* på den södra fasaden. Fotografier från augusti samma år visar att dessa då var på sina platser. Enligt en förteckning från januari 1913 kostade skulpturerna 1 500 kronor styck.⁸²

Västgaveln

Gavelfältet ovanför ingången till kyrkan är dekorerat med en relief, utförd av Christian Eriksson (fig 61). Den upptar gavelns hela triangel med 9 meters bas och 5,5 meters höjd. Kompositionen utnyttjar helt den triangulära formen, med framställningar av en lyssnande skara nybyggare samlade till förkunnelse i den vänstra vinkeln och samer samlade till bibelläsning i den högra samt i mitten i triangelns spets den välsignande Guden och nedanför honom ett ungt par. Bilden är inhuggen som en konturrelief i en brädpanel av stående, sågat virke. Figureernas ytterkonturer bildar breda och kraftiga spår, medan de mer summariskt tecknade detaljerna är tunnare.

Gudsframställningen vid triangelns övre spets visar en gammal man med långt yvigt skägg och gloria. Han sträcker den högra handen uppåt i en välsignande gest, den vänstra utåt. Vid gubbens midja tar molninformationer vid, och strålar utgår åt alla håll.

Nedanför Gud fader är de tre figurgrupperna placerade utmed bildens bas. I mitten ser man bakifrån två unga människor, som håller om varandra. De vandrar i ett ändlöst landskap och tittar upp mot skyn. Till höger sitter sju samer, fem vuxna och ett barn, framför kåtan. De är samlade kring en äldre man som sitter med korslagda ben och läser högt ur en bok. Längst ut i högra hörnet lutar sig en ren över en seite, en av samernas heliga stenaar, till vilken Christian Eriksson hittade förebilden på Hjalmar Lundbohms gårdsplan.⁸³ Till vänster om gruppen ligger en lapphund. I högra hörnet finner man signaturen »Chr Er Midsommar 1913».

Nybyggarna i gruppen till vänster utgör åtta människor under ett träd. De sitter och lyssnar till en äldre man, som läser ur en tjock bok.

Christian Eriksson utförde reliefen i sin ateljé i Stockholm. Den hann inte bli färdig till invigningen i december 1912, utan sattes upp i konstnärens närvaro sommaren 1913. Enligt prosten Eklund tillbragte Eriksson »några dagar med att stående på ställningarna med stämjärn och klubba räta till något linjestreck, som han inte var nöjd med.»⁸⁴ Reliefen var en gåva till kyrkan av Tuolluvaara-bolaget. Till västgaveln finns en rad skisser från åren 1911–12 i Arkiv för dekorativ konst i

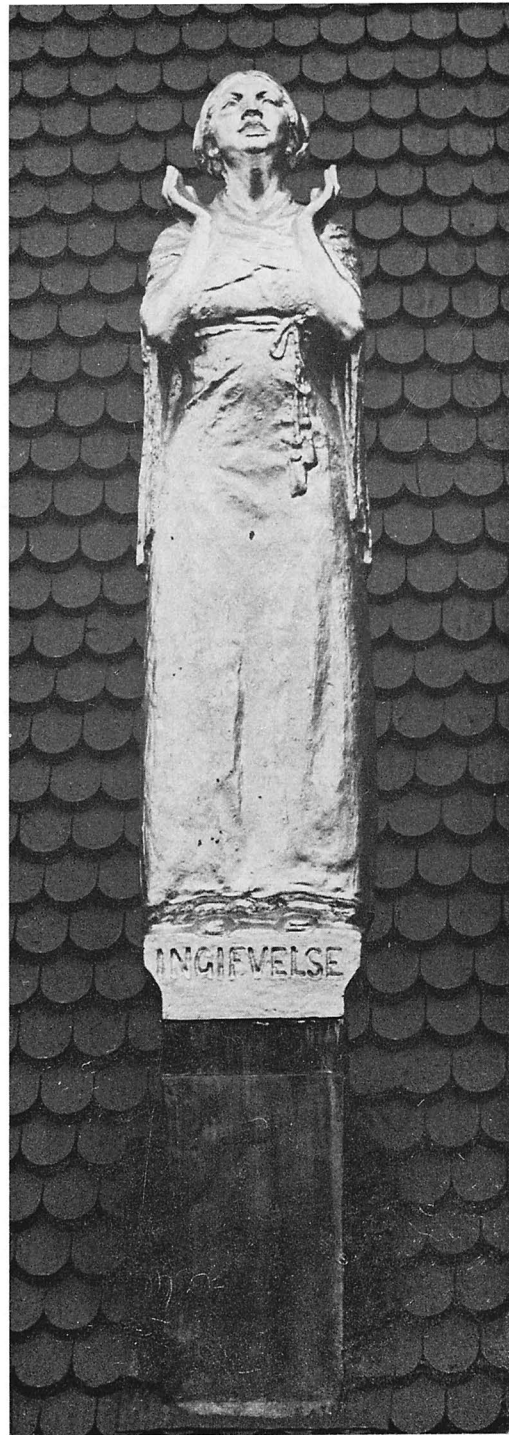

Fig 57 a-d. Förtröstan, Ingivelse, Hänryckning och Andakt, skulpterade av Christian Eriksson.

Trust, Inspiration, Ecstasy and Devotion, by Christian Eriksson.

Fig 58 a–d. Svärmod, Sorg, Kärlek och Ödmjukhet.

Melancholy, Grief, Love and Humility.

Fig 59 a-d. Förtvivlan, Blyghet, Övermod och Fromhet.

Despair, Shyness, Arrogance and Piety.

Fig 60. Skiss i obränd lera till skulpturen Förtvivlan. Arkiv för dekorativ konst, Lund.

Sketch in fired clay for the sculpture Despair. Archive for decorative art, Lund.

Lund. Dessutom finns ett foto, taget av Borg Mesch i Kiruna 1912, som visar västgaveln med provristning och framställningarna ritade på papper, som är uppspikade på gaveln (fig 64).

Wickmans fasadritningar från 1903 och 1908 visar en helt annan utformning av västgaveln med ett stort fönster i form av en diagonalställd fyrkant och reliefer med fornordiska slingmotiv, inte bara på gaveln utan även i fältindelade partier kring portalen (fig 39). Enligt arbetsbeskrivningen 1910 skulle dessa träreliefer beläggas med äkta bladguld. I utförandet har väggen behållit sin fältindelning med bräder, men fälten har klätts med spån. I ga-

veln har Wickmans förslag sålunda fått ersättas av Erikssons relief. Första gången denna nämns är i maj 1911, när Wickman skriver till Bengt Lundgren »att närmare bestämmelser ang. entrén äro delvis beroende på förslag av artisten Christian Eriksson.»⁸⁵ Månaden därpå meddelar Hjalmar Lundbohm att Eriksson bör taga hänsyn till att förstugan får en god belysning »när han gör sin indelning av fönster och dekorationer i ristningen på fasaden.»⁸⁶

Bland de många skisserna till västgaveln finns en serie utkast, som inte håller sig inom den triangulära formen. I ett rektangulärt format har Christian Eriksson utfört framställningar av lagen och missionen.⁸⁷ Den förra (fig 62) visar en förfärad same vid åsynen av Moses och lagtavlorna, den andra framställer Kristus och en knäböjande same med kyrkportar och en seite i bakgrunden. Flera kladdlappar visar varianter av dessa motiv i olika format.⁸⁸ Möjligen hade Eriksson tänkt sig dekorera entréfasadens nedre, fältindelade partier.

För det triangulära fältet tycks Christian Eriksson ursprungligen ha haft tanken att använda sig av reliefer av de personer, som var verksamma vid kyrkbygget — paralleller till detta motiv skulle i så fall finnas såväl i medeltida katedraler som i den samtida Uppenbarelsekyrkan i Saltsjöbaden. På en skiss har skulptören placerat gudomligheten överst och två grupper nedanför, den högra med landshövdingen, biskopen, Lundbohm, Wickman och andra, den vänstra med en samling samer med Johan Turi i spetsen och barn och renar.⁸⁹

Det genomförda motivet med »lappalaiset» (samer) och »lantalaiset» (nybyggarna) har emellertid ganska tidigt stått klart för Eriksson. Motivet återkommer i ett stort antal skisser. Däremot har gudsgestalten vållat honom stora bekymmer, i någon mån också mittgruppen.

Det sannolikt äldsta av de bevarade förslagen (fig 63)⁹⁰ visar de två grupperna i var sitt hörn; nybyggarnas predikant bär dock ingen bok. I mitten tronar Gud fader med världsklotet i handen och omgiven av moln. Ovanför honom ses en gloria och en serie stjärnor. Nedanför finner man en folksamling, människor som omfamnar varandra och lyfter armarna mot skyn. Bilden skulle kunna vara hämtad från ett laestadianskt väckelsemöte. Utan-

Fig 61. Västgavelns relief med inhuggna konturer, utformad av Christian Eriksson 1912–13.

Relief on W gable, by Christian Eriksson 1912–1913.

för det triangulära fältet har Christian Eriksson prövat andra gudsgestalter, nådstolsmotivet och ett treenighetsmotiv med en gammal man med långt skägg som breder ut armarna över jorden, moln och en flygande duva.

Denna senast nämnda bild av treenigheten går igen i nästa skiss.⁹¹ De två folkgrupperna är här ifyllda med tusch, i mittgruppen har ett par personer suddats bort och två barn är ifyllda. Guds bilden är lämnad i blyerts.

Därpå torde följa den variant, som spikades upp på gaveln 1912 (fig 64)⁹². Människorna i gruppen till vänster har nu blivit färre, i den högra gruppen är alla samerna sittande framför kåtan. I mitten vänder två barn ryggarna mot åskådaren. Gudsframställningen är här en arkaiserande Maiestas Domini i helfigur, placerad inom en mandorla, som är omgiven av moln.

Christian Eriksson har själv kommenterat denna på prov uppsatta dekoration och provristning.⁹³ Skärningsprovet var bra, men onödigt djupt. Den vänstra gruppen »har alltför många svarta linjer

mellan huvudena i mitten. Gubben talaren torde ha en tjock schal om halsen. Figurernas storlek inget att anmärka emot. Stort sett är det allt för många linjer.» Den högra gruppen: »De stora enkla ytorna äro bra med ljusare linjer på själva figuren och mörkare bredare ytterkontur. Ett par figurer som skymtar fram tillsättas. Saiten är bra placerad. *Grupp barnen* för mycket klumpig. Barnen bör ej vara mindre. Större?»

I den slutgiltiga varianten bildar lyssnarskaran i den vänstra gruppen en sammanhållen ytterkontur, som följer träets form. Talaren läser nu ur en bok. I den högra gruppen har Eriksson lagt till en äldre man näst längst till höger och en laphund till vänster. I mitten avbildas barnen nu som två vuxna personer. Guds bilden, som Eriksson inte kommenterade, har ändrats.

Beträffande den besvärliga gudsframställningen har Christian Eriksson varit i kontakt med sin vän från Paristiden, dåvarande professorn i Uppsala Nathan Söderblom, som för övrigt vid denna tid aktivt deltog i programmet för utsmyckningen i

Fig 62. Skiss av Christian Eriksson framställande Mose med lagtavlorna och en knäböjande same, möjligen tänkt som portalutsmyckning. Arkiv för dekorativ konst, Lund.

Sketch by Christian Eriksson depicting Mose with the Tables of the Law and a kneeling Lapp, possibly intended to decorate the portal. Archive for decorative art, Lund.

den av Ferdinand Boberg ritade Uppenbarelsekyrkan i Saltsjöbaden. Söderblom »fann uppslaget gott men förordade ett utbyte av Gud Fadergestalten mot en symbol, enär han alltid funnit personifierandet av Gud som nära nog stötande för

tanken».⁹⁴ Christian Eriksson ändrade emellertid inte sin uppfattning, och hans bild blev den gamle skäggige mannen, som välmenande blickar ned över människorna — kanske i en något karikerad form. Samma typ av gudsgestalt hade skulptören använt 1911 till sydfasaden av den nya kyrkan i Arvika.

I den nämnda intervjun i Svenska Dagbladet i december 1912 med Christian Eriksson, uttalade han sig om västfasaden till Kiruna kyrka: »... inte trodde jag de skulle tycka om det — men av alla förslag som kommo in gillades det här mest, märkvärdigt nog. Löjligt är det i alla fall, att den enda figur som jag trodde de skulle tycka om, Gud fader däruppe, få de ingen riktig kläm på. Och han, som annars finns i varannan kyrka i landet. Men han är förstås inte riktigt bra. Tänker göra honom mycket stunsigare, schwungigare — va?»

Portarna

De dubbla portarna (fig 65–67, höjd 258 cm, bredd 202 cm) har utsidor av slät, lodrät furupanel med tjärbeitsad yta och får sin karaktär av kraftfulla smidesbeslag av järn, utförda 1912 av konstsmiden Petrus Forssberg⁹⁵ i Stockholm efter ritning av konstnären Ossian Elgström.⁹⁶ Beslagen intar en särställning bland kyrkans konstnärliga detaljer som de enda där kristna tecken och symboler ut-

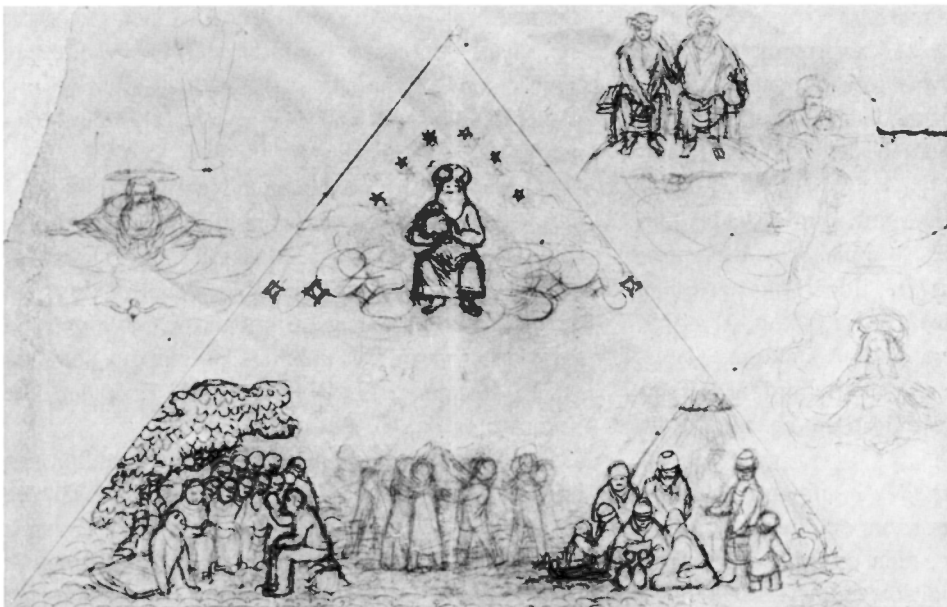

Fig 63. Skiss till västgavelns relief. Arkiv för dekorativ konst, Lund.

Sketch for the relief on the W gable. Archive for decorative art, Lund.

Fig 64. Förslag till västgaveln uppspikat på prov. Foto B Mesch 1912.

Proposal for the W gable, nailed up experimentally, 1912.

nyttjas som kompositionselement. Formgivningen tar sin utgångspunkt i fornnordisk ornamentik och folklig smidesträdion, förenat också med motiv från samisk mytologi.

Skruvarna som fäster de tre paren gångjärn har regelbundet fasade fyrkantsskallar, och liknande smidda spikskallar är också ett viktigt dekorativt element i järnbeslagen. Dessa bildar rikt förgrenade, nästan yttäckande, smidda järnband, som dras ut i flätverk av smalare band. Portarnas mittparti täcks av en större platta, formad som en kyrka med kvadernmurar och korskrönta tak och infattande en cirkulär ornamenterad skiva. (Där är konstnärernas signatur ingraverad.) De två spiralsmidda handtagen bildar kvadrantbågar kring mittplattan. Denna omges av romber med strålar från varje hörn, vilket erinrar om solsymbolen, så som den är avbildad på samiska trolltrummor. Beslagen avslutas av kors i olika former samt flera kristusmonogram i grekiska bokstäver. Av portarnas kantbeslag har sparkplåtarna framhävts med en rad fiskar under ett vågmönster. Den vänstra porten bär inskriptionen: »Petrus Forssberg smidde dessa beslag 1912» och den högra »Ossian Elgström ritade dessa beslag 1912».

Järnytan är hamrad, med linjedekor inhuggen med mejsel och körnare, och har genom en avslutande brunering givits en mattglänsande mörk oxidyta.

Portarna var enligt arbetsbeskrivningen 1910 ämnade att utföras med beslag av järnsmide med bladguld. I augusti 1912 förefaller det ännu inte ha varit klart att portarna skulle ritas av någon annan än Wickman.⁹⁷ Elgström utförde ritningen i samråd med arkitekten.⁹⁸

Järnräcket

Huvudentréns svartmålade gallerverksräcke av järnsmide (höjd 82 cm) utfördes i Kiruna efter Wickmans ritningar från september 1912.⁹⁹

Kyrktuppen

Kyrktuppen (fig 68) är av förgylld koppar och mäter över en meter i bredd. Ritningarna utfördes 1911 av smeden Aspman i Kiruna och korrigerades av Wickman sommaren samma år. Tuppen smiddes senare av Aspman. Stången med kulor tillverkades efter Wickmans detaljritningar.¹⁰⁰

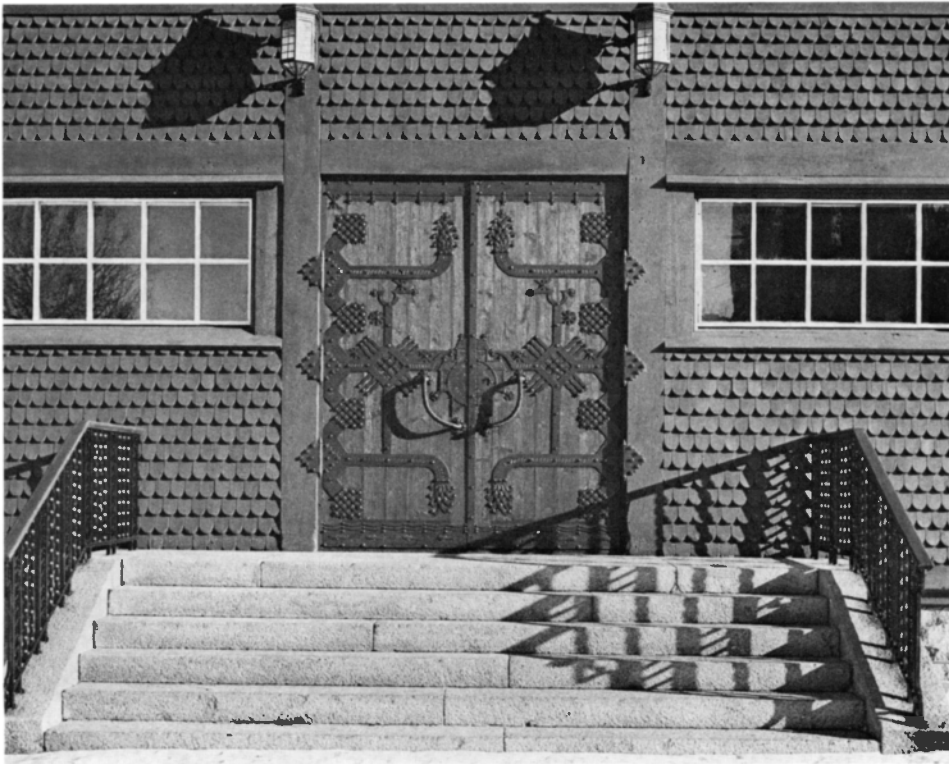

Fig 65. Portarna med smidesbeslag efter ritningar av Ossian Elgström. Foto 1971.

Iron-bound doors, designed by Ossian Elgström.

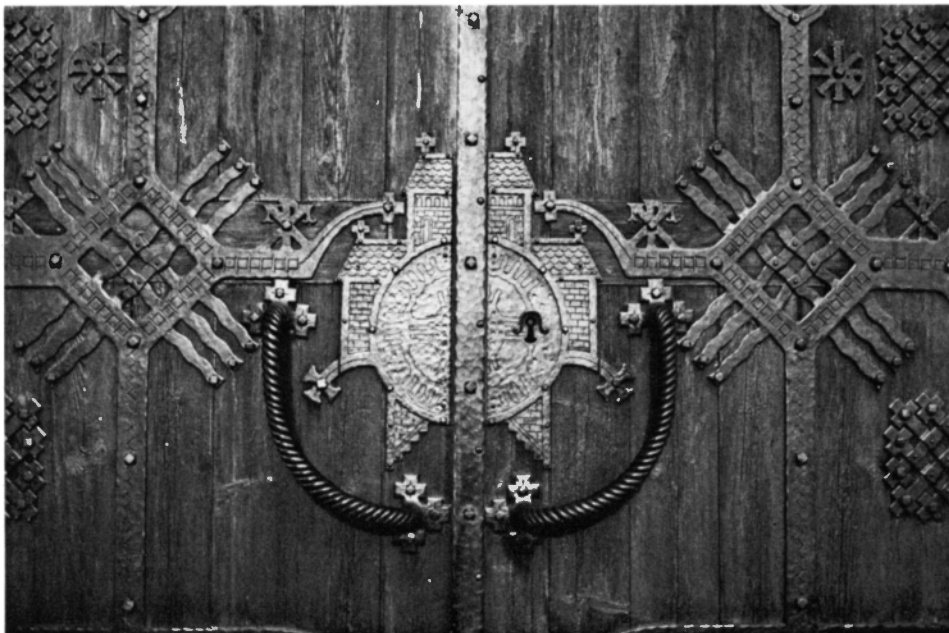

Fig 66. Detalj av portarnas mittparti. Den centrala plattan är formad som en kyrka, de omgivande romberna som samiska solsymboler. Foto F Bedoire 1971.

Detail of centre part of the doors.

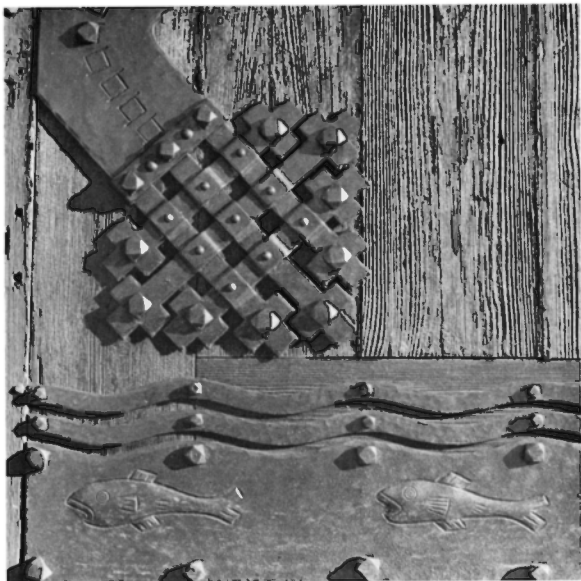

Fig 67. Detalj av sparkplåtarna. Foto 1971.
Detail of the kick-plates.

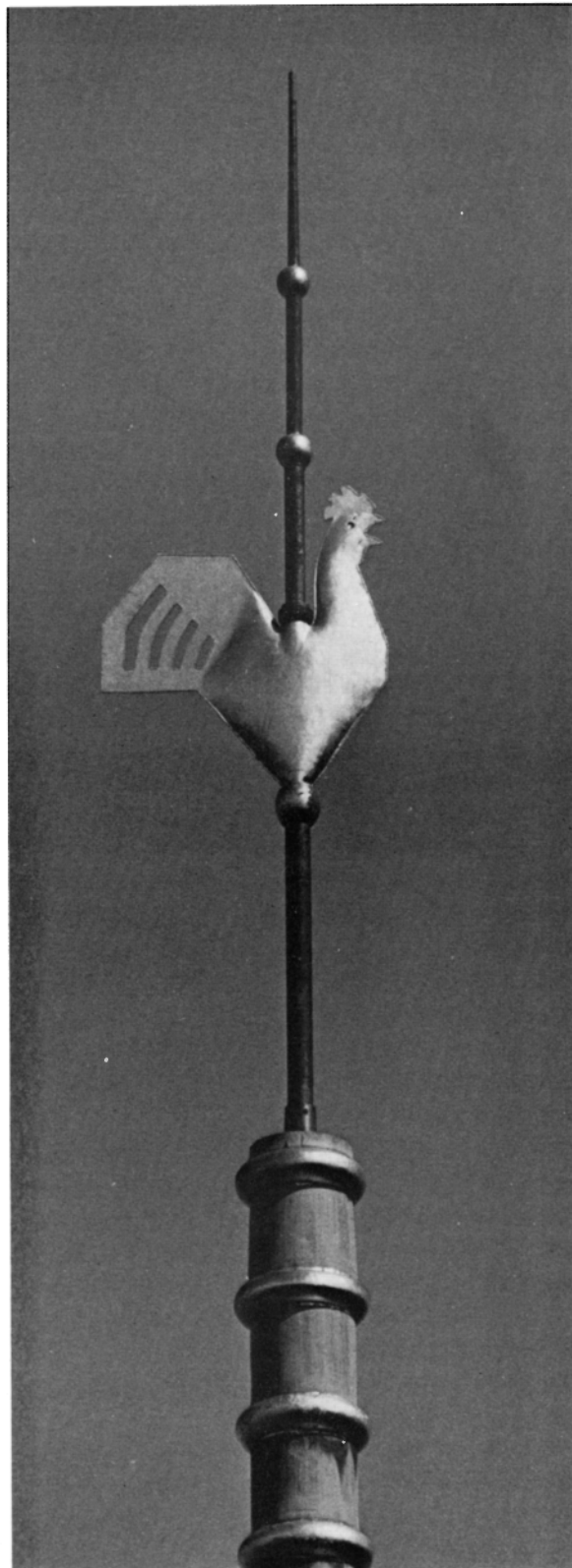

Fig 68. Kyrktuppen, av förgylld koppar. Foto 1971.
The church cock, copper-gilt.

Inredning och inventarier

Altaranordning

Det vida koret har ett nära samband med kyrkorummet och är skilt från detta endast genom en låg barriär och tre trappsteg. Altaret (fig 69) är i sin tur något upphöjt innanför den nästan raka altarrundeln. Altarväggen domineras av den i korpanelen infattade färgrika altartavlan. Själva altaret (höjd 105 cm, bredd 62 cm, längd 392 cm) är format som en mycket lång och smal kista med indragen sockel. Framför detta står en knäfallspall (höjd 25 cm, bredd 62 cm, längd 154 cm) med skulpterade fötter och liknande klädsel som altarringen, gråblått ylle med broderier. Textilierna är utförda 1912 av Agnes Branting vid Licium i Stockholm.¹⁰¹ Framför altarrundeln står en dopfunt.

Korets väggar (fig 70) skiljer sig från det stora kyrkorummet genom en rikt snidad boasering med fältindelningar och åttkantiga hörnpelare. Dekoren överensstämmer med altarets och altarrundelns med geometriska mönster, olikformade fält utanför varandra, zick-zackformer, snedställda rutor och »tavlor» med rader av skurna, stående streck. Hörnpelarna är nedtill rutmönstrade, upptill huggna med vertikala böljande linjer. Liksom i kyrkorummet är fyra gruppvis placerade punkter ett vanligt motiv. Förebilder till den skurna dekoren finns i lapsk ornamentik. Korpanelen tillverkades, liksom altare, altarrundel och barriär, av Wahlmans snickerifabriksaktiebolag i Gävle efter ritningar av Wickman i april 1912.¹⁰²

Barriären (fig 71) är skulpturalt formad med en barockmässig verkan. Balustrarna växlar rytmiskt mellan kraftiga cylinderformer med geometrisk dekor och spiralförmer med urgröpta, glänsande partier. Överliggaren är mjukt avrundad. Wickman har här kanske tydligare än i andra inredningsdetaljer förenat den barockmässiga volymen och allmänna wieninspirerade jugenddrag med lapska ornament.

Altarskulptur

På altaret står en skulptur av ek (fig 72, höjd 58,5 cm, bredd 49 cm), utförd 1913 av Christian Eriks-

son (signatur på baksidan: »Chr Er 1913»). Den framställer två stående samer och två knäböjande samekvinnor vid ett kors. Korset är förgyllt, i övrigt är skulpturen omålade. Enligt den nämnda intervjun i Svenska Dagbladet i december 1912 var skulpturen då ännu i lera. Skulptören hade tänkt sig att »färgen skall bli den där underbara gamla svartblågröna med guld. Jag tror det blir bra mot tavlan, som får svart ram.»

Altartavla

Tavlan (fig 69, höjd 360 cm, bredd 500 cm) är målad i olja på duk, möjligen i en blandteknik med tempera, och utförd av prins Eugen.¹⁰³ Han tog på sig uppdraget som vän till Hjalmar Lundbohm och skänkte verket till kyrkan. Duken är infattad i korboaseringen med en kraftig profilerad ram av furu, delvis med en skuren ytstruktur med karaktär av bark eller hamrad metall. Målningens form är en rektangel med avfasade hörn, vars vinklar inte överensstämmer med korets takstolar och triumfbågen. Den bakomliggande väggen är murad av tegel.

Altartavlan framställer inte något konventionellt religiöst motiv utan en trädunge i ett solbelyst, nästan oändligt slättlandskap. Den har inte något särskilt namn. Hjalmar Lundbohm har kallat den Soltavlan och prosten Eklund Den heliga lunden.¹⁰⁴

Målningen har trädungen som huvudmotiv, med flera trädgrupper i bakgrunden. Slätten är i ljust grönt, träden gröna med dragning åt gult, horisonten blågrå. Trädens övre delar avtecknar sig mot en ljust blå himmel, som upptar målningens största del med rika molninformationer. Solen har just gått i moln, och dess strålar tränger igenom det skymmande molnet i sex vita knippen ned mot slätten. Konturerna är kraftigt markerade i gråviolett och blått. Strålarna är delvis streckmålade. Slätten och dungen är målad med korta penseldrag i kontrasterande färger.

Stiliseringen är långt driven. Träden, molnen och färgfläckarna i landskapet utmärks av en kantighet, som har drag av den kubism, som präg-

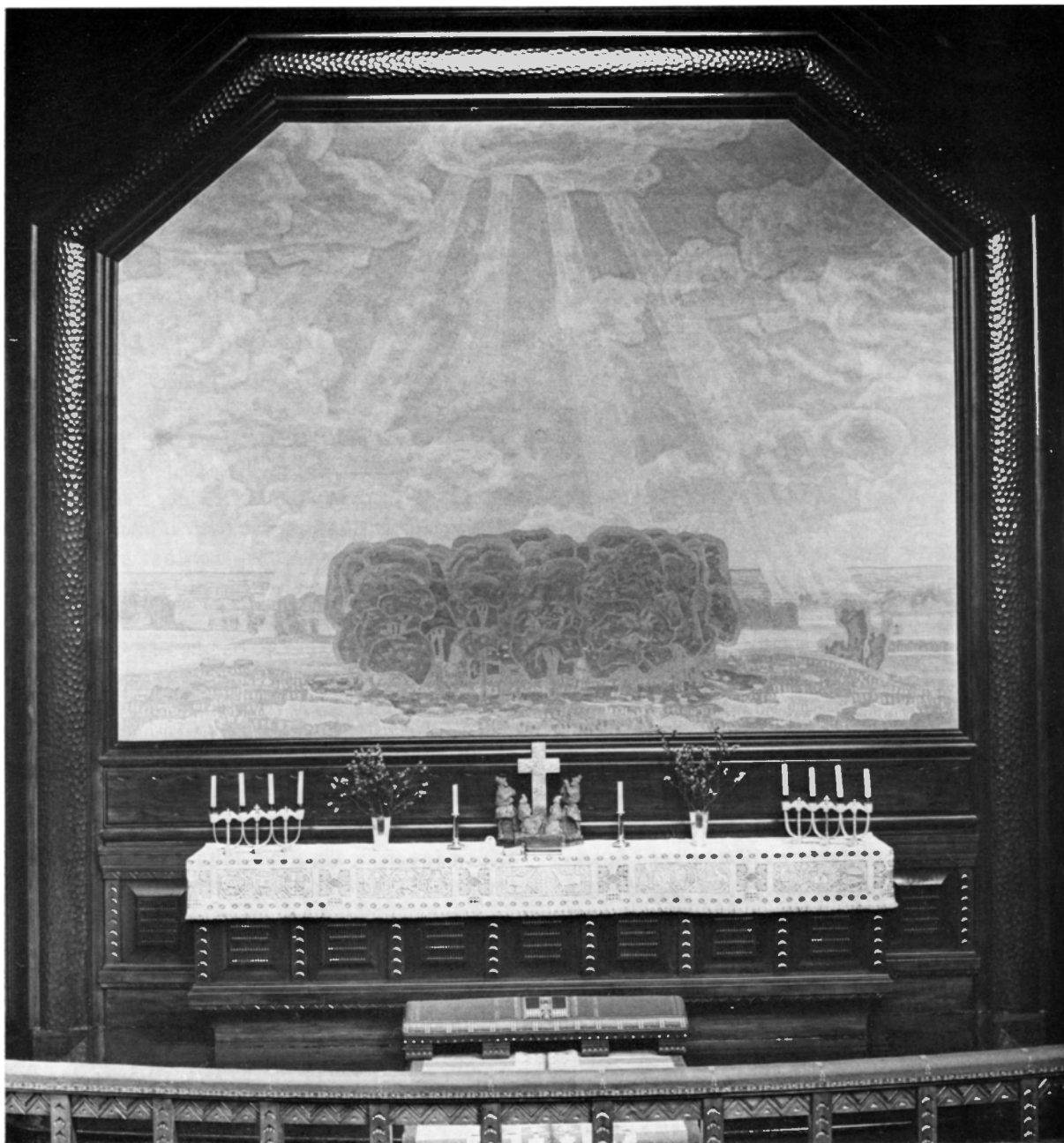

Fig 69. Altaret med prins Eugens målning, Christian Erikssons skulptur och Lotten Zeinwoldts altarbrun. Foto 1971.

The altar with Prince Eugen's altarpiece, Christian Eriksson's sculpture and Lotten Zeinwoldt's frontal.

Fig 70. Boaseringen i koret, ritad av Wickman i april 1912. Foto 1971.

Panelling in the chancel, designed by Wickman in April 1912.

lar konstnärens senare verk. I färger och komposition överensstämmer tavlan med fresken »Solen strålar över staden» i Östra realläroverket i Stockholm 1910. Altartavlan planerades också som fresk, varför man murade altarväggen, men temperaturförhållandena ansågs inte tillåta denna teknik.¹⁰⁵ Möjligen kan de ljusa, tunna färgerna i målningarna i Östra real och Kiruna kyrka ha varit anpassade till fresktekniken, kanske också de hårt stiliserade detaljformerna.

Tavlan är mycket ljus — som nämnts i gulgröna, ljusblå och gråvita färger. Motivet med ett oändligt landskap ansluter till rummets verkan av obegränsad rymd. Som kontrast till den mörka interiören spelar den en viktig roll i kyrkorummet, och vintertid intar den platsen som rummets främsta ljuskälla — belyst av strålkastare. Sommartid, när kyrkan genomströmmas av sol och solfläckar sprider sig runt koret, är målningen av mer underordnad betydelse. Innehållet i tavlan är av allmänreligiös och panteistisk art.

Wickman hade i tre förslag tänkt sig ett stort fönster ovanför altaret. Av de två förslagen från oktober 1908 har det ena ett fönster, det andra en stor altartavla. När ritningarna fastställdes följande år hade man bestämt sig för altartavlan. Detta förslag innebar samtidigt överbelysning av koret från två takkupor, men dessa utgick ur programmet, möjligen på prins Eugens önskan.

I september 1911 hade konstnären bestämt den slutgiltiga formen, som skiljer sig från Wickmans förslag. Eugen noterade på sin skiss: »Mindre höjd från 385 till 360. Om måtten ökas eller minskas spelar ingen roll blott proportionerna inbördes bibehålles.»¹⁰⁶

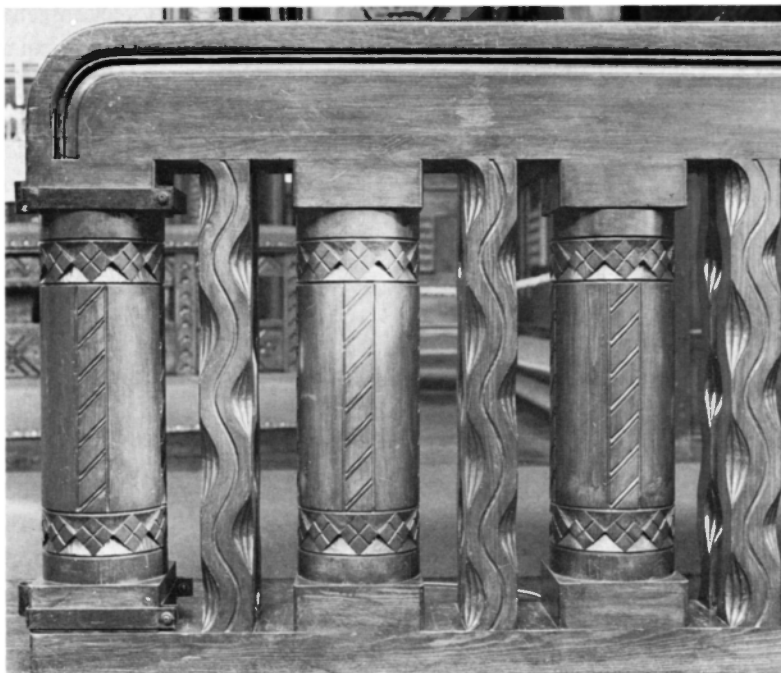
Prins Eugen fann arbetet med altartavlan tungt. I december 1911 berättar han i ett brev: »Nu håller jag på med tavlan för Kiruna kyrka. En tid har jag misströstat om den, och faktiskt mått illa bara jag tänkt på den. Jag förstod vad de skola känna, som ha beställningar att utföra. Men nu har jag, tack vare studier från Dala, fått ett färguppslag att bygga på. Det blir kanske ett resultat i alla fall av Västgötavistelsen.»¹⁰⁷ I februari 1912 var konstnären i Kiruna för att arbeta med tavlan: »Vacker är den inte, men uppslag och anslag tyckas riktiga och verkar bra och det är huvudsaken. Kyrkan är i stora drag lyckad, men det behövs nog i det inre en hel del kärleksfull omvårdnad ännu. Wickman och jag ska arbeta tillsammans därmed.»¹⁰⁸ I maj 1912 var prins Eugen i Kiruna igen, och nyss hemkommen därifrån skrev han till drottning Sofia: »En riktig glädje har jag i alla fall av Kirunatavlan, som här ser bättre ut än på ateljén.»¹⁰⁹

Duken sattes upp i kyrkan i september 1912 av prins Eugens assistent konstnären Carl Gustaf Wetterstrand. Prinsen kom själv till Kiruna i oktober och utförde en del korrigeringar; samtidigt var Christian Eriksson, Wickman och Karlfeldt där. Till sin mor skrev han då: »Kyrkan blev verkligen mycket vacker; stämningsfull i all sin enkelhet med tavlan som det enda färgstarka smycket. De mest olika slags människor voro belättna och det var ju en tillfredsställelse, ty det är ju litet vågat av mig att måla en altartavla.»¹¹⁰

Enligt breven var motiv från Västgötaslätten en inspirationskälla till altartavlan. Vid sidan av dessa skriftliga källor finns en rad studier och skisser

Fig 71. Den skulpturalt formade barriär, som skiljer kyrkorummet från koret. Foto 1971.

The sculpturally designed chancel rail.

bevarade, de flesta på Valdemarsudde, fyra i tempera, två i blyerts och krita, en i tusch och en i pastell. Till kyrkan skänkte prinsen en oljemålning, som han utfört i Florens så tidigt som 1897 och som han betraktade som den första skissen till altartavlan.

Denna oljemålning (fig 73, höjd 17,5 cm, bredd 13,5 cm, med signaturen »E-N. FLORENS 1897») är utförd på pannå och hänger på väggen i koret till vänster om dörren till sakristian i en bred, svart ram. Målningen visar ett toskanskt landskap, betraktat från en höjd, med en stor trädlund som centralt motiv och med sjöar och kullar i bakgrunden. Största delen av ytan upptas av himmel med strålar från en sol som just gått i moln. Teckningen är diffus på ett impressionistiskt sätt.

En teckning i blyerts och krita¹¹¹ är försedd med påskriften: »Uppslaget till altartavlan i Kiruna kyrka 1911 (Slätten vid Norrköping)». Texten har tillkommit efter prins Eugens anvisningar. Teckningen skulle härröra från ett besök hos prins Carl på Fridhem. Den visar ett slättlandskap med åkrar och en ganska stor trädgrupp. Molnen intar inte någon framträdande plats i kompositionen.

Fig 72. Samer vid korset. Altarskulptur av Christian Eriksson 1912–13. Foto 1971.

Lapps at the Cross. Altar sculpture by Christian Eriksson, 1912–1913.

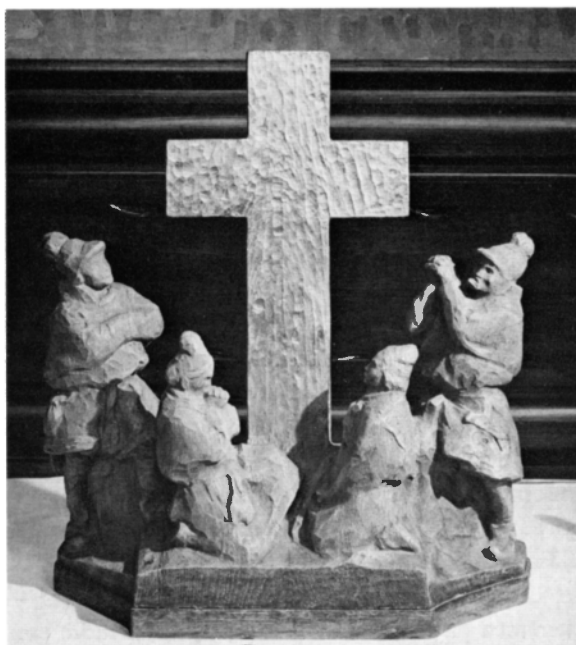

Fig 73. Toskansk landskap, målat av prins Eugen i Florens 1897. Skänkt till kyrkan och placerat på väggen till sakristian. Foto 1971.

Tuscan Landscape, painted by Prince Eugen in Florence, in 1897. Donated to the church and hung on the wall to the vestry.

En skiss i blyerts och tusch med rundad övre del framställer ett vidsträckt landskap med en lund. Mörka moln omger en öppen himmel, som strömmas igenom av solstrålar. I kanten har Eugen prövat andra, mer liggande format.¹¹² Liknande motiv finns i en pastell.¹¹³ Sammanhängande molnformationer omger här en öppen himmel, som släpper fram strålknippen mot marken. Molnens konturer bildar ett jugendmässigt ytmönster. Färgerna motsvarar den utförda altartavlans ljusa toner i gulgrönt och blått. Motivet är också inpassat i den genomförda målningens format med avfasade övre hörn.

Från att ha arbetat med klar himmel och endast ett centralt moln — som i Florenstavlan 1897 — eller med en himmel med några spridda moln som

i teckningen från Norrköpingstrakten, har molnmålaren prins Eugen vid skapandet av altartavlans i Kiruna sålunda tagit molnen till huvudmotiv — molnmassor som bildar en öppning och släpper fram kraftiga strålknippen mot marken. Detta motiv har Eugen arbetat vidare på, molnen har lösts upp till några lätta formationer, som omger strålarna, såsom i en tuschskiss,¹¹⁴ eller till den fortfarande ganska kompakta molnmassa som släpper fram strålarna, såsom i flera skisser i tempera och slutligen i själva altartavlans.

Prins Eugens fortsatta arbete illustreras av tre skisser i tempera, samtliga sannolikt i efterhand av konstnären daterade 1911. Kompositionen i stort är klar med trädgruppen avtecknande sig mot himlen. Två studier är hållna i kraftiga färger. Den större¹¹⁵ utmärks av en markant konturteckning. Lunden är målad i blågrönt, himlen i grått och strålarna i vitt. Den mindre studien¹¹⁶ (fig 74) är mer dramatisk med lunden och marken i mörkt grönt med dragning åt blått och himlen i blåviolett. Strålarna bryter igenom i ett oväderslandskap. Teckningen är 90-talsmässigt diffus.

Eugen har tydligt lämnat den mindre skissen åt sidan och fortsatt med kraftiga konturteckningar. Färgerna har blivit ändrade till det idealiserade svenska sommarlandskapets gulgröna och ljusblå toner, som vi återfinner i den tredje temperaskissen¹¹⁷ (fig 75) och slutligen i altartavlans. Det torde vara detta färguppslag som konstnären i december 1911 förklarade var inspirerat från Västgötaslätten.

S Göransskulpturen

Framför den södra korbarriären står en eksulptur framställande S Göran och draken (fig 76, höjd 145 cm, basens mått 36 × 36 cm) på en 160 cm hög sockel. Skulpturen är utförd av Christian Eriksson 1928 (signatur »Chr Er 1928»). Den framställer riddaren i rustning på en stegrande häst, när han sticker sin kraftiga lans i den grinande draken, vars långa tungspets slingrar sig om lansens. Motivet är utformat i anslutning till S Göransgruppen i Stockholms Storkyrka, och togs upp av Christian Eriksson för en S Göransskulptur till Stockholms stadshus. Denna sattes upp 1923. (Skisserna är behandlade av Helge Kjellin i dennes monografi över Christian Eriksson.¹¹⁸)

Fig 74. Skiss till altartavlan 1911 i kraftiga färger, mörkt grönt, blått och blåviolett. Valdemarsudde. Foto F Bedoire 1972.

Sketch for the altarpiece, 1911, in saturated colours, dark green, blue and bluish-violet. Valdemarsudde.

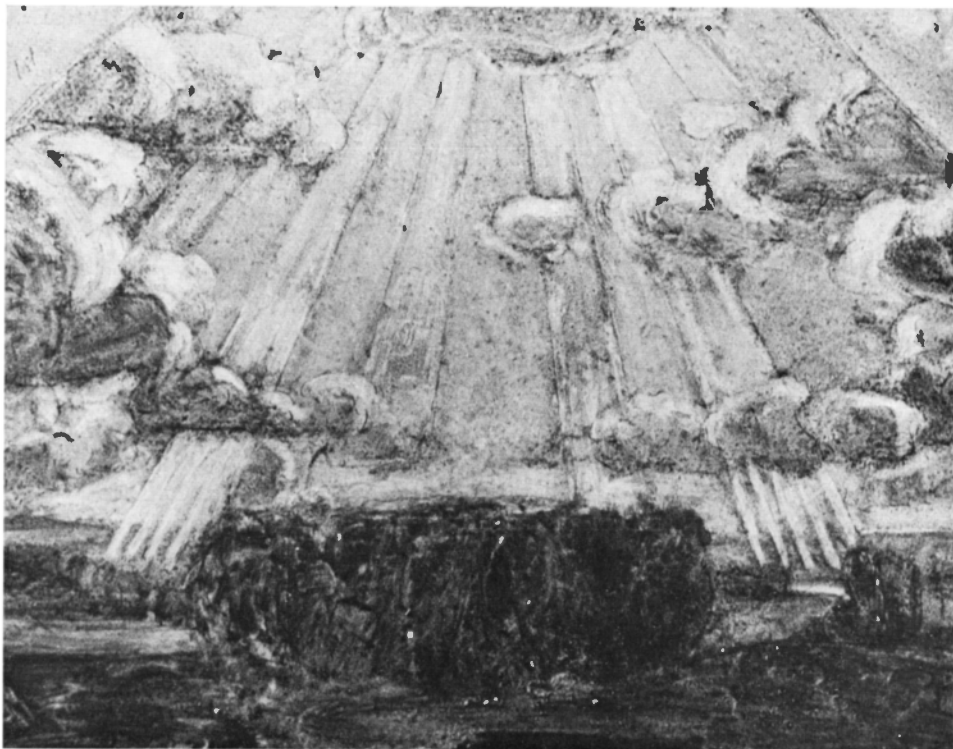

Fig 75. Skiss till altartavlan 1911 i samma ljusa toner som den utförda målningen. Valdemarsudde. Foto Nationalmuseum.

Sketch for the altarpiece, 1911, in the same bright colours as the final version. Valdemarsudde.

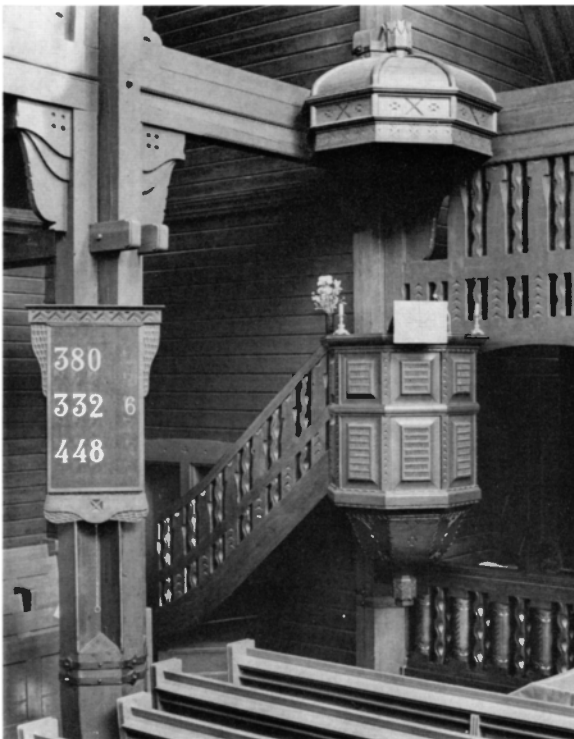

Fig 76. Ekskulptur framställande S Görans och draken, utförd 1928 av Christian Eriksson och skänkt till kyrkan till minne av honom och Hjalmar Lundbohm. Foto 1971.

Oak figure of St George and the Dragon, executed by Christian Eriksson in 1928 and presented to the church in memory of him and Hjalmar Lundbohm.

Fig 77. Nedan. Predikstol och nummertavla, utförda efter ritningar av Wickman 1912. Foto 1971.

Below. Pulpit and hymnboard, designed by Wickman, 1912.

Skulpturen har en inskrift på basens framsida: »KIRUNA KYRKA FR HJALMAR LUNDBOHM OCH CHRISTIAN ERIKSSON». Materialet utgörs av ekstycen från en tobakspress från Arvika, en kanonlavett från Motala och en gammal stock från Karlskrona hamn.¹¹⁹

Enligt ett brev i februari 1925 — året innan han dog — hade Hjalmar Lundbohm »anmodat Christian Eriksson att göra i ordning en staty, S:t Görans strid med draken, vilken skulle göras i trä och förgyllas. Denna hade jag tänkt att få överlämna som gåva till Kiruna. Den skulle placeras framför altaret på något lämpligt ställe.»¹²⁰

Predikstolen

Predikstolen (fig 77) ansluter till den nordöstra hörnstolpen och är genom en trappa förbunden med en dörr till sakristian. Den består av fot, korg, trappa och ljudtak. Formen har beröringspunkter med svenska predikstolar från 1600-talet. Ljudtakets överdel är en kupol, formad med konturen hos en sluten krona. Predikstolen är utförd av

Wahlmans snickerifabriksaktiebolag i Gävle efter Wickmans ritningar av maj 1912.¹²¹

Träbehandlingen ansluter till barriären och korboaseringen. De rektangulära fälten i högre relief med upprepade rader med stående streck återfinns på altaret.

Nummertavlor

De två höga, rektangulära nummertavlorna är fästade på var sin sidopelare och skjutbara i vertikal-led längs stålgejder. De har skulpterat över- och understycke av furu i jugendformer som ansluter till altarutsmyckningen. Tavlorna hörde till det sista, som Wickman ritade för kyrkan i oktober 1912. Förgyllda siffror, 18 och 15 cm höga, är tillverkade av Sporrang i Stockholm.¹²²

Bänkar

I det kvadratiske mittrummet finns fyra bänkkvarter med sammanlagt 28 bänkar. Sidopartierna rymmer tre bänkrader längs ytterväggarna. Bänkarna utfördes 1912 av Wahlmans snickerifabriksaktiebolag i Gävle efter Wickmans ritningar.¹²³

Bänkarnas form (fig 78) är mycket enkel, och de enda dekorativa elementen är små skurna ornament på gavlarna. De har bomärkekaraktär med figurativ anknytning.

Wickman var mycket mån om den blågrå färgtonen: »Enligt min mening böra foder, dörrar och bänkar målas i mörkblå ton, liknande färgen på gamla fotogenfat.»¹²⁴ Vid ommålningen 1961 erhöll bänkarna i det närmaste samma färg. Några icke ommålade bänkar i klockstapelns förråd visar dock en något mörkare ton. Ornamenten hade ursprungligen samma färg som bänkarna, men i samband med målningsarbetena 1961 fyllde man i dem med gulbrunt mot röd botten.

Orgel och orgelläktare

Orgelläktaren återfinns bakom den västra rundbågearkaden med hammarbandet som räcke. Uppgången är från vapenhuset.

Orgeln (fig 25) tillverkades 1955–57 av orgelbyggaren Rudolph von Beckerath i Hamburg¹²⁵ och orgelfasaden efter ritningar av professor Otto Firle, arkitekt BDA, i Düsseldorf, daterade den 1 juli 1955. Kostnaden översteg 70 000 DM. Orgeln

har 39 stämmor, 4 manualer och pedal samt slejflådor och mekanisk traktur.¹²⁶

Orgeln, som upptar en stor del av västpartiet, är ett framträdande inslag i kyrkorummet, väl samkomponerat med dess arkitektur. Fasaden är uppdelad i fyra självständiga, symmetriskt ordnade partier. Dess synliga ljudande metallpipor infattas i smäckert formade träskåp, utkragade på konsoler utanför läktarbarriären och arkadbågarna samt målade i grått och blått. Två höga sidotureller med spetsiga krön ger en vertikal betoning som fullföljs i ett öververk med ett plant mitre pipfält omgivet av tre likaledes spetsigt avslutade tureller, som skjuter upp i gavelfönstret. Orgelns huvuddel med spelbordet upptar läktarens mittparti, och i läktarbarriären är ett rektangulärt indelat ryggpostiv infällt. Träpartierna var ursprungligen målade i rött och guld, men ommålades 1961.

Den tidigare orgeln (fig 79) byggdes 1911–12 av P L Åkerman & Lunds orgelfabriksaktiebolag i Sundbyberg¹²⁷ och hade 21 stämmor, 2 manualer och pedal. Fasaden, ritad av Wickman, upptog endast mittpartiet över vapenhuset och inordnade sig helt i rundbågearkitekturen med runt avslutat gallerverk av trä. Orgeln hade fristående spelbord mitt för fasaden. Orgeln kostade enligt kontraktet 12 800 kronor.¹²⁸

År 1949 byggdes denna orgel om av orgelbyggaren Olof W Grönlund i Luleå-Gammelstad. Den ansågs emellertid inte tillfredsställande och 1955 gjorde Grönlund förslag till ny orgel, i samarbete med arkitekten Harald Tafvelin, som ritade fasaden.¹²⁹ Samma år beslöt man emellertid att vända sig till den tyska firman.

En flygel finns i kyrkan sedan 1955 och en cembalo sedan 1963.¹³⁰

Dopfunten och dopredskap

Dopfunten (fig 25, höjd 90 cm, diameter 52 cm) är av laserad ek, åttasidig och med karnissvängd fot, rakt skaft och cuppa. Reliefdekoren ansluter till altarboaseringen. Funten utfördes 1926 av Kiruna praktiska yrkesskola efter ritning av ingenjören G Malmstedt (ritning i kyrkoarkivet). Skålen (diameter 43 cm) är av hamrat tenn.

Dopskålar — 1. Av tenn. Halvrund skål på åttpassformad fot. Diameter 22,8 cm. Inskrift: »Låten

Fig 78. Detalj av bänkarna. Foto 1971.

Detail of pews.

barnen komma till mig.» (Signatur »A Km 27».) — 2. Av silver, höjd 10 cm, övre diameter 22 cm. Enligt stämplarna tillverkad av Guldsmedsbolaget i Stockholm 1934. Gåva av Erik Larsson i Kurra-vaara 1940. Förvaras nu i församlingshemmets för-
rättningsrum. — 3. Av hamrad mässing. Diameter 16,2 cm. Enligt stämplarna tillverkad 1955 (signatur »PLS»).

Dopkanna av silver, krönt med ett kors (till höger på fig 80). Höjd 33 cm, fotens diameter 11,5 cm. Enligt stämplarna tillverkad av C G Hallberg, Stockholm 1959. Gåva 1962 av kyrkovaktmästare Sixten Fastberg och hans maka Iris.

Nattvardskärl

Uppsättning av silver (fig 80), enligt stämplarna tillverkad av Guldsmedsbolaget i Stockholm 1909, med inskrift på varje pjäs: »Kiruna kyrka 1909», bestående av: — 1. Kalk. Höjd 28 cm, cuppens diameter 13 cm. Liksom vinkannen och oblatasken dekorerad i tunn gravyr med bibel och kors med

törnekrona, omgivna av palmkvistar. — 2. Vinkanna. Balusterformad med pip och handtag, locket krönt av gjutet lamm med fana och bokstäverna IHS, förgylld invändigt. Höjd 47 cm, fotens diameter 13 cm. — 3. Paten av förgyllt silver. Kanten med flätat törne i gravyr. Diameter 17 cm. — 4. Oblatask, bukig på fyra kulfötter, locket krönt med kors, förgylld invändigt. Höjd 15 cm, bredd 12,4 cm.

Kalk av silver, driven och ciselerad, fot med bladranka, cuppa med palmkvistar, bibel och kors i tunn gravyr. Höjd 25 cm, cuppens diameter 11,8 cm. Inskrift på foten: »Kiruna kyrka 1934». Enligt stämplarna tillverkad av C G Hallberg, Stockholm 1934.

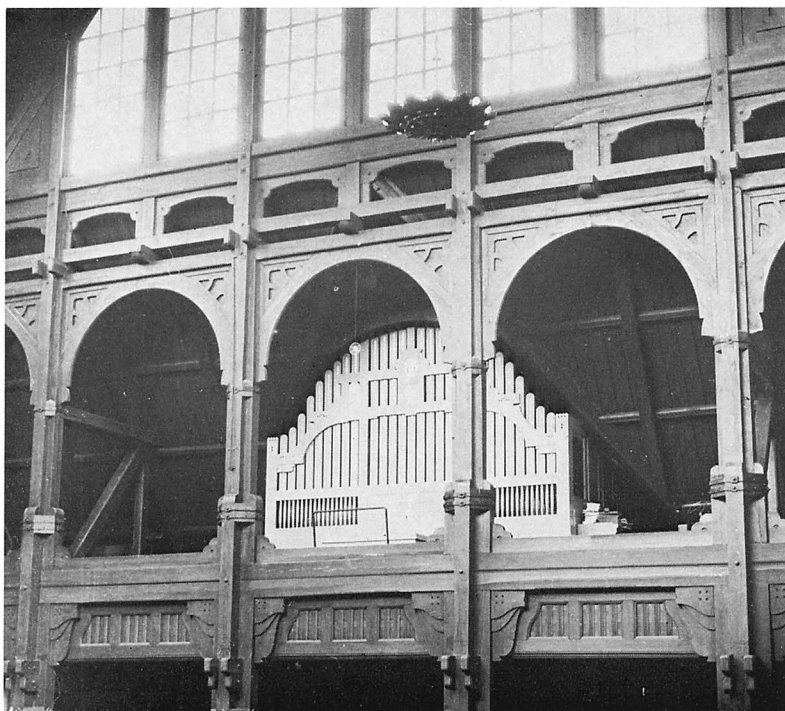
Paten av silver, delvis förgylld. Med inskrift: »Till Kiruna kyrka från Kiruna husmodersförening 1962 8/12.» Enligt stämplarna tillverkad av Thore Eldh i Ceson Guldvaru AB (K & E Carlsson), Göteborg.

Sockenbudstyg: — 1. Av alpacka, enligt inventarieret inköpt 1915. Kalk, höjd 16 cm, cuppens dia-

Fig 79. Gamla orgeln, tillverkad av Åkerman & Lund med fasad efter Wickmans ritningar. Ersatt 1955. Foto ATA.

The old organ, built by Åkerman & Lund, with a front designed by Wickman. Replaced in 1955.

meter 9 cm; paten, diameter 11,7 cm; oblatask, konisk form, locket krönt med kors, diameter 8,2 cm; vinflaska med skruvlock (inköpt 1948). — 2. Av silver, enligt stämplarna tillverkat 1955 (signature »PLS»). Kalk, höjd 14,8 cm; paten, diameter 7,6 cm; oblatask, rund. Till uppsättningen hör en vinflaska av engelskt tenn, höjd 16,2 cm, och ett skulpterat krucifix, höjd 32 cm, signerat Werner Ehlert, Hannover.

Brudkronor

1. Av förgylld silverplåt. Kronringen genombruten och besatt med två rader av pärlor och röda stenar, nio av vardera. Nio spetsar avslutas av var sin pärla och förenas med lödd silvertråd, vilken mellan spetsarna bär kläppar med akvamariner. Nedre diameter 8,5 cm, höjd 10 cm. Skänkt av hovjuvelerare Fritz Olsson i Luleå 1932. Enligt anteckning i kyrkans inventarium »tillverkad hos firman Troide, Kiruna, såsom gesällprov av polisman Mickelsson Knut Harald». (Stämplarna »SE» 1927.) — 2. Av förgyllt silver. Kronringens nedre del genombruten, den övre delen försedd med fastlödd relief föreställande Kiruna kyrka i rödgul och grön emalj

samt infattad slipad järnmalm. Fyra spetsar med lätt kors; mellan spetsarna genombrutna liljor med månstenar och pärlor. Spetsar och liljor krönta med pärlor. Nedre diameter 5,8 cm, höjd 9,5 cm. Enl stämplarna tillverkad 1955 av J A Gidlöw, Kiruna. Skänkt 1956 av föreningen Odd Fellows damklubb. — 3. Av guldtråd, virkad. Höjd 6 cm, diameter 8,5 cm. Gåva 1962 av Kiruna husmodersförening.

Timglas

Timglas (fig 81) med ställning av silver, höjd 23,5 cm, diameter 8,7 cm. Enligt stämplarna tillverkat av Liljedahl 1961. Gåva 1962 vid kyrkans 50-års-högtid av Gällivare församling.

Belysningsredskap

En större och fyra mindre runda takkronor i form av en strålkran, diameter 175 respektive 100 cm. Gjutna av mässing, polerade och guldfernissade. Tillverkade av Nordiska Kompaniet i Stockholm 1912 efter ritningar av Gustaf Wickman. En större glödlampa är placerad i kronans mitt, omgiven av ett stort antal lampor. Samtliga är på jugendvis syn-

Fig 80. Nattvardssilver av konventionellt slag efter mönster från omkring 1870. De fyra pjäserna i mitten tillverkade av Guldsmedsbolaget 1909, kalken till vänster 1934 och dopkannen till höger 1959. Foto 1971.

Communion vessels of a conventional type, from a pattern dating from c 1870. The four pieces in the middle were made by Guldsmedsbolaget in 1909, the chalice to the left in 1934, and the ewer to the right in 1959.

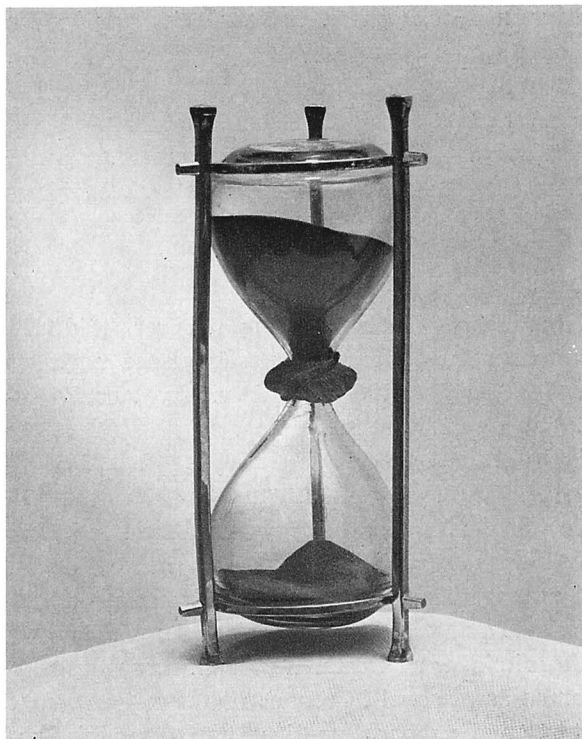

Fig 81. Timglas, stämplat Liljedahl 1961 och skänkt året därpå till kyrkans 50-årsjubileum av Gällivare församling. Foto 1971.

Hour-glass, stamped Liljedahl 1961, presented to the church the following year for the 50th anniversary of the church by the parish of Gällivare.

liga och placerade på undersidan samt horisontellt mellan strålspetsarna. Den största kronan har 49 glödlampor. Kronorna är upphängda i hissanordningar. Wickman önskade att »den större lampan placeras tämligen tätt intill bjälklaget» — så är nu inte fallet.¹³¹

17 taklampor med huvar av hamrad koppar (fig 28), tillverkade 1957 av Kiruna praktiska yrkeskola. I sidoskeppen. Ersatte synliga glödlampor, som var placerade utmed sidoskeppens väggar.

Takkrona av mässing och opalglas med kristusmonogram, palmblad och krona i gravyr. I sakristian. Utförd 1943 av Nordiska Kompaniet i Stockholm efter ritningar, signerade »O E-n, NK, 27.3.43» (i kyrkoarkivet).

Ljusstakar: — 1. Ett par fyrarmade ljusstakar av björk med pipor av hamrat smidesjärn, delvis målade och med spår av förgyllning. Höjd 26 cm, bredd 54 cm. Av en värmländsk hemslöjdstyp, som har tillverkats av bröderna Eriksson i Taserud, kallad »Taserudsstakar». Möjligen utförda av Christian Eriksson, senast 1913.¹³² På altaret. — 2. Ett par höga ljusstakar av ek, svarvade. Höjd 129 cm. Silverplatta med inskrift: »Gåva till Kiruna kyrka 1937 av apotekare Erik Karlsson och hans maka Hanna Lindström» (stämpel 1929). På var sida om altaret. — 3. Fem par ljusstakar, skänkta av kyrkvaktmästaren Sixten Fastberg och hans maka Iris. Enligt stämplarna tillverkade 1953 (»TESI Göthlin», Göteborg), 1954 (Guldsmedsbolaget i Stockholm), 1960 (K & E Carlsson, Ceson Guldvaru AB, Göteborg) och 1962 (»LFA», Malmö). — 4. Ljustake av hamrad koppar med inslag av mässing. Höjd 8 cm, fotens diameter 8 cm. Gammal, svårbestämbar ålder. Ingraverat: »1786». Okänd proveniens. — Dessutom finns nyare ljusstakar av tenn och mässing, som inte används.

Blomvaser

1–7. Sju vaser av silver, skänkta av kyrkvaktmästaren Sixten Fastberg och hans maka Iris. Enligt stämplarna tillverkade 1951 (Guldsmedsbolaget i Stockholm), 1955 (C G Hallberg, Stockholm), 1962 (»TESI Göthlin», Göteborg) och 1963 (C G Hallberg, Stockholm). — 8–10. Tre vaser av tenn signerade »FSM» och stämplade 1961.

Fig 82. Detalj av altarbrun »Livsträdet, hjortarna och Zodiakens stjärnbilder», utförd av Lotten Zeinwoldt 1912. Foto F Bedoire 1971.

Detail of the altar frontal, »The Tree of Life, the Deer and the Signs of the Zodiac» by Lotten Zeinwoldt, 1912.

Textilier

Altarbrun (fig 82) av gråvitt linne med figurativa ornament i utskuret broderi (reticella-teknik). Bårder och dekor i silkebroderi. Frans av silke. Mittmotivet visar två hjortar (renar) vid ett träd, omgivna av framställningar av Zodiakens tecken. Kallas »Livsträdet, hjortarna och Zodiakens stjärnbilder». Broderad inskrift: »Kiruna kyrka Anno 1912». Längd 516 cm, höjd 35,5 cm. Utförd 1912 av Lotten Zeinwoldt vid textilateljén Licium i Stockholm.

Mässhakar: — 1. Av violett matt siden fodrad med grovt grått linne (fig 83). Kantad med band, broderat med violett lingarn, på ryggsidan applicerat ett brett, vertikalt grått linneband, broderat med

Fig 83. Mässhake av violett siden, utförd av Agnes Branting 1912. Foto 1971.

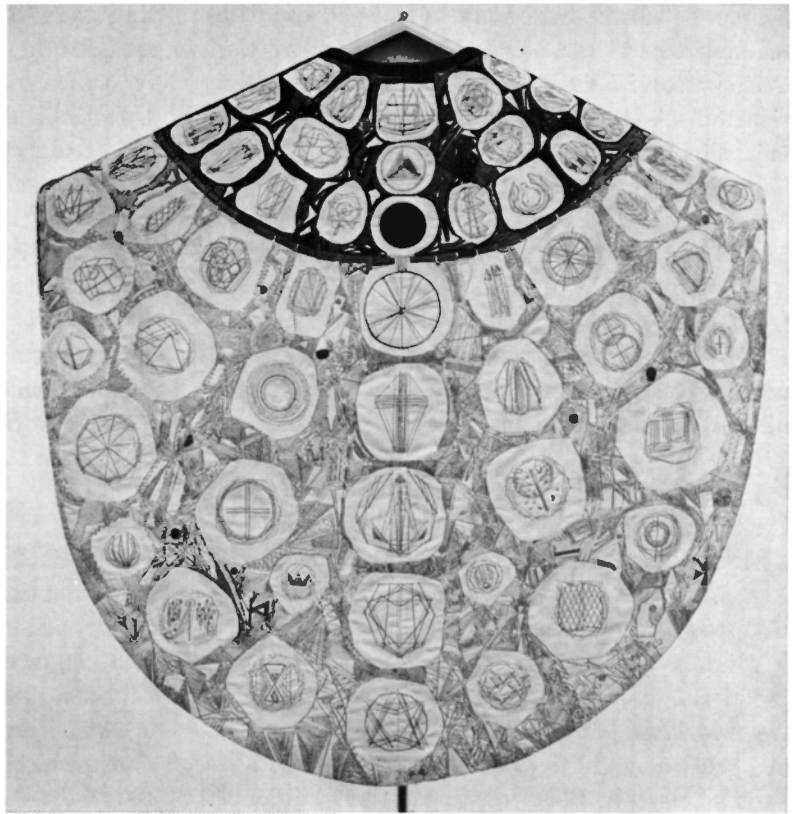
Chasuble, violet silk, by Agnes Branting, 1912.

silke i violett, grått och vitt med texten: IESUS CHRISTUS. På framsidan spänne av silver med månstenar (stämplat Georg Jensen). Höjd 112 cm. Saknar signatur. Tillverkad av Agnes Branting vid textilateljén Licism i Stockholm. Utställd på minnesutställning över Agnes Branting på Statens historiska museum 1954. — 2. Av gulvitt mönstervävt siden fodrad med gråblå bomull. På ryggsidan applicerat kors av mönstervävt rött siden, broderat med guldtråd och med bokstäverna IHS och ett kors. På framsidan applicerad snedställd fyrkant av rött mönstrat siden med kors. Höjd 116 cm. Signatur EP (=Elin Pettersson¹³⁴) LICIM 1928». Inköpt

samma år för 735 kr. — 3. Av grönt ylle med inslag av silke, fodrad med ljus rödbrunt siden. Broderad med ullgarn, silke och silvertråd, på ryggsidan vitt kors med dekor i rött och violett, på framsidan sol med Jahvé i hebreiska bokstäver. Höjd 117 cm. Signatur »Agda Österberg Varnhem 1954».¹³⁵ Gåva av Kiruna kyrkas missionskrets i februari 1955. — 4. Av rött ylle med inslag av silke fodrad med gulbrunt siden. Broderad med ullgarn i guld och blågrått samt guld- och silvertråd, på ryggsidan ett stort kors och sex mindre utströdda kors, på framsidan sol med Jahvé i hebreiska bokstäver samt åtta små utströdda kors över ytan. Höjd 120 cm. Signa-

Fig 84. Mässhake av vitt atlassiden, helt broderad. Komponerad 1962 av Anna Lisa Odelqvist-Kruse på beställning av LKAB, som skänkte den till kyrkans 50-årsjubileum. Foto 1971.

Chasuble of white silk atlas, completely embroidered. Composed in 1962 by Anna Lisa Odelqvist-Kruse, commissioned by LKAB for the 50th anniversary of the church.

tur »Agda Österberg Varnhem 1955». Gåva av Kiruna kyrkobrodrakårs fruar 1955. — 5. Av vitt atlassiden fodrad med gråvitt siden (fig 84). Broderad med guldtråd, tvinnat grovt silke i svart, grått, turkos, violett, rött och mörkblått. Övervägande svart kring halsringningen, i övrigt främst guld. Stiliserade symboliska figurer inom cirklar: duva, fisk, tupp, skepp, herdestav, yxa m m. På ryggsidan kors, ankare och hjärta. Höjd ca 115 cm. Signatur KOMP A-L O-K (= Anna-Lisa Odelqvist-Kruse) 1962». ¹³⁶ Utförd av textilateljé Libraria på LKAB:s beställning. Inköpt av bolaget för 12 000 kr och skänkt till kyrkans 50-årsjubileum 1962. Mässhaken är unik för Sverige genom att vara helt och hållet broderad. I beställningen ingick att skruden skulle vara praktfull utan hänsyn till kostnaden. Konstnärinnan uppfattade den vintertid mörka kyrkan som fylld av en mystisk stämning och gav kompositionen arbetsnamnet »fest i mystik». Den gyllene skruden blev sålunda överhöjd med symboler. ¹³⁷

Kalkdukar: — 1. Av vitt siden med guldbroderi, utförd av handarbetslärarinnan Nina Nyberg-Nilsson och skänkt 1954 av fil lic Richard Bromée. — 2–6. Fem kalkdukar av ylle med inslag av silke, signerade av Agda Österberg, Varnhem 1955.

Predikstolskläden: — 1. Av violett siden, utfört 1948 på uppdrag av kyrkorådet av handarbetslärarinnan Anna Elisabet Johansson, född Karlsson. — 2–4. Tre predikstolskläden av ylle med inslag av silke, utförda 1954–55 av Agda Österberg, Varnhem.

Kollekthåvar: — 1–8. Kyrkans åtta håvar med långt skaft anskaffades 1954 och 1957.

Mattor: — 1. Kormatta av röllakan i rött, blått och grått. Utförd och skänkt av Kiruna husmodersförening 1954. — 2. De nuvarande röda mattorna på gångarna i kyrkan är från 1967.

Tavlor

1–2. Altartavla och skiss till denna på väggen vid sakristian, se s 70–75. — 3. Porträtt av dispo-

nenten Hjalmar Lundbohm (1855–1926). Oljemålning 68 × 48 cm, kopia efter original av Carl Wilhelmsson i LKAB:s huvudkontor i Stockholm, signerad »A Peters». I sakristian. — 4. Madonna. Oljemålning 73 × 58 cm, signerad »CF». I församlingssalen. — 5. Porträtt av kontraktsprosten Johannes Emanuel Eklund (1890–1954). Oljemålning 58 × 81 cm av Gunnar Taavola. I prästgården.

Övriga inventarier

Kollektbössa av hamrad järnplåt, åttasidig. På pelarsockel av furu med smidda järnband i utformningen anslutande till mittrummet stolpar. Från 1913.

Fyra kollektbössor av järnsmide, fästa på pelare i kyrkan, utförda 1926 av Erik Ahlström i Kiruna.

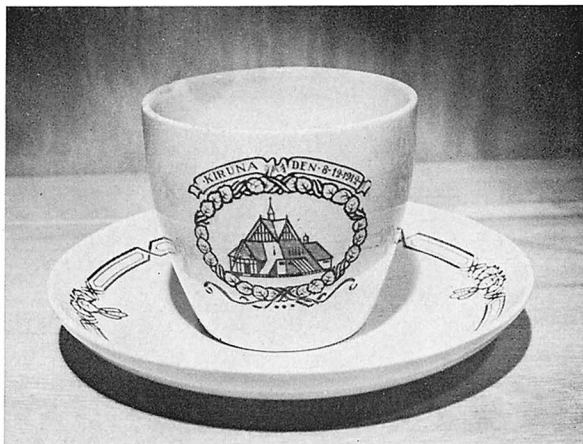
Kollektbössa av smidesjärn, höjd 14 cm, bredd 18 cm. Tillverkad 1945 av elever vid Kiruna praktiska ungdomsskola.

Triumfkrucifix av trä, omålat, höjd 175 cm, bredd 122 cm, framställande den törnekrönte Kristus med långt hängande hår. Utfört på 1950-talet av Åke Sundqvist i Malmberget. Gåva av Kyrkans arbetskrets. Förvaras på pastorsexpeditionen. Jfr s 47.

Kopp med fat av porslin (fig 85). Höjd 7,5 cm, koppens diameter 8,5 cm, fatets diameter 15 cm. Mönster i blått på gråvit botten. Bild av kyrkan

Fig 85. Kaffekopp från Rörstrand med bild av kyrkan och kyrkans invigningsdatum 8 december 1912. Foto F Bedoire 1971.

Coffee-cup made by Rörstrand, with a picture of the church and the date of its consecration, 8 December 1912.

från sydväst inom krans av björklöv. Inskrift i språkband: »KIRUNA DEN 8.12.1912». Fatet dekorerat med björklöv med hängen och jugenddekor. Utförd vid Rörstrand 1912 till kyrkans invigning. Vid festligheten bjöds samhällets alla invånare på kaffe i Folkets hus, varvid var och en fick ta med sig sin kopp.

Böcker: På bordet i sakristian ligger tre biblar: — 1. Gustav V:s bibel, Stockholm 1927. — 2. Bibeln på lapska, Härnösand 1811. — 3. Bibeln på finska, Sortavala 1923.

Möblerna i sakristian liksom de fyra fåtöljerna i korets norra del är av laserad ek och sannolikt tillverkade 1913 efter Gustaf Wickmans ritningar.

Klockor

1. Storklocka av malm (fig 86, 87) diameter 150 cm. Runt halsen fris med på sydsidan en gruvarbetare och på nordsidan en samekvinna i relief samt ingraverat: »C J ELDH SCULPSIT»¹³⁸ — »CHR ERIKSSON DELINEAVIT». På slagringen utströdda stjärnor i jugendmässig relief. Inskrift på södra sidan av klockans liv: »ÅR 1906 DET SJUNDE EFTER DETTA / SAMHÄLLES GRUNDLÄGGANDE OCH DET / TREDJE SEDAN JERNVÄGEN TILL NARVIK / ÖPPNADES, BLEF DENNA KLOCKA GJUTEN HOS / JOH A BECKMAN & CO I STOCKHOLM OCH / SKÄNKT TILL KIRUNA SAMHÄLLE AF / LUOSSAARAAS OCH KIIRUNAVAARAS ÄGARE.»¹³⁹ På norra sidan inskriften: »STIG MIN KLANG MOT SOL OCH MOT NORRSKENSBÅGAR VIDA, / VÄCK SOFVANDE FJÄLL, SLUMRANDE MYR OCH MO! / VIG ÅT ARBETE IN FÄLT, SOM FRUKTSAMMA BIDA, / VIG DEM TILL SIST EN GÅNG ÅT DEN EVIGA TYSTNADENS RO! / Albert Engström scripist». Av gamla fotografier, tagna av Borg Mesch i Kiruna, att döma förefaller signaturerna ha tillkommit i efterhand. — 2. Lillklocka av malm (fig 88), diameter 118 cm. Runt halsen fris med flätat törne, runt slagringen bladrelief. Inskrift på södra sidan av klockans liv: »ÅR 1906 SKÄNKTES DENNA KLOCKA / TILL KIRUNA SAMHÄLLE AF / LUOSSAARAAS OCH KIIRUNAVAARAS ÄGARE. / GJUTEN HOS JOH A BECKMAN & CO / I STOCKHOLM.» På norra sidan: »SOM EN HIND PÅ HETA SANDEN / TRÄNGTAR EFTER KÄLLANS DRYCK / EVIGE, SÅ TRÄNGTAR ANDEN / EFTER DIG I SITT BETRYCK» (av J O Wallin). — Klockorna levererades hösten 1906 och kostade 8 672 kronor.¹⁴⁰

Fig 86. Storklockan från 1906, dekorerad av Christian Eriksson och Carl Eldh med text av Albert Engström. Foto 1971.

The great Bell, cast in 1906, decorated by Christian Eriksson and Carl Eldh, with an inscription by Albert Engström.

Fig 87. Detalj av övre frisen på storklockan med en gruvarbetare och Carl Eldhs signatur. Foto 1971.

Detail of the upper frieze of the great bell, with a mine-worker and Carl Eldh's signature.

Fig 88. Lillklockan från 1906. Foto B Mesch strax efter uppsättandet, Kiruna stadshus.

The small bell, cast in 1906. Photographed by B Mesch shortly after it had been hung; Kiruna Town Hall.

Kyrkoherdebostaden

En byggnad för prästbostad och pastorsexpedition (fig 89) ligger på en hörntomt snett emot kyrkan på andra sidan Gruvvägen vid Föreningsgatan 2 A i nuvarande kvarteret Rörläggaren 1.

Den fristående byggnaden har funktionerna fördelade på två huskroppar, ett envåningshus för församlingslokaler åt Föreningsgatan och en i huvudsak två våningar hög byggnad utmed Gruvvägen för kyrkoherdebostad med representationsrummen i bottenvåningen och sovrum i övervåningen. Hörnrummet, på ritningen markerat som salong, utgör nu kyrkoherdens mottagningsrum.

Byggnaden har gjuten betongsockel och är i övrigt uppförd av trä i plankkonstruktion med gulmålad, stående locklistpanel och takfall med enkupigt, rött tegel. Fönsteromfattningar, vindbrädor

och dekorativa detaljer är målade i vitt. Den segmentformade frontonen åt Föreningsgatan är dekorerad med skulpterade palmkvistar kring ett ovalt fönster. Vindbrädorna utmed bostadshusets höga, brutna takfall avslutas vid åsen av ett kors. Denna symbol går igen i trapphallen i byggnadens inre. De ljusa inredningarna visar vackra prov på jugendinteriorer med panelade väggar och tak (fig 90).

Byggnaden uppfördes 1913 efter ritningar av Gustaf Wickman, daterade den 17 juni 1913 (fig 91 a–b). I detta fall har även arbetsritningarna bevarats i kyrkoarkivet. Möjligen återgår ritningarna på en skiss, som Wickman gjorde redan 1903.¹⁴¹ Ett särskilt doprum anordnades från början.¹⁴²

Fig 89. Prästgården
snett emot kyrkan,
uppförd 1913 efter
Gustaf Wickmans
ritningar. Foto 1971.

*The vicarage, nearly
opposite the church,
built in 1913,
designed by Gustaf
Wickman.*

Fig 90. Hallen i prästgården. Foto 1971.

The hall in the vicarage.

Fig 92. Gravkapellet på kyrkogården utanför staden, uppfört 1908 efter Wickmans ritningar. Foto B Mesch 1911, Kiruna stadshus.

Cemetery chapel in the cemetery outside the town, erected in 1908 according to designs by Wickman. Photograph 1911.

Gravkapellet

Byggnadsbeskrivning

Omkring två och en halv kilometer från Kiruna centrum vid vägen mot Tuolluvaara ligger begravningsplatsen, omgärdad av en ganska låg kallmur. I skogsvegetationen med tall, gran och björk smälter den lilla kapellbyggnaden (fig 92) väl in med sina tjärade och spånklädda väggar och tak.

Byggnadens plan är kvadratisk med något över 10 meters sida och med en korutbyggnad i öster. Nedanför denna, i källaren, är ett bisättningsrum förlagt med något utdraget entréparti.

Kapellet har grundmurar av betong och sockel av tuktad granit samt är ovan jord helt av trä. Liksom kyrkan är byggnaden geometriskt upp-

byggd och består till stora delar av en takkonstruktion. Med två utskjutande snedsträvor vid varje yttervägg bildar taksparrarna likbenta trianglar med 56 grader i basvinklarna. Dessa bryts upptill och bildar en trubbig vinkel.

Ytterväggarna är byggda av stolpar av grov plank, som står på bottensyllar. De två utdragna snedsträvorna vid varje vägg är av timmer, placerade nära byggnadens hörn och stödda mot panelklädda syllar. Strävorna fortsätter på andra sidan väggarna med sparrar av grov plank, som stöds av kraftiga konsoler, fastkramlade vid väggen. Sparrarna leder upp mot tvärbjälkar. Mellan strävorna, på väggarnas mittpartier och i hörnen, utgår

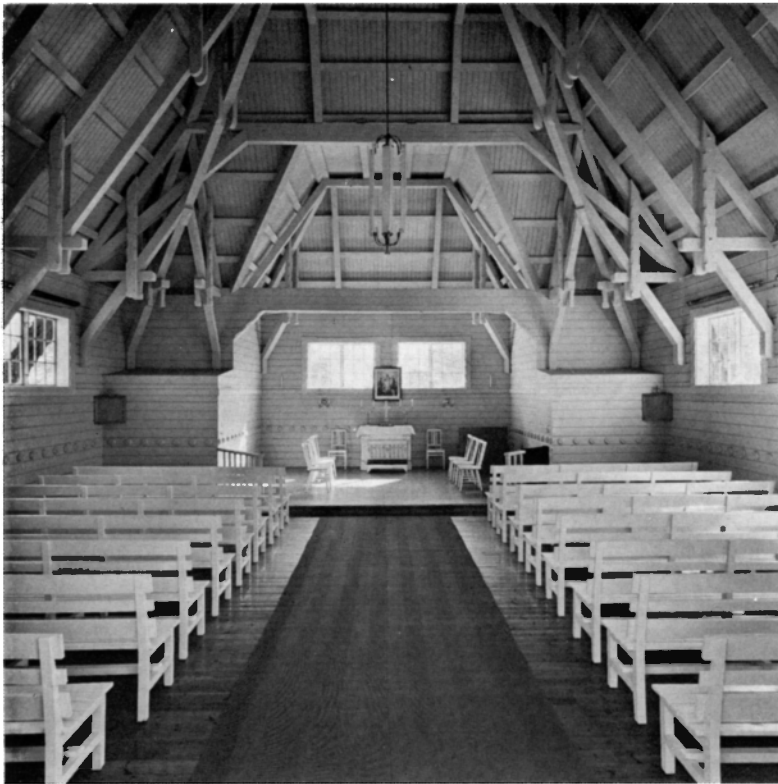

Fig 93. Interiör av gravkapellet med dess synliga takstol. Foto 1971.

Interior of cemetery chapel with its open timber roof.

språngstolar på konsoler, även de fastkramlade vid ytterväggen.

Det höga taket är nedtill svagt utskjutande, bryts upptill och bildar formen av en svagt lökformad, flack kupol. Denna bär en trattliknande spira,

Fig 94. Förrådsbyggnad på kyrkogården, sannolikt uppförd efter Wickmans ritningar. Foto F Bedcire 1971.

Storehouse in the cemetery, probably built according to drawings by Wickman.

klädd med koppar och avslutad med en kula av driven koppar och ett kors av smidesjärn. Takfallet på korutbyggnaden är brutet med ett flackt övre fall.

Alla trätytor i exteriören är klädda med tjärad furuspån med en synlig bredd av 20 cm. Fönstren har vitmålade foder och tätt placerade, vitmålade spröjsar. Portarna är målade i grågrönt med vita foder. Träbarriären vid huvudentrén är målade i brunt och vitt. Entrén till bisättningsrummet i källaren är försänkt med en halvtrappa. Överstycket är gavelformat med kontursågade vindbrädor, målade i vitt. De är förenade med spjälverk.

Interiören (fig 93) är ett stort rum, som domine-ras av de helt synliga takstolarna. Väggarna är klädda med liggande, spåntad panel och taket med stående. Nedre delen av väggarna är målade i gulvitt, den övre delen liksom takstolarna och takfal-lens inre beklädnad i vitt. Runt väggarna en meter ovanför golvet löper ett band med svarvade trä-brickor med kors, placerade med jämna avstånd från varandra. Sedan en ombyggnad 1947 är po-

diet upphöjt. Två förvaringsskåp i hörnen på båda sidor om koret är inte heller ursprungliga. Golvet är av furubräder och omålat.

Källaren har byggts som bisättningsrum med valv av betong på järnbalkar. I källarens mitt står en gjuten bärpelare av betong med 50 cm sida.

Vid kyrkogårdsmuren nära huvudentrén står en redskapsbod (fig 94), vars fasader har liggande spåntad panel, målad i gult, och dörr och barriär i grönt. Taket är klätt med tjärad spån. Entrén är markerad med en mjukt svängd fronton i jugendformer. Tåtspröjsade fönster är till stor del utbytta. Byggnaden har sannolikt uppförts efter Wickmans ritningar.

Byggnadshistoria

I LKAB:s arkiv i Kiruna finns en skiss (fig 95) till gravkapell i Kiruna, daterad av Wickman den 8 april 1907. Den visar en närmast kvadratisk byggnad av samma storlek som det uppförda kapellet och disponerad på likartat sätt med en sal, korutbyggnad samt bisättningsrum i källaren. Byggnaden avsågs emellertid utförd i helt andra material och former. Projektet innebar tjocka väggar av ohuggen sten, nedåt utsvängda hörnpelare och detaljer av huggen granit samt ett högt trattformat tak av koppar och med spira av järn. Invändigt skulle takstolarna av trä vara synliga. Byggnaden kostnadsberäknades till 18 000 kronor, vilket var dubbelt så mycket som avsatts för ändamålet.¹⁴³ I juni 1907 bad Hjalmar Lundbohm arkitekten om ett billigare förslag »... för tegel eller om det ej kan gå för trä».¹⁴⁴ Redan samma sommar utarbetade Wickman ett nytt förslag.¹⁴⁵

I januari 1908 kunde Lundbohm meddela Wickman att ritningarna till gravkapellet var godkända och att bygget kunde påbörjas.¹⁴⁶ Kapellet byggdes samma vår efter Wickmans ritningar, daterade den 5 februari 1908 (fig 96a–b). Ritningskopior förvaras i kyrkoarkivet. Arbetsbeskrivningen var färdig i början på mars, och i april var spiran tillverkad, levererad från Stockholm.¹⁴⁷ Arkitektens ritningar tycks ha följts i detalj, utom i ett fall. Enligt ritningarna skulle kapellet komma att ligga i en sluttning med ingången till bisättningsrummet i markplan. Den östra fasaden skulle då ha fått en mycket hög sockel, vilket framstår särskilt markant vid

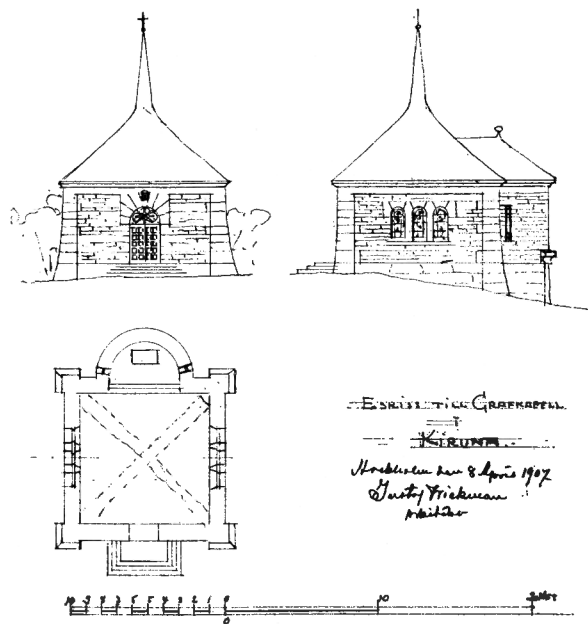

Fig 95. Ett icke antaget förslag till gravkapell av sten, utfört av Wickman 1907. LKAB:s arkiv, Kiruna.

A rejected proposal for a cemetery chapel of stone, made by Wickman in 1907.

snedsträvorna. Enligt ett fotografi från när kapellet var nytt låg byggnaden från början på plan mark på samma sätt som den gör idag.

Färgsättningen i det inre har ett visst intresse. Enligt arbetsbeskrivningen skulle väggar och tak målas i ljusa färger »som under arbetets gång kommer att bestämmas». Ett foto från den första tiden visar — med reservation för att det ej redovisar färgkontrasten korrekt — att väggarna var målade i olika färger, den nedre delen mörkare än den övre och taket möjligen också mörkare.

I diskussionen om inredning av kapellet 1910 framförde Lundbohm till Wickman: »För länge sedan talade jag med Dig om att göra något för att få någon stämning i fonden i vårt gravkapell ... Jag skall ha dit en liten orgel ... Idag såg jag att det kunde låta sig göra att täppa till fönstren i fonden ifall man skall ha någon tavla, men det vore bäst, om saken kunde lösas vackert utan för stor penningeupphoffring.»¹⁴⁸

En odaterad skiss (fig 97) till inredning av gravkapellet, förvarad i LKAB:s arkiv i Kiruna, är

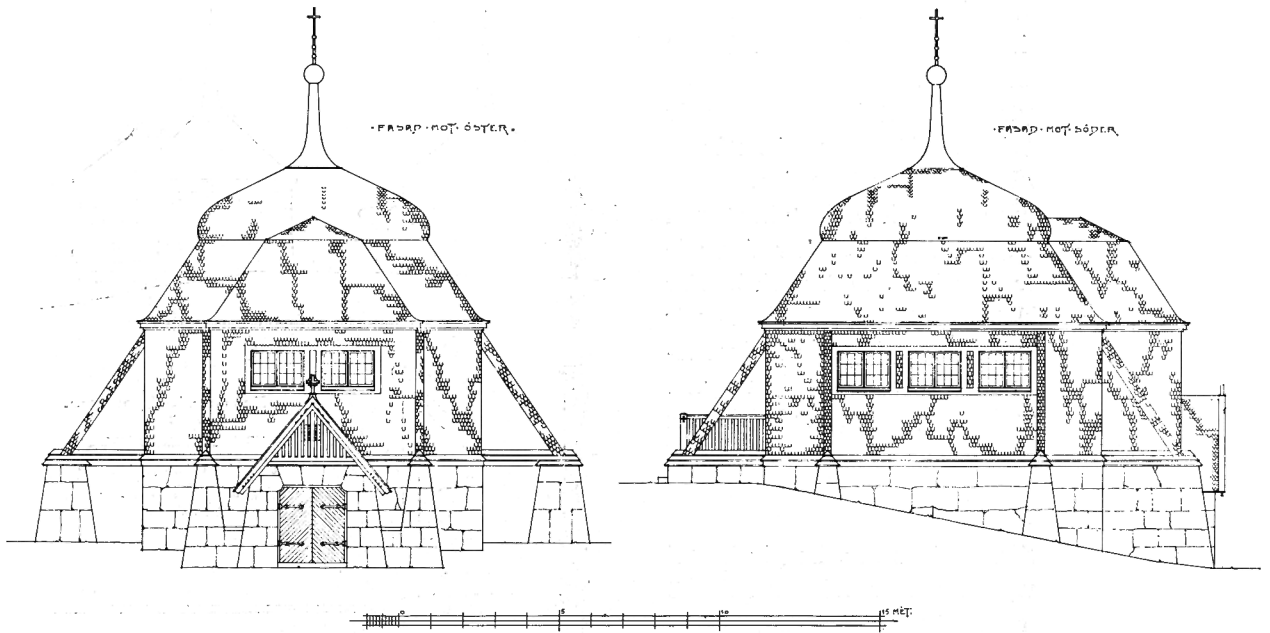
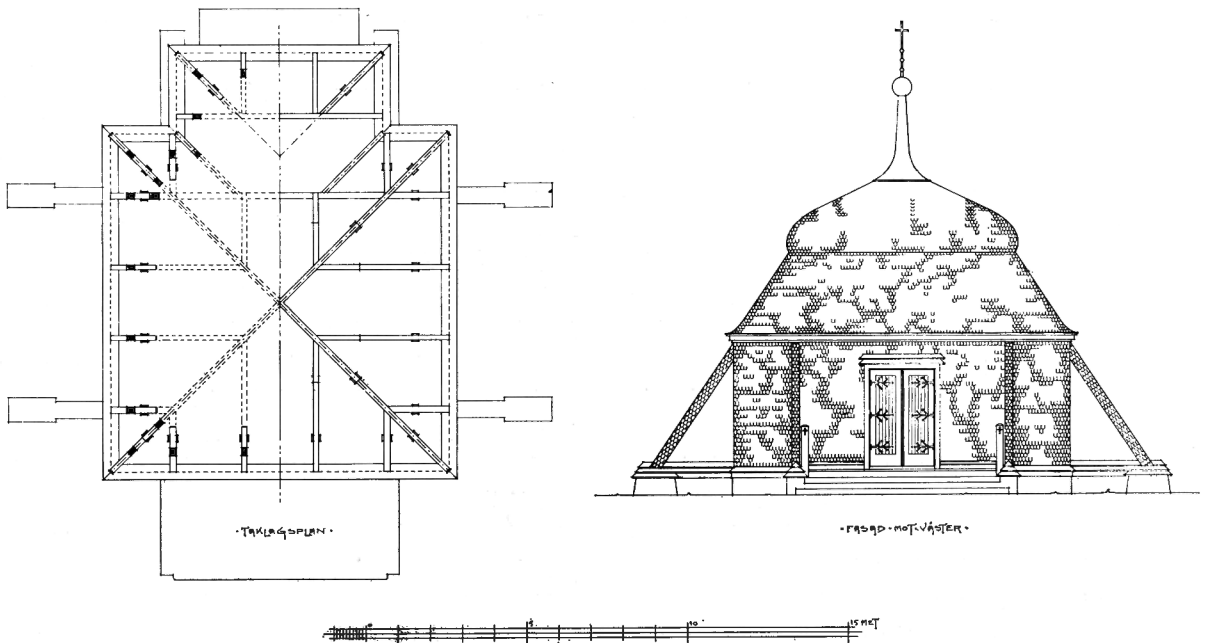

Fig 96 a-b. Wickmans ritningar till gravkapell 1908. Kyrkoarkivet.
Wickman's drawings for a cemetery chapel. 1908.

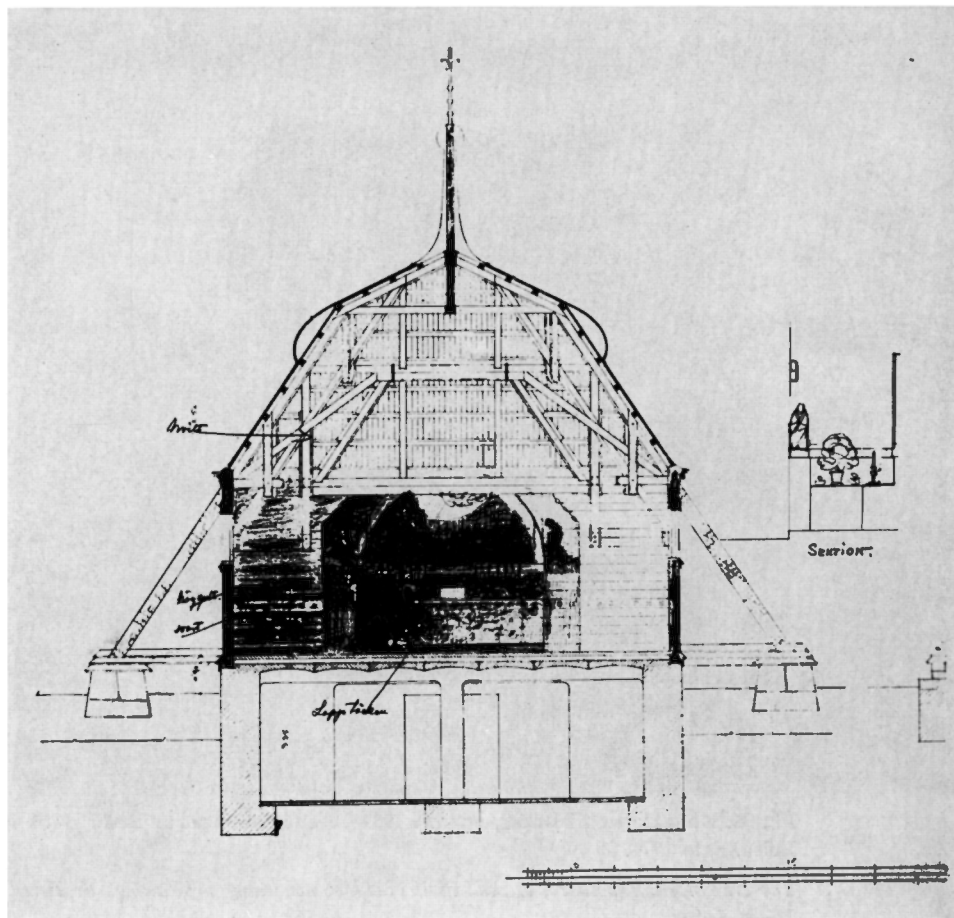

Fig 97. Sektion av gravkapellet med förslag till inredning och färgsättning i vitt, höggult och svart. Förslag av Wickman troligen 1910 på en ljuskopia från 1908. I LKAB:s arkiv i Kiruna.

Section of the cemetery chapel with proposed furnishings and colour scheme in white, bright yellow and black. Proposal by Wickman, probably 1910, on a blueprint from 1908.

utförd på en ljuskopia av en sektion från de ursprungliga ritningarna 1908. Skissen är sannolikt Wickmans svar på Lundbohms brev. Här har arkitekten markerat färgsättningen. Det höga taket skulle vara vitt som kontrast till starkare färger längre ned, väggarna i höggult med svarta ränder. Koret är prytt med en halvcirkelformad målning med en stämningsmättad solnedgång. Två skulpturer av knäböjande änglar är placerade på var sida om altaret, som är klätt med »lapptäcken». Lundbohms kommentarer står antecknade på ritningen: »Inte svart utan violett — Inte lapptäcken utan särskilt vävt draperi — Inga vingar på änglarne.» Detta projekt har inte genomförts.

Omkring år 1914 ritade Wickman en portal till kyrkogårdsmuren, som av någon anledning inte heller blev utförd. När frågan blev aktuell igen 1924 hade Wickmans ritning förkommit,¹⁴⁹ och året därpå uppfördes de nuvarande grindarna och granitstolparna efter ritning av länsarkitekten i Luleå Olof Lundgren (ritningarna godkända av byggnadsstyrelsen 1924). Grindarna är spröda kompositioner i smidesjärn, genombrutna med stjärnmönster.

1947 företogs vissa förändringar i kapellet (ritningarna ej påträffade). Ett podium byggdes vid altaret, ljuskronorna av järn byttes ut och vitmålade bänkar ersatte plankor på bockar.

Fig 98. Krematoriet från norr, uppfört 1931–33 efter ritningar av Bertil Höök i Luleå. Foto 1971.

The crematorium from N, erected in 1931–1933, according to drawings by Bertil Höök, Luleå.

Fig 99. Krematoriet från söder. Foto F Bedoire 1971.

The crematorium from S.

Fig 100. Interiör av krematoriet. Foto 1971.

Interior of crematorium.

Krematoriet

Byggnadsbeskrivning

Åttio meter öster om kyrkan ligger krematoriet, avskilt från den högre belägna kyrkobyggnaden av en ganska tät björkskog.

Byggnaden (fig 98, 99) har en rektangulär plan med 24 meters längd och 10 meters bredd. Den är genom en sex meter lång inbyggd gång förenad med en kvadratisk byggnad för kolumbarium med åtta meters sida. Källarvåningen är uppförd av betong, bjälklaget är av armerad betong och murarna upp till fönstren gjutna i betong. I övrigt är krematoriets väggar av tvåstens tegelmur; takstolen är av trä. Kolumbariet är helt av betong.

Byggnadens fasader ovanför en mycket hög sockel är slätputsade och avfärgade med kalkfärg i gult. Sockeln är upp till fönstrens underkant klädd med rödgul, tuktad »Kirunasandsten», fyllit, en förskiffrad slamsten från Haukivaara.¹⁵⁰ Denna sten kläder även utbyggnaderna, det fönsterlösa

kolumbariet, gången till detta och en tillbyggnad på södra sidan. Det flacka, valmade taket är täckt med koppar. Kolumbariets koppartak kröns av en sol i järnsmide.

Entréfasaden har en portal av kalksten och en rundbågig nisch ovanför denna, som i sin form ansluter till byggnadens höga och smala fönster. I nischen står en 340 cm hög skulptur, »Förtröstan», modellerad 1958 av skulptören Allan Wallberg¹⁵¹ och utförd i driven koppar av Ragnar Myrsmiden i Eskilstuna.

Byggnaden omges på alla håll av en sex meter bred urngård, omgärdad av murar för urnor. Murarna är täckta med skiffer och deras utsidor är klädda med sandsten, medan insidorna bär marmorplattor med inskriptioner till respektive grav.

Krematoriet är hållet i en ganska återhållsam klassicism, som ges en särprägel av det rika användandet av den lokala stenen.

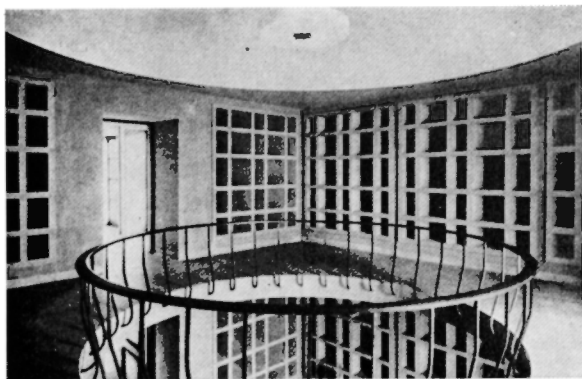

Fig 101. Det entresolerade kolumbariet. Foto T Dahllöf 1933 (efter Ignis 1933).

The columbarium, with a mezzanine storey.

Via en vestibul, omgiven av garderob på ena sidan och trapphus på den andra, kommer man in i jordfästningsrummet (fig 100), som upptar nästan hela krematoriebyggnaden och rymmer 200 platser. Det har en långsmalt rektangulär plan med mittgång. Vitputsade, odecorerade väggar kontrasterar mot bruna ekbänkar och ett mörkt trätak med dekorativt målade bjälkar. Höga smala fönster avtecknar sig markant i de kraftiga murarna. Golvet är täckt med kalkstensplattor.

Koret avskiljs från långhuset av tvärväggar. I den högra finns en nisch med en skulptur av mahogny, signerad »AWg 1938» (höjd 60 cm). Det är en skiss till Allan Wallbergs fasadskulptur, utförd i samband med en tävling om konstnärlig utsmyckning av krematoriet, betydligt mer naturalistiskt formad än den långt senare genomförda monumentalskulpturen.

Altarväggen är dekorerad med målningar av konstnären Sten Nilsson i Luleå,¹⁵² föreställande ett kors i gult mot bakgrund av norrsken i skimrande gråblått. Paneltaket av trä är målat av samme konstnär med bladslingor och en flygande duva som mittmotiv. Katafalken är av blankpolerad svart, belgisk granit. På altaret står ett par grönmålade »Taserudsstakar» av samma typ som i kyrkan. På korets båda sidor är bågformade nischer placerade med kolumbarieavdelningar med plats för 96 urnor. Armaturen i koret består av strålkastare, i långhuset av cylinderformade lampetter.

I källarvåningen under salen ligger ugnsrums,

brännrum, hiss och arbetsrum. I en sex meter lång utbyggnad i källaren utanför entrépartiet är ett bisättningsrum förlagt. I en tillbyggnad finner man lokaler för svepning och obduktion samt bisättningsrum i direkt kontakt med hissrummet. Bakom dessa lokaler ligger ett litet kapell.

Kolumbariet är täckt med en flack kupol i rabitzkonstruktion. Byggnaden är entresolerad med ett galleri för att väggytorna helt och fullt skall kunna nyttjas för urnnischer. Den cirkelformade öppningen i rummets mitt är omgiven med räcke av metall. Kolumbariet byggdes med 500 nischer med plats för 1 400 urnor.

Under urngården väster om krematoriebyggnaden finns fyra kvadratiske kolumbarier, rymmande 885 nischer med 2 200 urnplatser.

Byggnadshistoria

Begravningsförhållandena i Kiruna betraktades under 1920-talet med missnöje, då man under den långa vintern tvingades förvara de döda i källare tills tjälen började gå ur jorden. Detta bidrog till att Svenska eldbegängelseföreningens propaganda ganska snart vann anhang hos befolkningen i Kiruna. Redan samma år som en eldbegängelseförening stiftades i samhället, 1929, beviljade Jukkasjärvi då välbeställda kommun 3 000 kronor för projektering av en krematoriebyggnad. LKAB ställde då ett 8 000 m² stort markområde öster om kyrkan till förfogande, den så kallade Krematorielunden. På LKAB:s bekostnad utförde överstelöjtnanten G Kinell, »nestor» i eldbegängelseföreningen, förslag till tillbyggnad av kyrkan för krematorium. Detta förslag övergavs dock snart, och kommunen uppdrog åt arkitekten Bertil Höök⁶⁰ att inkomma med förslagsritningar till krematorium och kolumbarium.¹⁵³

Bertil Hööks första ritningar underställdes länsarkitekten i Norrbotten för granskning såsom ombud för byggnadsstyrelsen. I hans utlåtande framgår att han önskade att byggnaden skulle få en mer »rustik» karaktär, som bättre anslöt till kyrkan. Höök lär ha bearbetat sitt förslag i samråd med byggnadsrådet Ragnar Hjorth vid byggnadsstyrelsen. Byggnaden projekterades för alternativt 100 och 200 personer. Kolumbariet utökades också i det senare förslaget och urngårdarna i norr och

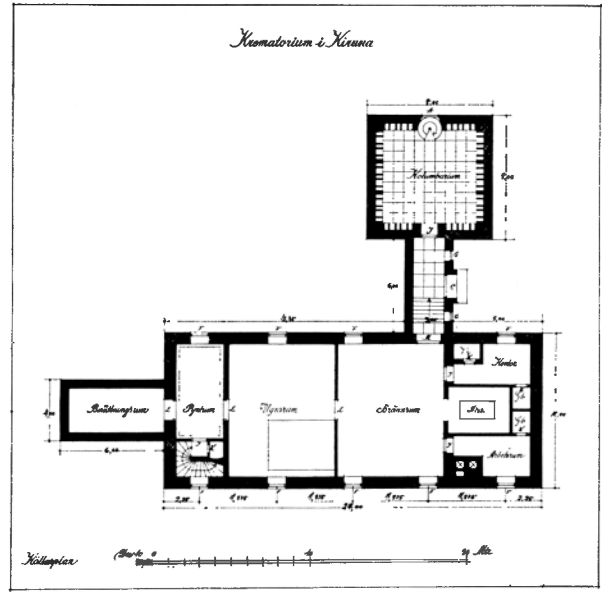
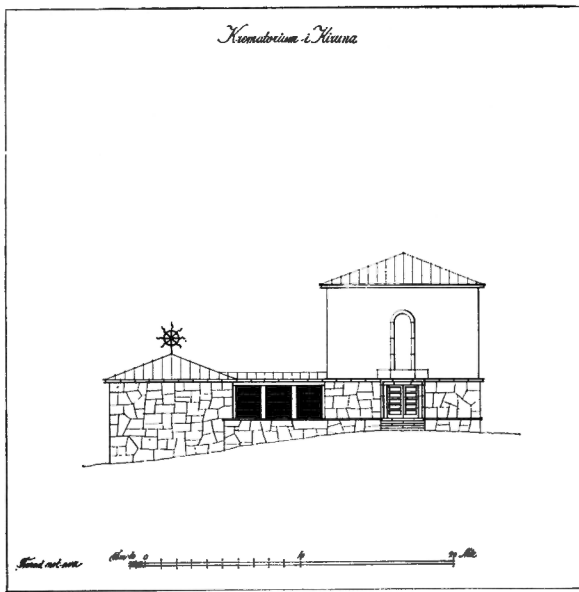
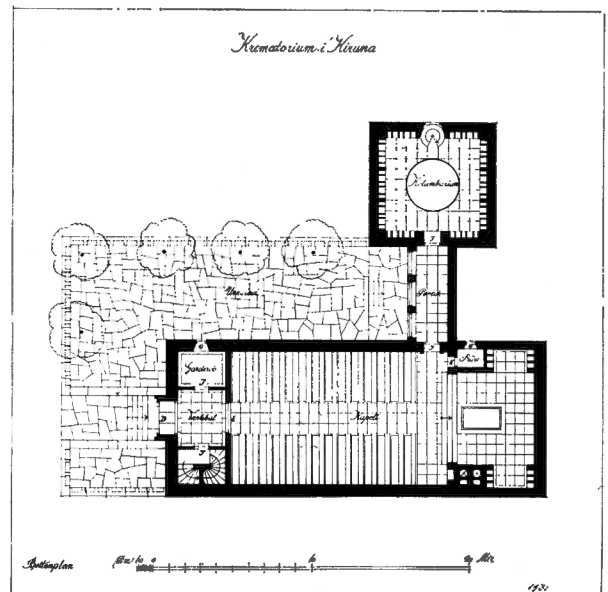
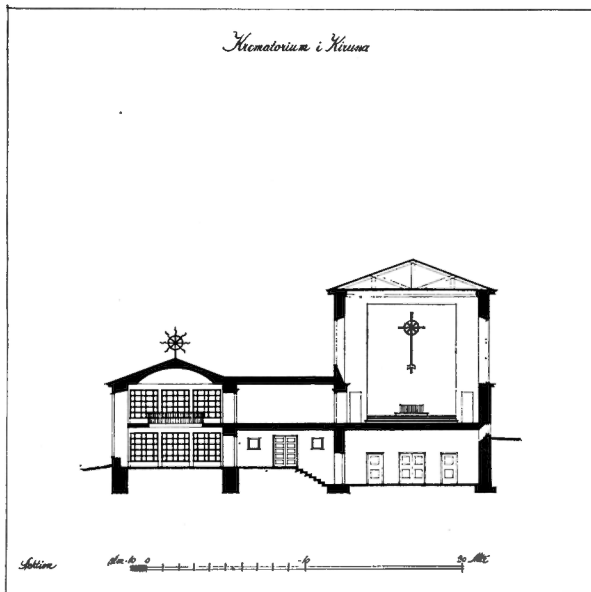

Fig 102 a–b. Fasad och sektionsritningar till krematoriet.

c–d. Planritningar till källare och huvudvåning. Samtliga efter arkitekten Bertil Hööks original ritningar från 1931.

a–b. Drawings of front and section of the crematorium.

c–d. Plans of cellar and main storey. All from architect Bertil Höök's originals dating from 1931.

öster tillkom. De senaste ritningarna, daterade 1931 (fig 102a–d), godkändes av byggnadsstyrelsen i september 1932.¹⁵⁴

I november 1931 påbörjades grundläggningen, i april 1932 upprättades byggnadsbeskrivningen och entreprenadshandlingarna undertecknades. När byggnaden invigdes den 17 september 1933 var krematoriet det tredje i Norrland och det tionde i Sverige. Av dessa tio var sex byggda efter 1930.¹⁵⁵

Åren 1955–57 utfördes tillbyggnader efter rit-

ningar av Bertil Höök från 1954. Då förlades urngårdar även till de västra och södra sidorna om krematoriet. I källarvåningen byggdes kolumbarium i västra delen och kapell, bisättningsrum, lokal för svepning och obduktion i en utbyggnad åt söder.¹⁵⁶

I samband med krematoriets 25-årsjubileum 1958 uppsattes fasadskulpturen av Allan Wallberg, tillkommen i skiss redan 1938 till en tävling om konstnärlig utsmyckning av krematoriet.¹⁵⁷

Noter

1. *Hjalmar Lundbohm* (1855–1926), statsgeolog, industriman, fil hedersdr, disponent vid LKAB 1898–1920. Verksam 1879–1902 vid Sveriges geologiska undersökning deltog han i utforskandet av de lappländska malmfälten. Som LKAB:s platschef i den lapska ödemarken grundlade han Kiruna samhälle. Han styrde detta i patriarkalisk anda under gynnsamma ekonomiska konjunkturen. L är känd för sina konstnärliga och kulturella intressen. En rad framstående konstnärer lockade han att skildra Lappland i ord och bild. L är begravd i Kyrkparken.
2. *Christian Eriksson* (1858–1935), skulptör. Började som snickare och träsnidare tillsammans med sina bröder i Taserud nära Arvika. Studerade i Paris under 80-talet bl a som elev och medhjälpare till Hasselberg och influerades av l'Art Nouveau-strömningen. Flyttade till Stockholm 1897, där han utförde flera arbeten för sin vän arkitekten Gustaf Wickman, fasadskulpturer på Skånebanken 1898 och Sundsvallsbanken 1902, båda vid Fredsgatan. Bland hans mest kända arbeten märks Bågspännaren på Kornhamnstorg och Engelbrekt samt S Göran och draken vid stadshuset i Stockholm (jfr s 00). E hörde till Hjalmar Lundbohms nära vänner och besökte Kiruna vid många tillfällen. Han utförde en rad arbeten med lapsk anknytning. Förutom skulpturerna till kyrkan i Kiruna kan nämnas Johan Turi 1911 och »Lappdräng». Se *Kjellin* 1953.
3. *Albert Engström* (1869–1940), tecknare, författare, grundare av skämttidningen *Strix* 1897. Vän till Hjalmar Lundbohm. Författade bland annat en dikt till invigningen av Kiruna kyrka 1912 (tryckt i Luleå samma år) och inskription på ena kyrkklockan.
4. Handlingar i LKAB:s arkiv i Kiruna. Skisser till minnesstenen i Arkiv för dekorativ konst i Lund.
5. *Gustaf Wickman* (1858–1916), arkitekt. Efter studier vid Chalmerska slöjdskolan i Göteborg och Konstakademien i Stockholm 1881–84 samt en studieresa på kontinenten 1884–85 verksam under några år hos arkitektfirman Isaeus & Sandahl. Därefter praktiserande arkitekt i Stockholm, 1913 medicinalstyrelsens arkitekt. Bland hans tidigare arbeten kan nämnas Beskowska skolan 1886–87, Nacka kyrka 1888–91, svenska utställningsbyggnaden till världsutställningen i Chicago 1893 och förslag till riksdagshus på Riddarholmen och riksbank på Helgeandsholmen 1894 (tillsammans med Boberg och Ringström). W skapade vid 90-talets mitt en personlig stil under inflytande från l'Art Nouveau och med starka drag av senbarock. Mest påfallande är arkitektens förmåga till plastisk formbehandling och tredimensionellt tänkande. Sammanhangen mellan planlösning och rymd är ofta övertygande och Kiruna kyrka och åtskilliga bankbyggnader är märkliga rumsskapelser. W blev sin generations flitigaste bankbyggare. Intryck från Amerika i förening med barock och jugend visade han i ett palats i röd sandsten för Skånes enskilda bank i hörnet av Fredsgatan och Drottninggatan i Stockholm 1896–1900, en av de första svenska klart jugendinspirerade byggnaderna. Här liksom i en rad senare banker är expeditionshallen placerad på gårdsutrymmet och glastäckt. Till W:s bästa arbeten hör Sundsvallsbanken vid Fredsgatan i Stockholm 1900–02, nuvarande Östgötabanken i Norrköping 1899–1902 och nuvarande Skånska banken i Malmö 1903–06. Dessa ger prov på mäterlig rumsbehandling, plastisk dekoration och omsorgsfull materialbehandling i natursten, stucc, trä och metall. Inflytande från amerikanska kontorshus präglade Försäkringsbolaget Skandias hus i Göteborg 1909–

- 11 och Sydsvenska kreditaktiebolagets byggnad vid Fredsgatan–Drottninggatan i Stockholm 1906–09. W var mycket produktiv, ritade ett stort antal sjukhus och industrier, däribland Stockholms stads stora slakthusanläggning i Enskede. Som gammal vän till Hjalmar Lundbohm anlätades W som arkitekt för det nya samhället i Kiruna och ritade förutom kyrkan arbetarbo- städer, industrianläggningar som såg och kraftverk, samt skolor, brandstation mm. W:s ritningar till vil- lor och arbetarbo- städer användes för nybebyggelse in på 1930-talet. 1911–14 utarbetade W förslag till kyrka i Malmberget, ritningarna har inte kunnat påträffas. Se *Bedoire* 1969 och om arbetarbo- byggelsen i Kiruna *Andersson–Bedoire* 1973.
6. Telegram 16 okt 1905 från Bengt Lundgren till Hjalmar Lundbohm, LKAB:s arkiv i Kiruna, LKAB:s styrelse- protokoll okt 1905, LKAB:s arkiv i Stockholm. Jfr s 35–36.
  7. Bevarat i skioptikonbilder hos LKAB i Stockholm.
  8. 11 dec 1905, LKAB:s arkiv i Kiruna.
  9. *Carl Möller* (1857–1933), arkitekt, överintendent i Överintendentsämbetet 1904 (från 1917 generaldirektör i byggnadsstyrelsen). Bland hans arbeten märks Jo- hannes kyrka i Stockholm (1884), Gustav Adolfskyrkan i Stockholm (1892) och S Stefanskapellet, också i Stockholm (1904). Under senare år huvudsakligen verk- sam med administrativa uppgifter.
  10. *Isak Gustaf Clason* (1856–1930), arkitekt, professor vid Tekniska högskolan i Stockholm 1890–1904, förste in- dentent i Överintendentsämbetet 1904–17, byggnads- råd 1918–23. Han hade ett dominerande inflytande som arkitekt i sin generation och förespråkade användandet av natursten som fasadmaterial (»äkta material»). Hans arbeten utmärks av historiserande verkan, ofta med nationella förebilder. Kända verk är Nordiska museet, Halwylska palatset och Timmermansordens hus i Stockholm.
  11. Brev 26 april 1906 från Wickman till Lundbohm, LKAB:s arkiv i Kiruna.
  12. Brev 5 juni 1906 från Wickman till Lundbohm, LKAB:s arkiv i Kiruna.
  13. Brev 4 juli 1906 från Wickman till Lundbohm, LKAB:s arkiv i Kiruna.
  14. Kiruna stads kyrkor, Luleå 1958, s 7. Jfr Brev 10 aug 1909 från Lundbohm till Wickman, Kopieböcker, LKAB:s arkiv i Kiruna.
  15. Brev 16 april 1907 från Lundbohm till Wickman, Ko- pieböcker, LKAB:s arkiv i Kiruna.
  16. Brev 11 dec 1906 från Bengt Lundgren till Wickman, Kopieböcker, LKAB:s arkiv i Kiruna.
  17. Fotografier (nr 255, 1808) av Borg Mesch i Kiruna stadshus.
  18. Enligt ritningarna och arbetsbeskrivningen (i LKAB:s arkiv i Kiruna) skulle grunden byggas av granit. Detta ändrades till »grundmurar av betong 60 cm, grundpe- lare av betong 80 cm, stembeklädd sockel ...» (telegram 20 juli 1909 från Wickmans ritkontor).
  19. Meddelat av målarmästare A Hartman i Kiruna juni 1970. Denne skötte ommålningen 1968.
  20. Arbetsbeskrivning för måleriarbeten invändigt uti Ki- runa kyrka, undertecknad Bengt Lundgren 30 mars 1912, godkänd och kommenterad av Wickman. I LKAB:s arkiv i Kiruna. Jfr s 77.
  21. Brev 14 juli 1912 från Wickman till Bengt Lundgren, LKAB:s arkiv i Kiruna.
  22. *Hoffstedt* 1898. Om den kontinentala debatten se t ex Johnssons lic avh 1965.
  23. Om de folkkyrkliga strömningarna se t ex *Lindahl* 1955 s 108 f.
  24. Förteckningen i LKAB:s arkiv i Stockholm.
  25. Jfr *Bodman* 1929.
  26. Styrelseprotokoll 19–20 februari 1901, LKAB:s arkiv i Stockholm. *Eklund* 1920.
  27. Se s 89–93.
  28. Kontraktet i LKAB:s arkiv i Kiruna.
  29. Telegram 6 okt 1905 från Wickman till Lundbohm, LKAB:s arkiv i Kiruna, och brev 16 oktober 1905 från Lundbohm till Bengt Lundgren, Kopieböcker, LKAB:s arkiv i Kiruna.
  30. Styrelseprotokoll 19 okt 1905, LKAB:s arkiv i Stock- holm.
  31. Telegram 16 okt 1905 från Bengt Lundgren till Lund- bohm, LKAB:s arkiv i Kiruna.
  32. *A. Martinelle* i Norrbottens-Kuriren 7 dec 1912.
  33. Styrelseprotokoll 21 sept 1908, LKAB:s arkiv i Stock- holm, brev 7 jan 1909 från Wickman till Lundbohm.
  34. *Nils Erland Heurlin* (1865–1947) utförde perspektiv åt en rad arkitekter. Wickmans perspektiv till kyrkan 1908 var ritade av Heurlin (brev 3 sept 1908 från Wickman till Lundbohm, LKAB:s arkiv i Kiruna).
  35. Telegram, troligen 13 dec 1905 från Lundbohm till Wickman, Kopieböcker, LKAB:s arkiv i Kiruna.
  36. Brev, trol 13 jan 1906 från Lundbohm till Wickman, Kopieböcker, LKAB:s arkiv i Kiruna.
  37. Brev 23 jan 1906 från Lundbohm till Jakobsson & Eriksson i Umeå, Kopieböcker, LKAB:s arkiv i Kiruna.
  38. Brev 26 april 1906 från Wickman till Lundbohm, LKAB:s arkiv i Kiruna.
  39. Brev 5 aug 1907 från Lundbohm till Wickman, Kopie- böcker, LKAB:s arkiv i Kiruna.
  40. Endast installationsritningarna finns bevarade i denna firmas arkiv.
  41. Brev 15 maj 1908 från Olof Bergqvist till Lundbohm, LKAB:s arkiv i Kiruna.
  42. Brev 3 sept 1908 från Wickman till Lundbohm, LKAB:s arkiv i Kiruna.
  43. Styrelseprotokoll 21 sept 1908, LKAB:s arkiv i Stock- holm.
  44. Kiruna stads kyrkor 1958 s 6, även uppg i kyrkans inventarium.

45. Brev 12 maj 1909 från Wickman till Lundbohm, LKAB:s arkiv i Kiruna.
46. Brev från Wickman till Lundbohm 16 jan 1911 och 6 juni 1911, brev 28 okt 1912 från Wickman till Bengt Lundgren, LKAB:s arkiv i Kiruna.
47. Dessa har undertecknat brev från Wickmans ritkontor till Lundbohm och Lundgren. Schöldström var verksam hos Wickman till dennes död 1916.
48. Detaljritningar utfördes emellertid i maj 1911 (brev 17 maj 1911 från Wickman till Lundbohm, LKAB:s arkiv i Kiruna).
49. Brev 15 mars 1912 från Wickman till Lundbohm, LKAB:s arkiv i Kiruna.
50. Korrespondensen i LKAB:s arkiv i Kiruna.
51. Arbetsbeskrivningen för entreprenaden i LKAB:s arkiv i Kiruna.
52. »sista strykningen först efter Prins Eugens tavla blivit uppsatt.» Brev 18 juni 1912 från Lundbohm till ingenjör M. Hellmer, LKAB, Kopieböcker, LKAB:s arkiv i Kiruna.
53. Beskrivningar av högtidligheten i Norrbottens-Kuriren och Haparandabladet 9 dec 1912.
54. Bengt Lundgrens sammanställning 29 jan 1913 (257 050:45), LKAB:s arkiv i Kiruna, och styrelseprotokoll 18 april 1913, LKAB:s arkiv i Stockholm.
55. Styrelseprotokoll 18 april och 23 maj 1913, LKAB:s arkiv i Stockholm. Gåvobrevet undertecknades 1 aug 1913.
56. *Fritz Söderbergh* (1865–1948), civilingenjör, examinerad från Tekniska högskolan i Stockholm 1888, egen konstruktionsbyrå från 1897. Konstruktör för en rad industrianläggningar, Operahuset, byggnaderna till Stockholmsutställningen 1897 och många andra stora byggnadsföretag kring sekelskiftet, bl a Gustav Vasakyrkan, Engelbrektskyrkan och Uppenbarelsekyrkan i Saltsjöbaden.
57. Besiktningsutlåtandet i LKAB:s arkiv i Kiruna och i K-byråns arkiv, Riksantikvarieämbetet.
58. Ritning och kommentar i K-byråns arkiv, Riksantikvarieämbetet.
59. Handl i K-byråns arkiv, Riksantikvarieämbetet.
60. *Bertil Höök*, f i Gällivare 1903, arkitekt SAR i Luleå. Efter studier vid Tekniska högskolan i Stockholm 1922–26 verksam vid länsarkitektkontoret i Luleå, därefter egen arkitektverksamhet i Kiruna 1928–33 och stadsarkitekt i Kiruna, Gällivare och Malmberget. I Kiruna har han vid sidan av krematoriet ritat Östermalmskolan (1928–30), ålderdomshem 1932. Vidare har krematoriet i Kramfors (1934) uppförts efter hans ritningar.
61. Handlingar i K-byråns arkiv, Riksantikvarieämbetet.
62. Meddelat av Gustaf Wickmans dotter, fru Rigmor Nordberg, Stockholm.
63. *E Nordin* 1972, kap »Fornnordism», s 58–66.
64. *Bedoire* 1969 och *Ehrensivärd* 1966. Handl från Chicagopaviljongen i U6 vol 35 och ritningar i Civildepartementets handlingar 29 juli 1892 nr 5, RA. Den avbildade planen i *Ehrensivärd* 1966 s 349 visar dock ej bottenvåningen till paviljongen utan ett något avvikande, ej genomfört förslag.
65. *Scully* 1955.
66. Villa Sjötäppan i Neglinge i Saltsjöbaden 1895–96 och en hög tornbyggnad i träkonstruktion för skidbacken vid Fiskartorpet 1902 (brunnen).
67. Den amerikanska villans plan avbildad i *Scully* 1955 fig 82. Flera liknande planer finns avbildade där.
68. Byggnaden i Witney nämnd i *Martin* 1961 fig 55.
69. *Götz* 1968 fig 155.
70. Stockholms Dagblad 14 sept 1913 (artikeln sign H G-t) och Svenska Dagbladet 2 sept 1916.
71. *Manker* 1968 s 255 f (Arvidsjaurs lapska kyrkstad), *Wiklund* 1901 s 46–65. Om Wickman och Svenska turistföreningen *Bedoire* 1969 s 11.
72. Nu i fru Rigmor Nordbergs, född Wickman, ägo.
73. *Bedoire* 1969 s 17.
74. Negativet finns i ATA, en kopia hos Wickmans dotter.
75. Jfr *Nordin* 1972 s 58–66. I *Lindahl* 1955 s 121 behandlas kyrkan i Kiruna i sammanhang med »Den antitraditionella linjen» i 1800-talets och sekelskiftets kyrkobyggnade. Robertsfors byggdes 1889, Överklinten 1903.
76. I mars 1907 utfördes förslag till träkyrka i Norrfjärden, vilket icke godkändes av Överintendentensämbetet. Erik Lallerstedt gjorde ett nytt förslag, vilket ej godkändes av församlingen. I maj 1908 lämnades ärendet till Grut, vars ritningar godkändes av församlingen 31 juli samma år. Handlingar i K-byråns arkiv, Riksantikvarieämbetet och Piteå tidning 25 juni 1963.
77. Professor Göran Lindahl har fäst författarens uppmärksamhet vid den brunna kyrkan i Norrfjärden.
78. Äges nu av fru Rigmor Nordberg, född Wickman.
79. *Kjellin* 1953 s 207.
80. Brev 30 juni 1911 från Wickman till Lundbohm, LKAB:s arkiv i Kiruna.
81. *Kjellin* 1953 s 212.
82. Bengt Lundgrens sammanställning över kostnaderna i samband med kyrkobygget, 29 jan 1913, LKAB:s arkiv i Kiruna.
83. Seiten upptäcktes av Lundbohm i september 1908 1 300 meter norr om riksrös 272 i dalen Ruonko (Pålnovu-oddo, Tahna), en gammal offerkulle, där samerna offrade, när de på våren och hösten färdades förbi. *Manker* 1957 fig 36, s 120 f. Albert Engström tecknade av seiten för Lundbohms exlibris.
84. Kiruna stads kyrkor 1958 s 10.
85. Brev 17 maj 1911 från Wickman till Bengt Lundgren, LKAB:s arkiv i Kiruna.
86. Brev 30 juni 1911 från Lundbohm till Wickman, Kopieböcker, LKAB:s arkiv i Kiruna. Texten är mycket otydlig.
87. Adk 3308 och Adk 3306, Arkiv för dekorativ konst i Lund.
88. Teckning Adk 3307, 3309, skissbok 11 Adk 5585, 5586, 5608–5612, Arkiv för dekorativ konst i Lund. Jfr

- Kjellin* 1953 s 218 f. Han har antytt att det kan röra sig om skisser till altartavla.
89. *Kjellin* 1953 s 218. *Johan Turi* (1854–1936), författare till en bok på tornelapsk dialekt om samernas liv och sägner, utgiven på Lundbohms bekostnad 1910.
90. Större teckningar, Adk 3278, Arkiv för dekorativ konst i Lund.
91. Större teckningar, Adk 3277, Arkiv för dekorativ konst i Lund.
92. Fotografi av Borg Mesch i Kiruna stadshus. *Kjellin* 1953 s 215 har funnit en kopia med »1912» stämplat.
93. Skissbok 12, Adk 5658, Arkiv för dekorativ konst i Lund.
94. *Kjellin* 1953 s 216 f. Skisser till enbart gudsgestalten i Skissbok 11 Adk 5625, 5626 och Skissbok 12 Adk 5662, Arkiv för dekorativ konst i Lund.
95. *Petrus Forssberg* (1880–1949), konstsmid, mönsterritare. Drev från 1905 sin faders konstsmidesverkstad i Stockholm. Utförde en rad arbeten till stora byggnadsföretag, bl a Liljevalchs konsthall.
96. *Ossian Elgström* (1883–1950), ingenjör, tecknare, grafiker, målare. Med stark böjelse för exotism och folkmystik, såväl hos Östasiens som de arktiska områdenas folk, blev E bland annat skildrare av lappländsk och fornordisk mytologi i text och bild. Vistades långa tider i lappmarkerna. Besökte Kiruna för första gången 1911.
97. Brev 10 aug 1912 från Bengt Lundgren till Wickman, Kopieböcker, LKAB:s arkiv i Kiruna.
98. Enligt brev 29 dec 1912 från Elgström till Lundbohm, LKAB:s arkiv i Kiruna, var Elgströms ersättning 400 kr.
99. Brev 10 aug och 17 sept 1912 från Bengt Lundgren till Wickman, Kopieböcker, LKAB:s arkiv i Kiruna.
100. Brev 10 juli, 26 juli 1911 och 19 juli 1912 från Bengt Lundgren till Wickman, Kopieböcker, LKAB:s arkiv i Kiruna. Aspman nämns hos *Eklund* 1958, s 10 och i kyrkans inventarium.
101. Följebrev 6 nov 1912 från Agnes Branting till Bengt Lundgren med anvisningar om montering och användande finns i kyrkoarkivet.
102. Enligt brev 30 april 1912 från Bengt Lundgren till Wickman, Kopieböcker, LKAB:s arkiv i Kiruna: »Då vi nu hava beställt bänkarna från Wahlmans Snick. F.A.B. i Gävle hava vi även tänkt beställa predikstol, barriär, altare jämte beklädnad i koret där ...» Enligt *A Martinelle* i Norrbottens-Kuriren 7 dec 1912 var »träsniderierna på altaret och predikstol ... utförda av Nordiska Kompaniet i Stockholm.» Verifikationer har inte påträffats. Om Wickmans detaljritningar brev 13 april och 25 april från Wickman till Bengt Lundgren, LKAB:s arkiv i Kiruna.
103. *Prins Eugen* (1865–1947), hertig av Närke (son till Oscar II), målare. Studerade måleri i Paris under 1880-talet och ägnade sig under 90-talet åt nationellt romantiskt landskapsmåleri. E inspirerades till stilisering från den internationella jugendstilen (altartavlan i Kiruna) och närmade sig kubism efter studier i Paris 1913. Bland hans mer kända arbeten kan nämnas »Molnet» (1895) och en rad senare målningar med molninformationer, fresker i Östra realläroverket och i Stockholms stadshus. Vän till Hjalmar Lundbohm och vid ett flertal tillfällen på besök i Kiruna.
104. Brev i nov 1912 från Lundbohm till Albert Engström, KB.
105. Svenska Dagbladet 20 jan 1912. I Svenskt konstnärslexikon omtalas altartavlan i Kiruna som fresk.
106. Skiss på millimeterpapper i Valdemarsuddes arkiv.
107. Eugen vistades långa tider 1910–11 på Dala gård på Västgötaslätten. Citatet ur brev 11 dec 1911 i *Prins Eugen* 1942 s 361. Jfr *Gauffin* 1915 s 80 ff.
108. Brev 2 febr 1912 i *Prins Eugen* 1942 s 362.
109. Brev 1 juni 1912 i *Prins Eugen* 1942 s 364.
110. Brev 4 okt 1912 i *Prins Eugen* 1942 s 365.
111. 14,5 × 20 cm, WE 1368, Valdemarsudde.
112. 13 × 22 cm, WE 1371, Valdemarsudde.
113. 14,5 × 20 cm, WE 1370, Valdemarsudde.
114. 19,5 × 25 cm, WE 1369, Valdemarsudde.
115. Studie A, 38 × 46 cm, WE 829, Valdemarsudde.
116. Studie B, 26 × 35 cm, WE 830, Valdemarsudde.
117. 40 × 53 cm, WE 331, Valdemarsudde (utställd).
118. *Kjellin* 1953 s 221–24.
119. *J E Eklund* i Norrbottens-Kuriren 3 dec 1935 (art Christian Eriksson och Kiruna kyrka).
120. Brev 6 februari 1925 från Lundbohm till H Hoffström, LKAB:s arkiv i Stockholm.
121. Brev 30 april 1912 från Bengt Lundgren till Wickman och Wickmans svar 3 maj 1912, LKAB:s arkiv i Kiruna. Jfr not 102.
122. Brev 28 okt 1912 från Wickman till Lundgren och brev 30 okt 1912 från Lundgren till Wickman, LKAB:s arkiv i Kiruna.
123. Jfr not 102.
124. Arbetsbeskrivning för måleriarbeten invändigt uti Kiruna kyrka, undertecknad Bengt Lundgren 30 mars 1912 och kommenterad av Wickman.
125. *Rudolph von Beckerath*, innehavare av ett av Västtysklands största orgelbyggerier, har även utfört orglarna i Petrikirche i Hamburg och Friedrichkirche i Düsseldorf. (Handl i K-byråns arkiv, Riksantikvarieämbetet.)
126. Handlingar rörande den nya orgeln i K-byråns arkiv, Riksantikvarieämbetet. Orgeln har följande stämposition:

Huvudverk (Man II)	Öververk (Man III)
Quintadena 16'	Gemshorn 8'
Prinzipal 8' (fasad)	Spitzflöte 4'
Spielflöte 8'	Nasat 2 2/3'
Oktave 4'	Waldflöte 2'
Nachthorn 4'	Terz 1 3/5'
Quinte 2 2/3'	Sifflöte 1'
Oktave 2'	Zimbel III
Mixtur V	Schalmei 8'
Trompete 8'	

Ryggpositiv (Man I)	Pedal	Ateljé Libraria 1919–24 och från 1933 verksam i Varnhem.
Rohrflöte 8'	Prinzipal 16' (fasad)	136. <i>Anna-Lisa Odelqvist-Kruse</i> , f 1925, textilkonstnärinna. Anställd 1948 vid Licium och från 1953 chef för Ateljé Libraria. Vid sidan av ett stort antal kyrkliga textilier, såsom hela uppsättningen till Robertsfors nya kyrka och en rad biskopsskrudrar, har hon ägnat sig åt profana arbeten, väggtextilier m m. Altarbrun i Sofia kyrka 1950 avbildat i Sveriges kyrkor VII: 3 fig 259.
Prinzipal 4' (fasad)	Oktave 8'	137. Meddelat för förf av konstnärinnan i nov 1972.
Blockflöte 4'	Pommer 8'	138. <i>Carl Eldh</i> (1873–1954), skulptör. En av 1900-talets främsta svenska skulptörer. Bland hans mest kända arbeten märks Gunnar Wennerbergs staty på Djurgården, Prins Gustafs staty i Uppsala, Strindbergsmonumentet i Tegnérlunden i Stockholm (1916), Löparna vid Vättern nära Gränna och Brantingsmonumentet på Norra Bantorget i Stockholm.
Gemshorn 2'	Metallflöte 4'	139. <i>Johan A Beckman & Co</i> , Stockholm, klockgjutarfirma, verksam 1873–1912. Har gjutit ett mycket stort antal klockor på skilda håll i landet.
Spitzquint 1 1/3'	Nachthorn 2'	140. Brev 6 nov 1906 från Joh A Beckman & Co till Lundbohm, LKAB:s arkiv i Kiruna.
Sesquialtera II	Mixtur VI	141. Brev 3 nov 1903 från Lundbohm till Lundgren, LKAB:s arkiv i Kiruna.
Scharf IV	Posaune 16'	142. Brev 19 febr 1914 från Wickman till Lundbohm, LKAB:s arkiv i Kiruna.
Bärpfeife 8'	Trompete 8'	143. Kostnadsberäkning, underskriven av Ole W Lund, Narvik 27 april 1907, i LKAB:s arkiv i Kiruna.
Tremulant	Schalmei 4'	144. Brev 20 juni 1907 från Lundbohm till Wickman, Kopieböcker, LKAB:s arkiv.
-
Bröstverk (Man IV)	Koppel	145. Brev 31 aug 1907 från Wickman till Lundbohm, LKAB:s arkiv i Kiruna.
Holzgedackt 8'	Öv/Hv	146. Brev 8 jan 1908 från Lundbohm till Wickman, Kopieböcker, LKAB:s arkiv i Kiruna.
Rohrflöte 4'	Rp/Hv	147. Arbetsbeskrivningen i kyrkoarkivet. Brev 13 april 1908 från Wickman till Lundbohm, LKAB:s arkiv i Kiruna.
Prinzipal 2'	Öv/P	148. Brev 11 juli 1910 från Lundbohm till Wickman, Kopieböcker, LKAB:s arkiv i Kiruna.
Schwiegel 1'	Rp/P	149. Brev 6 febr 1925 från Lundbohm till H Hoffström, LKAB:s arkiv i Stockholm. Ritningar till de uppförda grindarna i K-byråns arkiv, Riksantikvarieämbetet.
Scharf III		150. Meddelat av dr Tibor Parák, LKAB, Kiruna. Jfr <i>T Parák</i> 1969 s 38.
Krummhorn 8'		151. <i>Allan Wallberg</i> , f 1909 i Boden, skulptör, Lidingö. Efter studier vid Kiruna praktiska ungdomsskola 1924–28 anställd hos Carl Malmsten i Stockholm 1930–31. Studier vid Konstakademien 1945–47. Utfört fasadreliefen »Skådespelare» till Uppsala stadsteater 1949, reliefen »Noaks ark» i tegel till Sköndalsskolan i Stockholm 1953, Samemonumentet i Gällivare 1957, Laestadiusmonumentet i Pajala i brons 1961 samt reliefer i Norrmalmsskolan, Kiruna lasarett, Kiruna praktiska ungdomsskola och Hjalmar Lundbohmsskolan. Svenskt konstnärslexikon och meddelande från skulptören till förf i nov 1972.
-
127. *Åkerman & Lund*, orgelbyggarfirma, grundlagd av orgelbyggaren P L Åkerman, som 1866 bildade bolag med C J Lund. Firman hade sina lokaler i Stockholm fram till 1898, därefter i Sundbyberg och numera i Knivsta. Under 1800-talets senare del och vid 1900-talets början den största och mest betydande i landet.
  128. Brev 9 mars och 10 augusti 1912 från Bengt Lundgren till Wickman, 27 november 1911 från Åkerman & Lund till Hjalmar Lundbohm, LKAB:s arkiv i Kiruna. Den gamla orgeln beskrivs i A Martinelles artikel i Norrbottens-Kuriren 7 dec 1912.
  129. Handl i K-byråns arkiv, Riksantikvarieämbetet.
  130. Kyrkans inventarium, kyrkoarkivet.
  131. NK:s kostnadsförslag 24 febr 1912 och brev 5 mars 1912 från Lundbohm till NK (kopiebok), LKAB:s arkiv i Kiruna.
  132. I fotografen Borg Mesch' förteckning över tagna foton står antecknat på nr 867 »en av de två ljusstakar av Chr Eriksson i koret» (förteckning och negativ i Kiruna stadshus).
  133. *Agnes Branting* (1862–1930), textilkonstnärinna. 1891–1904 direktis för Föreningen Handarbetets vänner, startade 1904 textilateljén Licium (tillsammans med Mimmi Börjeson) och medverkade till tillkomsten av textilkonserveringsateljén Pietas. Chef för båda ateljéerna till sin död. Banbrytande som förnyare av den kyrkliga textilkonsten i Sverige. *Lotten Zeinwoldt-Kjellgren*, f 1873, textilkonstnärinna. Anställd i ateljé Licium. Hennes altarbrun för Kiruna kyrka är behandlat i *A Lindblom* 1914 s 48–49.
  134. *Elin Pettersson*, f 1892, textilkonstnärinna. Efter utbildning vid Högre konstindustriella skolan 1908–13 anställd vid Ateljé Licium 1915. Har komponerat textilier för bl a Sofia och Johannes kyrkor i Stockholm och Visby domkyrka.
  135. *Agda Österberg*, f 1891, textilkonstnärinna. Ledare för
  152. *Sten Nilsson* (1900–47), målare. Utfört dekorations-

- målningar i en rad norrländska kyrkor, bl a i Haparanda. Bosatt i Luleå.
153. Ignis 1933 nr 6 (okt), s 103–05.
154. Ibid. Originalritningarna hos arkitekten, kopior, arbetsbeskrivning och andra handlingar i K-byråns arkiv, Riksantikvarieämbetet.
155. Ignis 1933 s 111 f.
156. Ritningar i K-byråns arkiv, Riksantikvarieämbetet.

157. Norrbottens-Kuriren 31 jan 1957 och Stockholms-tidningen 29 okt 1958.
158. I det mer anspråkslösa kapell- och småkyrkobyggandet under senare decennier återkommer en enkel, konstruktionsbetingad träarkitektur. Det lilla kapellet i Nikkaluokta i Lappland från 1941 av arkitekten Cyrillus Johansson är ett karaktärsfullt exempel som fortsätter linjen från Kiruna med snedsträvor och spånklädda ytor.

Källor och litteratur

OTRYCKTA KÄLLOR

Stockholm

RA: Överintendentsämbetets arkiv: Ritningar 1908; Civildepartementets handlingar 1892; Handlingar rörande Chicagoutställningen (U6).

Raä: K-byråns arkiv: Ritningar och handlingar rörande kyrka och krematorium.

KB: Brev till Albert Engström (not 104).

Valdemarsudde: Skisser till altartavlän i Kiruna (se not 111–117).

LKAB:s arkiv: Brev från Hjalmar Lundbohm; Skioptikonbilder; Styrelseprotokoll 1900–1913.

Fru Rigmor Nordberg, född Wickman: Fotografier av klockstaplar.

Lund

Arkiv för dekorativ konst: Skisser till fasadskulpturer, västgaveln och Hjalmar Lundbohms minnessten (samtliga av Christian Eriksson).

Luleå

Elektrokonsult: Installationsritningar 1955;

Arkitekt SAR Bertil Höök: Ritningar till krematorium 1931.

Kiruna

Kiruna stadshus: Fotograf Borg Mesch' negativsamling; Prosten Bergfors klippsamling.

Jukkasjärvi församlings kyrkoarkiv: Ritningar och ritningskopior till kyrka 1903, 1908, 1913 och gravkapell 1908; Div handlingar, brev, inventarium.

LKAB:s arkiv: Arbetsbeskrivningar till kyrkan 1911; Brev och brevkopior från och till Hjalmar Lundbohm och Bengt Lundgren; Handl rörande kyrkobygget 1909–13.

OTRYCKT BEARBETNING

Johnsson, U G, Lars Israel Wahlmans Engelbrektskyrka — En studie av dess förutsättningar. Lic avh i konsthistoria vid Uppsala universitet 1965.

TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR

Andersson, H O & Bedoire, F, LKAB:s arbetarbostäder i Kiruna. Industriminnen, Stockholm 1973 (under utgivning).

Bedoire, F, Arkitekten Gustaf Wickman. Stockholm 1969.

Bodman, G, Chalmers tekniska institut. Matrikel 1829–1929.

Ehrensward, U, De svenske i Chicago. Konsthistoriska studier tillägnade Sten Karling. Stockholm 1966.

Eklund, J E, Jukkasjärvi och Kiruna kyrkor. Från bygd och vildmark i Lappland och Västerbotten. Luleå stifts julbok 1920.

Eklund, J E, Kiruna stads kyrkor. Luleå 1958. Ny reviderad uppl. Kiruna 1970.

Prins Eugen, Brevens berättas. Upplevelser och iakttagelser 1886–1913. 2 uppl. Stockholm 1942. — *Densamme*, Vidare berättas breven. Stockholm 1945.

Frank, G, Kiruna 1900–1950. Eskilstuna 1950.

Gauffin, A, Konstnären prins Eugen. Stockholm 1915.

Götz, W, Zentralbau und Zentralbautendenz in der gotischen Architektur. Berlin 1968.

Haparandabladet 9 dec 1912.

Hoffstedt, W, Förhandlingarna vid Nordiska teknikermötet i Stockholm den 15–19 juni 1897. Stockholm 1898.

Ignis. Tidskrift för eldbegängelsespösmål. Oktober 1933.

Kivinen, P, Tampereen Tuomiokirkko (Tammerfors domkyrka). Helsinki 1961.

Kjellin, H, Christian Eriksson. Stockholm 1953.

Lindahl, G, Högkyrkligt, lågkyrkligt, frikyrkligt i svensk arkitektur 1800–1950. Malung 1955.

Lindblom, A, Liciums utställning. Svenska slöjdföreningens tidskrift 1914.

Manker, E, Lapparnas heliga ställen. Nordiska museet: Acta Lapponica XIII. Uppsala 1957. — *Densamme*, Skogslapparna i Sverige. Nordiska museet: Acta Lapponica XVIII. Stockholm/Uppsala 1968.

- Martin, G*, The town. Vista books. London 1961.
 Norrbottens-Kuriren 7 dec, 9 dec 1912, 3 dec 1935, 31 jan 1957.
Nordin, E, Träbyggnade under 1800-talet. Debatt och verksamhet. Konsthögskolans arkitekturskola. Stockholm 1972.
Parák, T, Nya undersökningar inom Kirunafältets norra del. Geologiska föreningens i Stockholm förhandlingar, vol 91. Stockholm 1969.
 Piteå Tidning 25 juni 1963.
Scully, V J, The shingle style. Architectural theory and de-

- sign from Richardson to the origins of Wright. New Haven. Yale university press 1955.
 Stockholms Dagblad 14 sept 1913.
 Stockholms-tidningen 23 febr 1908, 29 okt 1958.
 Svenska Dagbladet 20 jan 1912, 8 dec 1912, 2 sept 1916.
 Svenskt konstnärslexikon, 1-5, Malmö 1952-67.
 Teknisk Tidskrift, Arkitektur 1916.
Wiklund, K B, Från skogslapparnas land. Svenska turistföreningens årskrift 1901.

Förkortningar

- KB Kungliga Biblioteket, Stockholm
 LKAB Luossavaara-Kiirunavaara aktiebolag
 RA Riksarkivet, Stockholm
 Raä Riksantikvarieämbetet, Stockholm
 VHAA K Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien, Stockholm

LANDSKAPSNAMNENS FÖRKORTNINGAR

- Bl Blekinge Dr Dalarna
 Bo Bohuslän Ds Dalsland

- Go Gotland Sm Småland
 Gä Gästrikland Sö Södermanland
 Ha Halland Up Uppland
 Hr Härjedalen Vb Västerbotten
 Hs Hälsingland Vg Västergötland
 Jä Jämtland Vr Värmland
 La Lappland Vs Västmanland
 Me Medelpad Ån Ångermanland
 Nb Norrbotten Ög Östergötland
 Nä Närke Öl Öland
 Sk Skåne

Summary

In the series of publications describing the churches of Sweden from the aspects of art history, the present part deals with Kiruna Church. The account is divided into chapters, the first and last of which describe the church site and three other buildings connected with the church. The main chapters are devoted to the church and the bell-tower, starting with a technical and historical account of the latter. The description of the church begins with a survey of construction, materials and forms, in some respects in great detail. The next part discusses the relations between function and form of the church. The building history is given in a rather exhaustive chapter in which early proposals for the church are discussed. This is followed by an analysis of the place of the church in the history of architecture, with references to different sources of influence and to contemporary ecclesiastical architecture. The remaining section of the presentation is an inventory of exterior and interior details, furniture and other fittings of the church, including metal-work, textiles, pictures and sculptures.

Kiruna is an iron-mining centre in Lapland, in the mountain region of northern Sweden. Iron and copper ore were found there early, but it was not until 1899 that a permanent settlement was founded by LKAB (the Luossavaara Kiirunavaara Mining Company). Development was very rapid, and soon after the turn of the century some three thousand people were working and living there. After a decade of temporary arrangements a permanent church was erected in 1909-12.

The architect, Gustaf Wickman, was one of the foremost Swedish architects at the turn of the century, and an exponent of the then modern movement known as Jugend or Art Nouveau. He was a close friend of the local manager of LKAB, Hjalmar Lundbohm, the patriarchal founder of the community. Wickman not only designed the new church (1902) but also took part in the planning of the new town, and worked out projects for most of the buildings.

The oldest drawings for the church, still in existence (figs 33, 35-37), dating from 1903, show that already then the broad outlines of the building project were conceived. An

alternative proposal of 1908 (figs 38–40) has a pyramidal roof towering up from the high gables into a steep summit covered with shingles, like the rest of the church.

This project evoked some criticism, and already in the same year the architect produced a new design. This was distinguished by more simple forms, the church being crowned only by a *flèche*, adorned by a series of golden rings—a pagoda-like feature that reappears in the gilt gable pinnacles. The building was erected according to this design.

The bell-tower, which is in the same material and the same colour as the church, was built somewhat earlier, in 1906–07, and its design follows patterns of eighteenth century bell-towers in northern Sweden (figs 6–12, 52, 53).

In 1908 a cemetery chapel was erected about one mile from the village, and in 1913 followed the building of a vicarage in the vicinity of the church, across *Gruvvägen*. Both buildings were designed by Wickman and built of wood (figs 89–97).

DESCRIPTION OF THE CHURCH

Kiruna Church is, from sill to *flèche*, built entirely of wood and covered totally externally with deal shingles. The only exceptions are the concrete foundation with a granite plinth and the copper cladding of the small spire. Thus, the building may be regarded as representative of the Shingle Style, its form and expression derived from possibilities provided by the mechanized saw-mill and carpentry industry. It is also a characteristic representative of late nineteenth century trends in architecture associated with the Shingle Style—strong geometrical form and the modelling of the building as a whole, continuous volume.

The form of the church has three main features: The geometry of the composition, the roof-like shape of the exterior, and the effects of space and light of the interior. The church is composed of simple geometrical forms. The plan is square, and the elevation forms a symmetric triangle. The whole volume may be described simply as two cross intersecting prisms. The plan quadrangle is most strikingly apparent in the central room of the church, but the whole building can also be perceived as inscribed in a square. The plan form is symmetrical but undogmatic—the vestry, meeting-room, porch and store-rooms are more freely added to the strictly quadratic church (figs 13–18).

Geometricism also distinguishes the outer appearance of the church. The pointed gables, the sloping stays and the roofs emphasize the geometrical volumes. White window bars form rectangular grid patterns.

The exterior is dominated by large roof surfaces, extending almost down to the ground. Distinction between roof and wall is eliminated, and all surfaces are held together by continuous shingle cladding and by red colour—an iron oxide tar paint, characteristic of domestic timber tradition in Sweden since the seventeenth century.

The spacious interior is lit by the large gable windows, permitting daylight to flow down into the room from all four directions. In summer the church is filled with sunshine day and night. The light is almost absorbed and only faintly

reflected by dark wooden surfaces, giving the space an unsubstantial effect and dissolving its upper limits in light, flooding elusive timber constructions. Lower down the light from low side windows is reduced by coloured panes and the interior space is closed by the shady obscurity of the side aisles (fig 1).

During the dark season the interior has almost the same mood, the light now coming from gleaming gilt electric chandeliers high up under the roof. The room is concentrated on the altar-piece, a large painting of a sun-flooded, limitless landscape, by Prince Eugen, 1911–12 (figs 32, 69).

The colour of walls and ceilings is a semi-transparent tint composed of dark brown and blue. Doors and pews are painted in opaque petrol blue. The room is sparsely ornamented, wood carvings being concentrated to pulpit, reredos and barriers. The few free-standing interior wooden sculptures and the twelve gilded bronze figures and the wood-carvings of the exterior are all by the distinguished sculptor Christian Eriksson. Textiles are by the *Licium Studio* in Stockholm (designer Agnes Branting, Lotten Zeinwoldt).

FORM AND FUNCTION

As a room for divine service Kiruna Church has some rather unconventional features, although it is uncertain whether they can be explained by a distinct programme. The basic arrangements of the room are of a prevalent type with an east chancel and a central nave. The choir and organ have their conventional position on a west gallery.

What is most unconventional and most striking is the almost total absence of sacred subjects and symbols, as well as of pictures with pronounced Christian content. Undoubtedly the church has an atmosphere that arouses reverence. The character, however, is religious in a rather general sense.

The church is designed essentially as an assembly hall, where the chancel has the character of a *dais*. This is the most ornamented part of the church, and is dominated by the bright painting above the altar. The character of the chancel is not, however, distinctively sacred. The altar painting has a pantheistic motif, which predominates the Christian symbolism of the cross and the altar textiles. It is also notable that no provisions for baptism were made originally.

Local clergy and laymen have had little influence on the liturgic and practical conception of the church. The project may possibly have been subjected to more influence from the general liturgical trends in Sweden at that time. These trends were related to the discussion on the Continent which was concluded at conferences in Wiesbaden in 1891 and Berlin in 1894. The centralized church was given precedence to the oblong church, and was to be light and open, providing direct contact between chancel and nave. These ideas were presented at a conference of Nordic technicians in Stockholm in 1897, which was attended by Gustaf Wickman. The programme of the 1890's to bring new content and form to the congregational activities besides church services also required appropriate buildings, rooms and practical arrange-

ments. In Kiruna this is reflected by the meeting-room connected to the church, intended mainly for services for young people.

The church was erected during a period of transition, when the ideas of a popular national church began to replace those of the traditional high church. Some features of Kiruna Church correspond to this programme, such as the emphasis on connection between altar and congregation. But far more remarkable is the deviation from conventionalism as well as from nationalism that lies in the not very sacred arrangement of the chancel and in the absence of arrangements for baptism. The Christian liturgic aspects of the project were evidently of less importance than the general aesthetic and idealistic programme.

COMPARATIVE ANALYSIS

Kiruna Church is unparalleled in Swedish architecture. It is, like the better-known Engelbrekt Church in Stockholm (1906–14), an outstanding and independent exponent of the contemporary efforts to renew the art of church building in Sweden. In many respects the building reflects ideas of the 1890's; the striving towards individualistic form, interest on exotic art and ethnology, and an idealistic belief in the contribution of noble form to the fostering of noble men. The touch of exoticism and ethnology has its very natural inspiration from the arctic mountain region itself, and from *Same* (Lappish) culture.

No endeavours are made in this architecture to recall the past—on the contrary it is essentially anti-traditional. It does not belong to any specific style, its design is derived from widely differing sources of influence and from the possibilities inherent in wood constructions. With few exceptions the early buildings at Kiruna were wooden ones, and it was therefore quite natural to build the church in the same material.

Many favourable circumstances have contributed to the exceptionally high artistic integrity of the church building. One is the intellectual and aesthetic climate of the orbit of Hjalmar Lundbohm, who was a patron and close friend of several well-known artists and authors. Thus the church was conceived in close collaboration between the architect and the client and the latter's artist friends.

A few comments may be required on tendencies in architectural development around the turn of the century and on the sources of inspiration to the work. It is possible to provide some points of reference: American wooden architecture, English hall buildings, Norwegian stave churches, the Lapp hut. In his works Wickman freely assimilated and combined various impressions, sometimes with the direct application of given forms. An examination of the architect's production indicates some works of special importance in this connection—especially his pavilion at the Chicago Exhibition of 1893.

In most of his works Wickman adheres to the characteristics of the Baroque and to a plastic modelling of forms. Kiruna Church is no exception. The homogeneity of its

volume, underlined by the shingle coating, is in effect a true expression of these intentions within the possibilities of wood construction. The spatial and light effects of the room are to a certain extent, related to High Baroque, striving to boundlessness and geometricism.

Of course there are several connections to the Continental Art Nouveau and contemporary Swedish colleagues, Carl Westman and Ernst Stenhammar, for instance, that might have been mentioned. But these connections are of a rather general character. Reference can be made, however, to one Scandinavian church outside Sweden, which perhaps even more clearly than Kiruna reflects the influences from America in combination with the practical programme of the Wiesbaden and Berlin conferences. This is the cathedral at Tampere in Finland, by Lars Sonck (built 1903–07 after a competition in 1899). It is a masonry construction with a cladding of extremely rough granite in the Richardsonian manner. But the square plan, the very open interior space and the shallow and broad chancel certainly correspond to Kiruna. The similarity is accentuated by an altar painting with space and light effects rather similar to the altar-piece at Kiruna. The two churches testify to the decisive impulses from America in the development of a modern national architecture in Finland and Sweden around 1900—a common tendency in other European countries as well.

INSPIRATION FROM NORWEGIAN STAVE CHURCHES

Certain features of Kiruna Church were obviously inspired by medieval Norwegian timber churches: the repeated gable motif, the roofs and the shingle coating of the exterior, as well as the Romanesque arches of the interior. Some ornaments in the early projects for the porch at Kiruna have direct correspondence to the typical spiral ornaments of early medieval Scandinavian wood-carving. In all these cases the subjects are treated with great freedom. But there is no connection as a whole between the narrow, dark interiors of the stave churches and the bright limitless space of Kiruna Church.

This inspiration from Old Norse buildings has a well-developed tradition in Swedish timber architecture since the 1870's, and Wickman himself had the opportunity of visiting some of the old Norwegian churches during a journey in Norway around the turn of the century. According to a letter, Wickman was also aware of the risk of his work being regarded as Norwegian. (It may be noted that the building was erected shortly after the union between Sweden and Norway was dissolved in 1905.) In some respects it is reasonable to regard Kiruna Church as a late example of the national "Old Nordic" style of the mid-nineteenth century, current features of which were the carved gables, the Romanesque arcades and the spiral ornamentation.

In Kiruna Church the national features are transformed in a manner characteristic of the late nineteenth century. Forms, materials and colours bear national associations, without

necessarily copying traditional architecture. More directly, traditionalism is expressed in the red tar colour while the dark tint of the interior has connection with black tar and soot associated to the dark timber walls of old halls.

THE CHICAGO PAVILION, 1893

Among Wickman's early works, one project has immediate relevance to the conception of Kiruna Church, the Swedish pavilion at the Columbian World's Fair in Chicago in 1893 (figs 46, 47). This was designed in 1892 and formed a high, tower-like construction of wood, covered with a large dome with lantern and a series of curved roofs with black shingles. Only the lower walls were made of brick and concrete, the rest being wooden and shingled. Large semi-circular windows admitted light to the central exhibition hall. Carved dragons' heads decorated the gables—an Old Norse motif.

The plan was a symmetrical triangle, which corresponded to the triangular plot of land on which the pavilion was erected. The high central hall was hexagonal, surrounded by smaller triangular rooms, and small pentagonal pavilions were added to the corners of the structure. Thus the whole building was distinguished by consistent geometricism, and other similarities with Kiruna Church were, as already mentioned, the dominating shingle roofs and the lighting of the hall by large upper windows.

AMERICAN SHINGLE STYLE

Wickman made a trip to the United States in conjunction with the exhibition, and had then opportunities of studying modern villa architecture in the Shingle Style. His own pavilion had many points of contact with this style, which he probably already knew from magazines.

Characteristic of American shingled buildings are the large continuous roof surfaces and strongly emphasized plinths. The shingles coat volumes of varied forms and underline the homogeneity of the whole building. Outer and inner spaces are interwoven in complicated structures, where bay windows and verandas and other projecting parts are combined. The central hall is the focus of this spatial effect and the whole building is clearly geometrical.

The inspiration of this style can be traced to earlier American domestic wooden architecture, and to British building culture, which also inspired, for instance, Norman Shaw in England. It is also related to the Swiss cottage style, and influenced by elements from Japanese wood technique. Of course, the basis of the balloon frames and the shingles is the modern saw-mill industry and industrial prefabrication of wooden structures. The parallelism to early advanced iron and steel constructions has also been stressed by several authors.

The break-through of the Shingle Style in villa architecture in Sweden came in the 1890's, more or less with the direct application of American patterns but also in combination with Baroque features. There are several examples in Wickman's works, houses at Saltsjöbaden near Stockholm, for

instance, and his villas, hotels and other buildings at Kiruna are good specimens of this influence of American Shingle Style.

Kiruna Church possesses many of these characteristics, not only the geometrical plan and the shingled roofs, but also the asymmetrically added volumes and the tall chimneys.

THE GOTHIC HALL

A more general reference could also be made to the medieval English hall, characterized by extensive wooden roofs, often intricate and built with great dexterity. In this respect Kiruna Church is associated with a characteristic trend in British late Victorian architecture, in one phase of which an amalgamation of the Gothic and the Modern movement forms was prevalent.

THE SAME CULTURE AND THE LAPP HUT-LIKE SHAPE OF THE CHURCH

Almost all earlier writers on Kiruna Church have stressed the resemblance to the Lapp hut. Hjalmar Lundbohm is said to have recommended Wickman to build the church like the conical *Same* wigwam with a central opening for light and smoke at the top. Much could be written on this subject, but it is obvious that this inspiration must have been rather superficial. The Lapp hut is a closed and rather narrow dark space, far from the light, spacious church interior. But the influence of *Same* culture should by no means be underestimated. There is, for instance, a type of hut used by the forest Lapps (fig 51), made of timber, square, with very low walls and steep pyramidal roofs. Wickman most probably knew this type of building.

A more direct connection to *Same* culture can be traced in the ornamentation of the church. Typical elements are the zigzag patterns and the geometrical reliefs in the wood-carvings of the chancel panelling and of the pulpit and pews (figs 70, 77). The ornamentation on the iron forgings of the portal (by Ossian Elgström, figs 65–67) combines to more general and ethnographic tradition from Scandinavian medieval art with *Same* symbols.

KIRUNA CHURCH IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY ECCLESIASTICAL WOODEN ARCHITECTURE IN SWEDEN

In the last quarter of the nineteenth century ecclesiastical architecture in Sweden took a new direction. Side by side with the predominant Neo-Gothic brickwork building an increasing number of churches were built of wood. During this period, northern Sweden underwent rapid development: new land was colonized, and railway lines and factories brought population to new places, creating a need for new churches.

Wood was here the natural material. But the architectural form was not at all self-evident. Some examples—Gällivare Church, 1879, for instance (architect A E Langlet)—were

almost a translation from the masonry forms in medieval styles. More often Old Nordic wooden architecture of the stave churches provided prototypes for the new churches. This trend may be regarded as Neo-Gothic in wood, but it was also inspired by sixteenth to eighteenth century domestic wooden architecture, primarily the wooden bell-towers. The timber industry brought new technical opportunities of developing richly articulated buildings. Very often the Romanesque motifs of the stave churches were used, sometimes in combination with Gothic elements, sometimes in the very free forms of the Swiss cottage style. The total appearance of these churches is anti-traditional, and the anti-traditionalism is also expressed by different experiments with the shape of the room and asymmetry in plan. Among several examples are the churches of Jokkmokk (1883, architect E A Jacobsson) and Arvidsjaur (1898, architect G Hermansson). These churches are board and batten constructions.

Karesuando Church (1888, architect G Lindgren) is an example of the application of more traditional timber building techniques. The structure is simple, with distinct geometrical forms, and it is sparsely ornamented in Old Norse style. The gable parts of the walls are shingled, but their lower parts reveal the uncovered timber log construction. Most explicitly the stave motifs are used in the chapel of Kvikkjokk (1896, architect F Eckert). Its exterior is entirely shingled and painted with black tar.

Kiruna Church has its place in this context. It shows, although less expressively than Kvikkjokk Chapel, the direct application of stave church motifs. But it is as anti-traditional and selfdependent as Jokkmokk Church. In Kiruna Church, experimentation with wooden forms reached its apex of originality in plan, shape and structure.

Kiruna Church also influenced some contemporary church projects in northern Sweden. Norrfjärden Church was conceived simultaneously with the final project for Kiruna (the summer of 1908) and its architect, Torben Grut, undoubtedly knew the Kiruna design very well. Norrfjärden Church, which was consecrated in 1913 and destroyed by fire in 1963, was an oblong church, but nevertheless corresponding in all essentials with Kiruna Church. The cross section was triangular and the exterior had the roof-like appearance of Kiruna, the large roofs continuing down to the ground, and the whole volume covered with red shingles (figs 54, 55).

The somewhat later church at Norsjö (1913, architect Fredrik Falkenberg) is even more closely related to Kiruna Church in respect of plan and volume. Here again we find the almost quadratic plan and the dominating roofs, but the architectural forms are far more traditional, especially in the interior which is panelled in the shape of a trefoil vault. The outer walls are not shingled but panelled.

There are several other wooden churches from the same period that might be mentioned in connection with Kiruna Church, among them the Hagen Chapel outside Gothenburg and Hörken in the province of Västmanland. The most striking features are the large, steep roofs and the coating of shingles or horizontal panelling. American influence is more or less evident in all these buildings. Nevertheless, a trend towards traditionalism and national historicity was to dominate ecclesiastical architecture in Sweden during the following decades, and this trend also characterizes the sparse building of wooden churches of that period.

LAPPLAND

Band I, häfte 1

